

רמב"ם הלכות תרומות פרק א

הלכה י

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.

הלכה יא

פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגןך ולא דגן עכו"ם, ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבין בכל מן התורה, ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן, ומעשר ראשון היא שלו מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום, ומפני מה אמרו לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה לפי שנאמר בתרומת מעשר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן, אבל טבל שאתה לוקח מן העכו"ם אין אתה נותן לכהן התרומת מעשר שהפריש ממנו אלא מוכרה לכהן ולוקח דמיה.

הלכה יג

ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרו העכו"ם פטורין מן התרומה ומן המעשרות ואם אחר שבאו לעונת המעשרות אף ע"פ שגמרו העכו"ם חייב בכל מדבריהם, וכן העכו"ם שגמר פירות ישראל, הואיל ודיגון

ביד עכו"ם אין חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן. /+השגת הרב"ד/ ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם וכו'. א"א לא ידעתי זה הגמר מהו אם רוצה לומר גמר הבישול וגמר המירוח ומשום מירוח קאמר אכתי אמאי פטור לגמרי והא אמרינן לעיל דאין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מיד מעשר ויהא חייב מדבריהם ולא מיתוקמא מילתיה אלא בסוריא. +

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה כט

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל זרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצוין על השביעית כדי שנגזור עליהם.

ר' חיים הלוי הלכות תרומות פרק א הלכה יא

פירות הנכרי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל וכו' ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבין בכל מן התורה ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן ותרומת מעשר ומוכרה לכהן ומעשר ראשון הוא שלו מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום, ומפני מה אמרו לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה לפי שנאמר בתרומת מעשר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן אבל טבל שאתה לוקח מן הנכרי אין אתה נותן לכהן התרומת מעשר וכו' עכ"ל.

דין זה הוא בבכורות דף י"א [ע"א] דאיתא שם אמר ר' שמואל בר נתן אמר ר"ח הלוקח טבלים ממורחים מן הנכרי מעשרן והן שלו וכו' דמרחינהו ישראל מרשות נכרי וכו' והן שלו דא"ל קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה, ולקמן שם דילמא כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר וכו' דאמר ריב"ל מנין ללוקח טבלים ממורחים מן הנכרי שהוא פטור מתרומת מעשר שנאמר וכו' כי תקחו מאת בני ישראל טבלים שאתה לוקח מבני ישראל אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן טבלים שאתה לוקח מן הנכרי אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן ע"כ, והוא כדברי הרמב"ם. אלא דלכאורה היה נראה, דלפי מסקנת הסוגיא דחלוקת תרומה גדולה מתרומת מעשר, ומשום דהפטור הוא מקרא דכי תקחו וגו', א"כ שוב ליתא כלל לטעמא דקאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה, דאי משום טעמא דקאתינא וכו' היה לו להפטר גם מנתינת התרומה גדולה, וגם דליכא למימר כלל קרא דכי תקחו וגו' והלא בלאו הכי פטור הוא מטעמא דקאתינא וכו', אכן בדברי הרמב"ם הרי מבואר דשני הטעמים אמת ולתרווייהו צריכין, וכמבואר בדבריו, וצ"ע בטעמא דמילתא, ולמה לא סגי בטעמא דקאתינא וכו' או בקרא דכי תקחו לבד, ועוד דלפי מה שפסק הרמב"ם הך דקאתינא וכו' א"כ הא שוב קשה דאמאי לא יפטר גם מנתינת התרומה גדולה, וצ"ע.

ונראה דדעת הרמב"ם היא, דאע"ג דילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני ישראל דהניקח מן הנכרי לית ביה חובת נתינה, אבל מ"מ עיקר פטורו הוא מה דקאתי מכח נכרי הפטור דלא מצי לאשתעי' דינא בהדיה, והקרא דכי תקחו הוא בא לחדש דלא חל עליה חיוב נתינה מחדש, ואינו חוזר ומתחייב בהיותו ברשות ישראל, אשר לפ"ז זהו דחלוקת דין תרומה גדולה מדין מעשר ראשון ותרומת מעשר, דבתרומה גדולה אף על גב דפטור בהיותו ברשות נכרי מ"מ חוזר ומתחייב בהיותו ברשות ישראל, משא"כ במעשר ותרומת מעשר לא חל עליה חיוב נתינה בהיותו ברשות ישראל, וכדילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני ישראל, דדוקא טבלים הבאים מבני ישראל, ולא טבלים הבאים מרשות נכרי, דלית בהו חובת נתינה, ומיושבים שפיר שני הטעמים ביחד, דעיקר דינא הוא דקאתי מכח הנכרי שהוא פטור ולא מצי לאשתעי' דינא בהדיה, ומ"מ שפיר חלוקת תרומה גדולה מתרומת מעשר לענין חלות חובת נתינה מחדש, וכדילפינן לה מקרא דכי תקחו וגו', וכמו שנתבאר.

והנה בעיקר הדבר דנכרי עצמו לאו בר נתינה דתרומות ומעשרות הוא, צ"ע, אם הוא זה משום דנכרי ליתיה במצות, ומשום הכי הוא דליתיה גם בהך חיובא דנתינה לכהן, או דנימא דהוי דין מסויים בדין נתינה, דבשל נכרי פקע חובת נתינה דתרומת מעשר. ונראה דנפקא מינה לענין ישראל הבא מכחו, דאם נימא דכל פטור הנכרי הוא רק משום דלאו בר מצות הוא, א"כ ממילא דכל פטורו שייך רק לגבי הנכרי בעצמו, אבל להישראל הבא מכחו לא שייך זאת, והישראל שפיר מתחייב בזה, ולא שייך לומר דקאתי מכח פטור, כיון דגם בשעה שהם בעיקר פטורין בשעה שהם אצל נכרי ג"כ לא חלה עלייהו שום

פטור רק לגבי נכרי ולא לגבי ישראל, א"כ ממילא דישראל הבא מכחו צריך להיות חייב בנתינתו, משא"כ אם נימא דבנכרי איכא דין פטור והפקעה מסויימת מדין נתינה לכהן, א"כ ממילא דשייך לפטור על ידי זה גם הישראל שבא מכחו, מדין דקאתי מכח פטור, כיון דמקודם אצל הנכרי פקע כל דין נתינה לגמרי. ונראה להוסיף עוד בזה, דאם נימא דהוי דין פטור מסויים והפקעה גבי נכרי מדין נתינה, א"כ ממילא דעצם הפירות כל זמן שהן ביד הנכרי הרי הן מופקעים מדין נתינה, ועל כן שפיר שייך זאת גם לגבי הישראל שלקחן הימנו דקאתי מכח הפקעה זו כיון דהוי חלות דין הפקעה על הפירות. אשר ע"כ נראה, דהא דילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני ישראל וגו' דטבלים של נכרי אינן בדין נתינה, עיקר הדין לא נאמר על ישראל הלוקחן ממנו, כי אם דעיקר המיעוט בזה על של נכרי עצמו, ובשעה שהוא של הנכרי, דלית ביה דין נתינה, ונלמד מזה דין פטור והפקעה בשל נכרי מדין נתינה, ואילולי הך קרא היה כל פטורו של הנכרי רק משום דלא בר מצות הוא, אבל לא דין הפקעה בשל נכרי, וממילא דהישראל שבא מכחו שהוא בר מצות היה מתחייב בזה וכמו שנתבאר, וזהו דמייתי הגמ' הך קרא דכי תקחו וגו' דיש פטור מסויים והפקעה בשל נכרי, וחייל מיניה הך דינא דקאתינא וכו' לפטור גם ישראל הבא מכחו, ובתרומה גדולה דליכא הך מיעוטא דכי תקחו מאת בני ישראל, ממילא דליכא בה בנתינתה שום דין פטור והפקעה בשל נכרי, רק דהנכרי עצמו פטור משום דלא בר מצות הוא, ועל כן הישראל שהוא בר מצות שפיר מתחייב בנתינתה. ולפ"ז נמצא דגם לפי המסקנא דמייתי קרא דכי תקחו, מ"מ הא דישראל הבא מכח נכרי פטור הוא מטעמא דקאתינא וכו', ומהקרא ילפינן רק דיש פטור נתינה בשל נכרי, וחייל עליה הך דינא דקאתינא וכו', ותרווייהו חדא מילתא נינהו, וזהו שפסק כן הרמב"ם וכמו שנתבאר.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תרומות ומעשרות סימן שלא

סעיף ג

ח] עובד כוכבים שקנה קרקע בארץ ישראל, וחזר ישראל ולקחה ממנו, ה מפריש תרומות ומעשרות. ו מה שאין כן בסוריא.

סעיף ד

(א) ט] פירות העובד כוכבים שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם נגמרה מלאכתו ביד העובד כוכבים, ומרחן העובד כוכבים, ז פטורין מכולם. י] ואם לקחן ישראל יא] אחר שנתלשו, קודם שתגמר מלאכתן, וגמרון ישראל, חייבים ח יב] ומפריש תרומה ומעשר ראשון ט ותרומת מעשר, ומשייר לעצמו מעשר ראשון, והוא שלו, י מפני שהוא אומר ללוי: אני באתי מכח איש <ב> שאין אתה יכול ליטול ממנו. יג] והתרומת מעשר (ב) מוכר לכהן ונוטל דמיה (טור).

סעיף ה

יד] מכר העובד כוכבים הפירות שלו לישראל כשהן מחוברים לקרקע, אם עד שלא באו יא לעונת המעשרות, ונגמרו ביד ישראל, יב חייב בכל ונותן <ג> כל מעשר ראשון ללוי. ואם מכרן אחר שבאו לעונת המעשרות, מפריש תרומות ומעשרות טו] ונותן המעשר ללוי לפי חשבון. כיצד, לקח תבואה זרועה מעובד כוכבים אחר שהביאה שלישי, ונגמרה ביד ישראל, מפריש תרומות ומעשרות יג ונותן ללוי <ד> שני שלישי המעשר ראשון.

סעיף ו

טז] ישראל שמכר פירותיו לעובד כוכבים קודם שיבאו לעונת המעשרות, וגמרון העובד כוכבים, יד פטורין מן התרומה ומן המעשרות. ואם אחר שבאו לעונת המעשרות, טו אף על פי שגמרון העובד כוכבים, חייב בכל.

סעיף ז

יז] מכר עובד כוכבים לישראל פירות מחוברים, אחר שבאו לעונת המעשרות, ומרחן העובד כוכבים ברשות ישראל, אינם חייבים בתרומה ומעשרות, יח] הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות עובד כוכבים ומרחן העובד כוכבים, אף על פי שהם ברשות ישראל. טז יט] הקונה פירות מעובד כוכבים בסוריא, בין תלושים בין מחוברים, אפילו קודם שבאו לעונת המעשרות, אף על פי שמרחן ישראל, פטורים. יז ואם עדיין לא הגיעו לעונת המעשרות, הואיל וקנה אותם עם הקרקע, חייב לעשר.

סעיף יא

יט כד] שותפות העובד כוכבים חייבת בתרומה ומעשרות. כה] כיצד, ישראל ועובד כוכבים שלקחו שדה בשותפות, כו] אפילו חלקו שדה בקמתה, ואין צריך לומר אם חלקו גדיש, הרי זה טבל וחולין מעורבים בכל קלח וקלח מחלקו של עובד כוכבים, אף על פי שמרחן העובד כוכבים, וחייבים מדבריהם. בד"א, בא"י, שהמעשרות של תורה, ובשל תורה אין ברירה. אבל אם לקחו שדה בסוריא, הואיל והמעשרות שם מדבריהם, כז] אפילו חלקו הגדיש, חלקו של עובד כוכבים פטור מכולם. כח] ונראה לי דהאידינא שאין חיוב תרומות ומעשרות בא"י אלא מדבריהם, גם בא"י חלקו של עובד כוכבים פטור מכולם.

סעיף יט

. . . שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל. ובחוצה לארץ שאין בה שמטת קרקע, מפרישין בשנת השמיטה בארץ מצרים מא נז] ובעמון ומואב מעשר ראשון ומעשר עני. מב ובארץ שנער, מפרישין בה מעשר שני, כמו ברוב השנים. נח] ושנת השמיטה האמיתית היתה מג שנת השי"ג (נט] וי"א אם עובד כוכבים מכר פירות בשביעית לישראל, ס] וגמר מלאכתו ביד ישראל, ה) חייבים בתרומה ומעשר, ומפריש מעשר עני כדן עמון ומואב (ב"י וכן כתב כפתור ופרח).

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא

[כח] ונ"ל כו'. ונראה דה"ה לענין קנין עובד כוכבים בזה"ז דרבנן יש קנין בא"י כמו בסוריא וערש"י בגטין שם ד"ה בסוריא כו' (וע"ל סוף ס"ק ו') וז"ש בס"ב בהג"ה וי"ח כו' אך לא נהגו כן:

שו"ת מבי"ט חלק א סימן יא

נשאל מעמדי על ענין גידולי שנת השמיטה בקרקע גוי ולקח' יש' קודם מירוח ומירח' אם חייבי' במעשרות כשאר שני' שמעשרי' הלקוח מן הגוי ונתמרח ביד ישראל מדרבנן כיון שהם אינם מפקירים שדותיהם בשנת השמיטה או דלמא כיון שמצות שביעית חובת קרקע לישראל בארץ ישראל אין בה חיוב מעשרות כלל. והיתה להם תשובתי כי **אין שום חיוב בארץ יש' מעשרו' בשנת השמיטה אפילו מהלקוח מיד גוי קודם מירוח ומירח' יש' מכמה פני': ראשונה כי מן התורה אין חיוב כלל בשנת השמיטה במעשרות דכתיב בשנת השמיטה ואכלו אביוני עמך ויתר' תאכל חית השדה הקיש אדם לחיה מה חיה אוכלת מן הראוי' לה שלא מן המעשר בשביעית אף אדם אוכל מן הראוי לו שלא מן המעשר בשביעית וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל הוה חייב אי מדאורייתא אי מדרבנן אבל במה שאין שום עיקר איסור לישראל לא מדאורייתא ולא מדרבנן כל שכן דמגוי אין שום חיוב אפי' דרבנן דלא יהא גוי חמור מישראל ואי משום דמירוחו ביד ישראל הא מירוח ישראל פירות קרקעו ממש לא מיחייב דהוי שנת שמיטה כל שכן מירוח פירות הגדלים בקרקע גוי דמהיכא תיתי חיוביהו אין שום חיוב בשנת השמיטה**

וכן כתבו כל הפוסקי' ז"ל סתם שנת השמיטה כולה הפקר אין בה שום חיוב לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני ואם איתא דפירות קרקע גוי שמירחם ישראל בארץ יש' חייבי' במעשרות למה להו למסתם ואם תתקשש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות יש' אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים לא היא דאטו יש' שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמיטה יתחייב במעשר הא רחמנ' אפקרי' לארעי' לעניי' ולעשירים ולכך אין שום חיוב מעשר כ"ש בגוי ומצאתי און לי משנה ובריית' ותוספתא וירושלמי שנר' בפ' שאין שום חיוב בשנת השמיטה ממעשרו' אפי' במה שגדל בקרקע גוי ומירוחו ישראל... משמע בהדיא דפירות גוי בשביעית שנתמרחו על יד ישראל פטורים ממעשרו' כפירות של ישראל ויש להם כל דיני שביעית בביעור כדאמר'. כך נר' לע"ד משה בר' יוסף זלה"ה מטראני...

שו"ת מבי"ט חלק א סימן כא

...ובהיותי מחפש על ההלכה מצאתי ראיות מכל אבקת רוכל לפי מיעוט השגתי לפטור ממעשרו' כל הגדל בארץ ישראל בקרקע הגוים אפילו נתמרח ע"י ישראל ממשנה וברייתא ירושלמי ותוספת' ואגב ריהט' כתבתי אז שחייבי' ג"כ בביעור דהא בהא תליא אלא ששמטתי את ידי מלהאריך בענין ועכשיו שהגיענו הש"י וקיימנו לזמן הזה שנת השמיטה של שנת הרצ"ב נראה לי היותי נושה בידי לחזור ולכתוב ענין הביעור ואגב ארחי' נלמוד ענין המעשרות...

ועתה אני חוזר להביא ראיות שיגעתי ומצאתי וכתבתי זה כמה שני' ומה שנתחדש ונתיישב לי עתה בפיתו' מעשרות בפירות שביעית הגדלי' בקרקע הגוי וחייב ביעור בפירותיהם דהא בהא תליא, ראשונה כי מן התור' אין חיוב כלל דשמיט' במעשרו' כדכתי' ויתרם תאכל חית השדה הקיש אדם לבהמה דכתיב ברישיה דקרא ואכלו אביוני עמך מה חיה אוכלת שלא מן המעושר אף אדם אוכל שלא מן המעושר בשביעית בדבר הראוי לו וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל במעשרות בשנת השמיטה במה שגדל בקרקעותיהם גם במה שגדל בקרקע הגוים אין חיוב במעשר דלא יהא גוי חמור מישראל דאי משום דנתמרחו על יד ישראל הא פירות ישראל גופיהו ונתמרחו על ידיהם פטירי בשנת השמיט' ואם תאמר דמשום דפירות ישראל הם הפקר לכל פטירי אבל גוי דאינו מפקירם והוא מוכרם יהיה חייב אטו ישראל שגדר עמו ולא הפקיר' בשנת השמיטה יהיה חייב במעשרות הא רחמנ' אפקרא לארעיה לעניים ולעשירים והכי נמי בגוי וא"כ כיון דודאי פטירי ממעשרות בשנת שמיטה משום קדושת הארץ פשיטא דחייבי' בביעור וכיון דאין קנין לגוי להפקיעה מקדושתה לעבודה הכי נמי לקדושת הפירות כדפי' לעיל...

והרמב"ם ז"ל כת' פ"א מהתרומו' גוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא הרי היא בקדושת' משמ' דלכל מצות הנוהגות בא"י לא הפקיעה קנין הגוי לא שנא שביעי' לא שנא תרומי' /תרומות/ ומעשרות וכן כת' בסמוך ויש קנין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר משמע דבארץ ישראל אין קנין לגוי להפקיע מן השביעית. ומה שכתב פ"ד גוי שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיו מותרין כתב עליו הרב בעל כפתור ופרח תמה על זה וכו' גם כי אח"כ כתב שאל הרב ז"ל יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין...

וכשהלכתי לירושלי' תוב"ב בשנת הרצ"ה מצאתי ביד החכם השלם ה"ר לוי ן' חביב ס' כפתור ופרח שמדבר בדיני אר"י וחפשתי ומצאתי שם פמ"ז כתוב ז"ל: מי שלא חל עליו חוב שביעית כמו הגוי פירותיו הם בחיוב תרומות ומעשרות וא"כ עכשו בארץ ישראל שרוב פירותינו משל גוי' הם בדין הוא שיהא נוהג בהם דין המתנו' בשביעי' אלא שמעשר שני יהיה מעשר עני לא שני משום ענים כטעם עמון ומואב שאמ' שפירו' הגוי' אין בהם דין שביעית הוו להו בשביעית כפירו' עמון ומואב שמפרישין המתנות על הסדר ע"כ הלשון שהעתקתי מהחיבור הנז' כתיבת יד ומצאתי כתו' שם הגהה על זה וז"ל תימא אמאי מותרין דמה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע בקנין הגוי וא"כ מה שזרע הגוי בקרקעו בארץ ישראל בשביעית אסור אבל ספחיו דלא אסירי אלא משום גזרה מותרין דאין הגוים מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם עכ"ד. הנה שבעל הספר ז"ל כתב כאן הלכתא בלא טעמא והמגי' כתב הלכתא בטעמא דשבת הארץ וקדושתה דכתי' בקרא לא הופקע בקנין הגוי וא"כ מה שזרע הגוי בקרקעו בארץ ישראל בשביעית אסור ולכן אנו חייבים לנהוג כדברי רוב החכמים הראשונים כ"ש שהם מחמירין והרוצה להחמיר יחוש גם לדברי האומר שחייבים במעשר ויבערם בשעת הביעור כמו שאמ' בתוספ' בדמאי בעם הארץ שהיה מוכר פירות בשביעי' ואמ' של ערב שביעי' הן חייבי' במעש' וחייבי' בביעור...

וראוי לברר אופן הנהגתנו בשנת שביעית גם כי לא נתפשט בארץ ישראל איסור פירות שביעי' בקרקע של גוי' גם שאינו מן התימ' מה שלא נתפשט איסור כי בעונו' בדורות שעברו נדלדלו ישראל שבארץ הקדושה מהגזרות ומסים

וארנוניות עד שכמעט ח"ו נשתכחה תורת ארץ ישראל מפיהם שכן מעידים ראשי תושבי הארץ שאפי' מעשרות מהלקוח מן הגוי ונתמר' על יד ישראל לא היו מפרישין עד שעמדו ראשיהם ודייניה' זה מ' או נ' שנה והורו להם שיפרישו תרומות ומעשרו' ואחר מעט שני' נולד בין החכמי' מחלוקת על שנת השמיטה איזו היא ואפש' כי על זה רפו ידיה' מלנהוג איסור בפירו' שביעי' של גוי דשביעית בזמן הזה מדרבנן והוי ספקא דרבנן אי זו שנה היא ולקולא אבל כיון דלדעת הרמב"ם ז"ל אנו סומכי' על שנה זו שהיא שנת שמיט' לשמיטת כספים ולסדר המעשרות בששת השנים לקדושת הארץ נמי סמכינן עליה והוי' שנת שמיטה לשבות מעבוד' הארץ ולאכול פירותיה בקדושת שביעית כדא'. והרוצה לחוש למה שכתבתי שפירות הגוי חייבים בביעור נראה דצריך לקנות כל הדברי' הצריכים לו ממה שגדל בשנת ששית דמה שגדל בשביעי' אפי' קודם הביעור לא יוכל לקנות מן הגוי כדתני' בתוספת' אין מוכרין ואין לוקחין מן הגוי ומן הכותי פירות שביעית אבל כי דייקין טפי משמע דמות' לקנות מהם כל שלא הגיע זמן הביעור... ואם כן לוקחין מן הגוי ענבים לאכילה וליין עד הפסח כדתני' בפ' מקום שנהגו ובתמרים עד הפורי' ובזתים ובשמן עד שיכלו ממירון ומגוש חלב דהיינו עד עצרת של מוצאי שביעית וקונה ואוכל תבואה כל זמן שיש בשדה וכן שאר דברי' ואף על גב דתנן אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין וכו' היינו כשמוכר ישראל דאסור לעשות סחורה בפירות שביעית אבל כשהמוכר גוי דאינו מצווה מותר לקנות במדה כל זמן שיש מאותו המין בשדה וכשכלה מן השדה חייב לבערם מן הבית...

וגם יש לנו תקנה בא"י בשנת השמיטה לאכול מן התבואה והפירות הבאים מח"ל הניכרין שהן מח"ל כגון אורז ח"ל דמינכר כדאמר בירושלמי דפ"ב דדמאי ואפי' אותם שאינם ניכרים אם ידוע שרוב אותם הפירות מח"ל לוקחין מהם בסתם... ונראה דאף פירות הבאים מדמשק או משאר מקומות שבסוריא שהם מותרים בשביעית ואינם חייבי' בביעור דאף על גב דסורי' חייבת בשביעית מדרבנן בפירות הגדלים בקרקע הגוי בסוריא נרא' פשיט' דלא נאסרו דמקלין טפי בסוריא מבא"י כדתנן עושאין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר ויש קנין לגוי מסוריא להפקיע מן המעשרו' ומן השביעית ועדיף טפי למטרח ולמיזבן ולאכול פירות ערב שביעית או פירות סוריא מלאכול פירות שביעית אפי' קודם הביעור למי שאינו בקי בדיני שביעית דבקל יכול לטעות דכמה דינים תלויה' בהם כדאמ' דלא ניתנה אלא לאכילה ואין משנין מדרך אכילתו... אלא שצריך להתישב ולתת טעם לשבח באי זה אופן יוכלו לנהוג במדינה א' אלו איסור ואלו התר בדבר א' ולא יהו עוברים משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות דמסקי' פ"ק דיבמות דהיינו בב"ד א' בעיר א' פלג מורין כב"ש ופלג כב"ה דנראה דכל חכמי העיר הזאת הוו כב"ד א' כי היכי דלהוי בב"ד חשוב וא"כ אם כל חכמי העיר הם חלוקי' בענין זה חלקם מורים שאנו חייבי' לנהוג קדושה בפירות שביעית הניקחין מהגוים בשביעית וחלקם מורים להיתר הוו להו כב"ד א' בעי' אחת פלג כב"ש ופלג כב"ה דאסור משום לא תתגודדו כדאמ'.

ולכן היה מן הדין שיתקבצו חכמי העיר ויעמדו למנין אחר העיון ומשא ומתן וינהיגו את בני העיר על פי רובם בין להקל בין להחמיר וכל עוד שאין עושים כך נראה אגודות אם מקצתם ינהיגו איסור וקצתם היתר... ועם כל זה אינו עולה בדעת עדיין שאהיה רשאי לסמוך על עצמי בסברא זו אפילו להחמיר עד שיסכימו רוב חכמי העיר ואחריהם אלך אחר שיעמדו למנין בהסכמת מוריני הרב גדול בדורו כמה"ר יעקב בירב ואני דן לפניו בקרקע א"י להלכה אבל לא למעשה כו' אלהים אמת יוליכנו קוממיות בארצנו בביאת משיחנו במהרה בימינו בקבוץ כל ישראל ונהיה חייבים בכל המצות התלויות בארץ בלי ספק ומחלוקת ויאיר עינינו במאור תורתו אמן. משה בר' יוסף זלה"ה מטרנא.

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה כט

[כט] עכו"ם שקנה קרקע בא"י וכו'. כתב על זה בעל כפתור ופרח בפרק מ"ז... וכל דבריו הם שלא בהשגחה... אשתמיטתיה מה שכתב רבינו בפ"א מהלכות תרומות שמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא... אבל לפי האמת גם זה פירותיו מותרים כיון דבחזקת עכו"ם הוא ועכו"ם עבדו ולכן לא יחמיר על עצמו יותר ממה שמחמירים חבריו...

שו"ת אבקת רוכל סימן כד

כל זה לשון הרב כמוהר"ר משה מטרנאני רנ"ו

ואני יוסף קארו לא נכשרו בעיני דברי החכם הנזכר והנני אומר:

כי זה עשרים שנה ראיתי מה שכתב הר' שלמה שיריליון זלה"ה לנהוג דין שביעית בפירות הגויים הגדלים בארץ וראיתי ראיותיו וזה לשוני מה שכתבתי אז ראיתי מה שטען בקונדריסו לנהוג דיני שביעית בפירות הגויים הגדלים בארץ ולא נראה לי שיש בראיותיו כדי לבטל מנהג הקדמונים שלא נהגו כן דמה שהביא ראיה מדתנייא בתוספתא אין מוכרין ולא לוקחין מן הגוי פירות שביעית איכא למימר דהיינו דוקא בפירות שגדלו בשדה ישראל.

ומה שהביא ראיה מדכתב הרמב"ם פ"ד בסוף גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין משום ספיחין דלא גזרו על הספיחים אלא משום עוברי עבירה והגויים אינה /אינם/ מצווים על השביעית כדי שנגזר עליהם משמע דאין קולא בשדות גויים אלא משום ספיחים משום דאין מצווים אבל לענין קדושת הפירות בקדושתן הם עומדים דחייבום /דחייבים/ לשמור בהם כל דיני קדושת שביעית עכ"ל...

ועתה ראיתי מה שכתב החכם כמוהר"ר משה מטראני נר"ו לפטור בשביעית ממעשרות גדולי שנת השמטה בקרקע גוי ולקחם ישראל ממנו קודם מירוח ומירחן וטען ראשונה כי מן התורה אין בשנת השמטה חיוב במעשרות כו' ואני אומר כי מה שהוא סובר שהוא עקשות הוא היושר כי לא נפטרו פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר וכל שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקיר' כו' יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אף על גב דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקירי' ואפי' אם תמצי לומר דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקירי' מה שאין כן בשל גוי כו'...

והרי ספר כפתור ופרח כתב בפשיטות שתרומות ומעשרות נוהגים בשביעית בפירות הלוקחי' מהגוי. והחכם הח"ר משה נר"ו הניח דברי בעל הספר ותפס דברי הגה"ה שאמר' שמה שהוא אסו' מן התור' מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקעה בקנין הגוי וכתב שהוא הלכתא בטעמא ואינו רואה טעם בסברא זו מבזו דאיכא למימ' דבמחלוקת שנויה נחלקו דמר סבר יש קנין לגוי להפקיע בשביעית ומר סבר אין לו קנין לכך. ואם באנו לדון יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם ולא לגוי' ועוד שהרמב"ם מפרש בפ"א מה' תרומות שמה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מן המצות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד ולא /אלא/ הרי היא כאלו לא נמכרה לגוי מעולם אבל כמו זה ביד גוי מופקעת היא ומה שפירותיה חייבים במעשר אלא בשמריחם /בשמירחם/ ישראל דוקא. ומכאן תשובה ג"כ למה שכתב הר' שלמה ז"ל להביא ראיה שפירות גוים חייבים בביעו' מדברי הרמב"ם והגאונים כו' ע"ד כ"ש קדושת הפירות ואיסורן לאחר הביעור דהויא דאורייתא דפשיטא דאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מקדושתה לפירות שביעית כדאמרן עכ"ל ונר' שהוד' לו החכם הר' משה נר"ו שהרי לא כתב נגדו דבר בזה. . . .

והנני יוסיף להפליא שהחכם ה' משה נר"ו בסוף דבריו העתיק דברי בעל הספ' שכתב הרמב"ם ולא שת לבו לזאת שדברי הגה"ה הם דברי בעל הספ' שכתב להשיג על הרמב"ם ולא עמדו דבריו כמו שנתבא' ומאח' שבעל הספ' עצמו לא סמך על דבריו שיחתים הכתב אל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין היאך נסמוך אנחנו על דברי הגה"ה שהם דברי בעל הספ' כ"ש שכבר נתבא' שאומ' דברים אלו לא חש לקמחיה שדבריו מיוסדים על ששבת הארץ וקדושת' בזמן הזה הם דאורייתא וכיון שנתבא' שדעת הרמב"ם שאינם אלא מדרבנן אין כאן תמיהא...

מאחר שהרמב"ם הוא מאריה דארעא כתב להתיר היאך יעלה על דעת לאסור מפני דברי הגה"ה אחת אף אם היה לה טעם כ"ש שכבר נתבאר ביטולא וגם נתבאר שהיא דבר ספר כפתור' ופרח שכתב לתמוה על דברי הרמב"ם וכבר נתבאר ביטול תמיהותיו ועמדו דברי הרמב"ם וכ"ש שהוא עצמו חתם דבריו שלדברי הרב יש לו לשמוע והראיות שהביאו לחייב הביעור כולם נדחו ואדרבא יש ראיות לפיטור וכ"ש במקום שהמנהג פשוט להתיר כי מעולם לא נשמע על שום אדם בשום עיר מא"י שנהג ביעור בשביעית והא קי"ל דכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג כ"ש במקום שהלכה מסכמת למנהג כמו שנתבאר. וכיון שהוא דבר פשוט שהם פטורים מן הביעו' היאך ימצא ידיו ורגליו הפוטרים מהמעשרות ואם העלים יעלים עיניו מכל הכתוב ויאמר לא כי אלו הם חייבים בביעור ועל כי אני פוטרם מהמעשרות נאמר לו אי אתה נאה מקיים דאנן סהדי שמימך לא נהגת חיוב ביעו' דא"כ קלא הוה לה למילתא וזהו דבר שאין עליו תשובה נאם הצעיר. יוסף קארו...

שו"ת אבקת רוכל סימן כה

אמר יוסף קארו אחר שכתב החכ' הר' משה מטראני אגרת זאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו בשמטה שעברה ומיחו בידו ובשמטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה וקמו כל חכמי העי' ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים נאם הצעיר יוסף קארו

ספר התרומה הלכות ארץ ישראל

...והשתא הוכחתי דקדושת יהושע בטלה מר"מ ורבי שהתירו בית שאן ומדרש רות וב"ר וירושלמי דמסכת שביעית ולא תימא מ"מ הלכה קדושת עזרא לתרומה ומעשר קיימת לעולם אף בזמן הזה כתנא דסדר עולם דתניא ראשונה ושנייה יש להם שלישית אין להם אלמא קדושת עזרא קיימת אין הלכה כן אלא בזמן הזה בטלה ואין חייב מן התורה להפריש תרומה ומעשר... ואם כן אינו חייב להפריש תרומה ומעשר בארץ ישראל רק מדרבנן אפילו קנה ישראל קרקע וגדלו הפירות ברשותו ומרחן ואכלן הוא עצמן ולא מכרן וא"כ יכול להיות דבפירות שלוקח מעכו"ם אינו חייב לעשר אפילו מדרבנן כיון דלא קדשה לעתיד לבא כי אם בפירות שגדלו בקרקע ישראל ומדרבנן גזירה שמא יבנה בית המקדש. אי אמת דיש קנין לעכו"ם להפקיע מיד מעשר. דאי אין קנין לעכו"ם כך שוה קרקע של עכו"ם כמו קרקע של ישראל. או אפי' שמא אין קנין לעכו"ם היינו אין הארץ עומדת בקדושה אבל כיון דלא קדשה א"כ לדברי הכל שמא יש קנין לעכו"ם להפקיע מעשר מדרבנן והא בפרק הקומץ אמר רבי טרפון לך וקח מן העכו"ם ועשר עליו דהוי מדרבנן שמא סבר קדשה לעתיד לבא ויש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר מדרבנן כדאיתא התם משום מרוח העכו"ם או משום לוקח... והטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע העכו"ם אפילו מדרבנן...

חזון איש הלכות שביעית סימן כ אות ז

וכן דעת מרן הב"י-ומבי"ט ומהרי"ט וכל חכמי צפת בזמן הב"י שדנו למעשה אם לנהוג כהרמב"ם או כהראב"ד בגדל ביד נכרי ומירחן נכרי, ואי כדעת סה"ת אין נפקותא בפלוגתת הר"מ והראב"ד רק בזמן שביהמ"ק קיים אבל בזה"ז שדינו כסוריא כל שגדל ביד נכרי אף נגמר ביד ישראל פטור ואין מקום לכל פלוגתתן ומחלוקתן, אלא לימוד ערוך הוא בפיהן דאין קנין לנכרי אף בזה"ז...

ובפה"ש סי' כ"ג מבואר שהיו מברכין על הפרשת תרומה בגדל ביד נכרי ונגמר ביד ישראל רק בפירות שביעית לא היו מברכין [אלמא שלא חששו כלל לעשות ספק משום ספיקו של בעה"ת, וכן מנהג בא"י מזמן מן עד היום... אחרי שנתבאר שאין מקום להקל מחמת דעת סה"ת ז"ל וכי גם בזה"ז אין קנין לנכרי, חזרנו לנידון השני אם יש חילוק בין שביעית למעשרות בזה, מפני שבספר פה"ש סי' כ"ג כ' להכריע כדעת מרן דלענין שביעית יש קנין לנכרי שאין פירות הנכרי קדישין בק"ש...]

ולא מצינו בראשונים ואחרונים מי שיאמר שאין ק"ש נוהג בשל נכרים זולת מה שהזכירו שנחלקו בזה הבי"ו והמבי"ט ולפי דברי מהרי"ט החרדים והשלי"ה חזר הבי"ו והורה כמבי"ט, ולפי הנדפס באבקת רוכל בשנת שלי"ד עדיין החזיק הבי"ו בשיטתו, ועדותן של הגאונים שחיו בחיי מרן והיו גדולי הדור בדור שלאחריו, ודאי קים להו טפי בדבר ועדותן מכרעת נגד דבר הנדפס לאחר דורות הרבה ולא מרן הבי"ו חתם עליה... אף אם חזר בו מרן יש לנו להחמיר מ"פ דברי הרמ"א יו"ד סי' של"א ספי"ו י"ט.

וא"כ אין לנו מי שחולק על מהרמב"ח ודעת כל החכמים שוים דק"ש נוהג בשל נכרים וכמש"כ בהדיא הר"מ בתשובה, ואין דין זה במחלוקת כלל, וקשה להחליט אם אמר כלל מרן להקל שהרי מהרי"ט כתב דבמעשר של פירות שביעית היה ב"ח חושש שלא לברך הרי החזיק הדבר לספק,

והא דנחלקו חכמי צפת היינו רק לענין קדושת הפירות אבל חרישה וזריעה ושאר עבודות לכו"ע אין חילוק בין עובד בקרקע ישראל לעובד בקרקע נכרי בין עושה מלאכה דאורייתא או דרבנן לקדושת הארץ לכו"ע לא פקע

שו"ת יביע אומר חלק ג - יורה דעה סימן יט

(ו) ותבט עיני בשו"ת אמרי יושר (סי' ק) הנ"ל, שהעלה במסקנתו לאסור הוצאת שמן שביעית לחו"ל, אף שמן של פירות עכו"ם. וכן אסור להדליק נ"ח (בחו"ל) בשמן של שביעית הבא מא"י, ואף על פי שרוב השמן הבא מא"י הוא של עכו"ם, יש לחוש להמבי"ט ודעימיה דס"ל דשביעית נוהגת בפירות של גוים. ולכן אין להדליק לנ"ח עד שיודע בבירור שאין השמן של שנת שביעית. [וע"ע בשו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קכה]. עכת"ד. (וע' בס' מעדני ארץ (סימן ז אות י והלאה) הסבר ד' המבי"ט שמתיר פירות עכו"ם בסחורה ולא בהפסד אף דתרוייהו נפקי מחד קרא). ולפע"ד לענין הלכה אין לנו לזוז מדברי מרן בשו"ת אבקת רוכל (סי' כה) שהעלה שאין שביעית נוהגת בפירות של גוים. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז ח"ה (סי' ב אלפים רכא) שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים בין להקל בין להחמיר (לענין תרו"מ). ע"ש. והנה מרן בתשו' אבק"ר סיים בזה"ל: אמר יוסף קארו, אחר שכל ה"ר משה מטראני (המבי"ט) אגרת זאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה ומיחו בידו. ובשמיטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר (צפת), ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נדוי, שכולם יפרישו תרו"מ מפירות גוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים. ע"כ. וקיים כתב ידו של מרן ז"ל, תלמידו הרב המוסמך המהר"ם גלאנטי ז"ל. ע"ש. ובשו"ת מהרש"ם (חיו"ד סי' קצב) בד"ה ולענין שנת השמיטה, מבואר, שחכמי צפת ת"ו נידו והחרימו לשומרי שביעית. ע"ש. נמצא שלא רק על הפרשת תרומות ומעשרות גזרו בגזרת נדוי, אלא גם על שומרי שביעית (בפירות של גוים). ומרן החיד"א ז"ל בברכי יוסף (סי' שלא סק") האריך לדחות דברי האומרים שמרן ז"ל חזר בו בסוף ימיו, וכתב, שלכן הוצרך מהר"ם גלאנטי להעיד על כתב ידו של מרן בשנת השל"ד, שהיתה השמיטה האחרונה לימי חייו, ללמדנו דעד זיבולא בתרייתא הנה זה עומד מרן ז"ל בסברתו. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושת"ו לעשר. ואחר שהביא דברי הרדב"ז הנ"ל, סיים החיד"א ז"ל, ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות הגדולים מרן והרדב"ז, ועוד שכל מרן בתשו' שמעולם לא נשמע שום אדם בשום עיר מא"י שנהג דין ביעור בפירות שביעית של גוים. נמצא דהכי נוהג בעה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם שנות דור ודור, מזמן מהרלנ"ח וקודם לו פשט המנהג כן. ויותר ע"כ מצינו להרמ"א בהגה והלבוש והפרישה ומהריק"ש רוח אחד לארבעתם כסברת מרן ז"ל. וכ"פ מהר"ם בן חביב בתשו' כ"י שאנו סומכים על סברת מרן בין לענין ביעור בין לענין סחורה בפירות שביעית. עכת"ד החיד"א ז"ל. וכ"כ בשו"ת שדה הארץ ח"ג (חיו"ד סי' כט) שהמנהג פעה"ק ירושלים ת"ו כסברת מרן, שלא לנהוג דיני שביעית בפירות של גוים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת דברי מרדכי גלאנטי (סי' ט). וכ' שע"ז סמכו הרבינים /הרבנים/ הראשונים קמאי וקמאי דקמאי להוציא אתרוגים מעה"ק צפת לחו"ל. ולית מאן דחש להא, מפני שסמכו על הוראת מרן הקדוש שפירות הגוי אין בהם קדושת שביעית. ועוד שאפי' הרב המבי"ט גופיה כ' (בסי' שלו), שאילו היינו מורים עתה להתנהג בדיני שביעית בפירות גוים, היה נראה כתקנה חדשה, מה שלא היו נוהגים בה עד עתה, והיתה תקנה שאין רוב צבור יכולים לעמוד בה, מצד הגלות ודוחק השעה שאנו צריכים לעולם לקנות מן הגוים, ואין מספר לדיני שביעית כמ"ש התוס' (סוכה לט) וכו'. נמצא שגם בימי המבי"ט לא היו נוהגים בפירות הגוים דין קדושת שביעית ולא היה אדם שקרא ערער. ע"ש. וע"ע בשו"ת שער המים (סי' ד). וכן פסק הפאת השלחן (סי' כג ס"ק כט) שבדאי ברור כשמש שמוטר לקנות תבואה ופירות מגוים בא"י ולאכלם בלא קדושת שביעית. ושוב מצא שכ"פ גם הרדב"ז בתשו' וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת ציץ הקדש ח"א (סי' טו). וע"ע בס' מעדני ארץ (סי' ז אות יט). ע"ש. והנה חדשים מקרוב באו לנהוג להחמיר כד' המבי"ט ע"פ הוראת מופת הדור החזון איש ז"ל שהכריע כן. ומסופקני אם לא יצא שכרם בהפסדם, כי מי לא יחוש לגזרת נידוי וחרם שהחרימו מרן וכל קדושים עמו להנהיג דיני שביעית בפירות של גוים. ומכ"ש באתריה דמרן ז"ל שבדאי היא חומרא המביאה לידי קולא. וכמש"כ לעיל (בחיו"ד סי' יא אות ה). וכנראה שנעלם מעיני המחמירים דברי מהרש"ם הנ"ל, וסברו שלא החרימו חכמי צפת אלא להנהיגם לפטרם מדיני תרו"מ. (שהיא קולא גמורה). אבל להחמיר לנהוג בהם דיני שביעית לא החרימו, שהרי המחמיר תע"ב. אולם בהגלות נגלות דברי מהרש"ם הנ"ל שהחרימו לשומרי שביעית נראה דאיבעי לן למיחש טובא לדבריהם. ובפרט לדין שקבלנו הוראות מרן ז"ל. וע' בכ"מ (פ"א מה' תרומות סוף הי"א) שכתב, שחכם א' חשב להתחסד בעשותו היפך המנהג הפשוט לעשר פירות עכו"ם שמירחן עכו"ם (בשאר שנים), והולך ומפתה אחרים לנהוג כן. ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו. ועוד שמכיון שבכל אלו המקומות נהגו כד' הרמב"ם לפטור מתרו"מ, הרי הוא נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן. והרי אף הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו נגד המנהג. ועוד שדבר זה הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן,

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

ואם יסרבו יכופו אותם, כההיא דשמואל דא"ל אכול משחא ואי לא כתבינא עלך זקן ממרא. ושוב נתקבצו כל הכמי העיר וגזרו בגזירת נח"ש שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם פירות הלקוחים מעכו"ם, אלא כמו שנהגו עד עתה כדברי רבינו. עכ"ל בקיצור. וכל זה שייך גם בנ"ד. ולא מבעיא לדידן בני ספרד דאזלין בתר שיפולי גלימיה דמרן ז"ל בכל דבר אשר יאמר כי הוא זה. אלא אף לבני אשכנז הואיל וגם הם נהגו בזה כד' מרן וכמו שפסק הפאת השלחן, אם יבאו לשנות איכא משום לא תתגודדו. וכיו"ב מצאתי להגאון מהר"ם גימפל בתשו', והיא לו נדפסה בשו"ת בכורי שלמה ראזעכטא (חאו"ח סי' לו אות ב), שאחר שהביא מחלוקת מרן והמבי"ט, ושרוב חכמי א"י שבאותו הדור הסכימו למרן הב"י. ושכן מוכח מד' הרמב"ן בפ"י התורה. שוב שאל להגאון מהר"ש סלאנט ז"ל ע"י, ופסק להקל, וכתב שאף שהשל"ה החמיר כד' המבי"ט ששביעית נוהגת בשל גוי, לית דחש להא. עכ"ת. וכן פסק הרב המחבר שם (סי' לז). ועש"ב. וכן פסק הגאון ר' יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (חיו"ד סי' נה). וכן דעת הגאון ר' יצחק אלחנן, וגאוני רבים אשר אתו, שהסכימו להיתר המכירה. כנודע, וכן העלה הגרא"י קוק במבוא לס' שבת הארץ. ע"ש.

הרב קוק והיתר מכירה

(הרב יהודה הלוי עמיחי אמונת עתיך מאמרים מכוון התורה והארץ)

א. יחס הרב קוק להיתר המכירה

השמיטה הראשונה מאז התחדשות היישוב היהודי בארץ הייתה בשנת תרמ"ט, באותה שנה הועלה נושא היתר המכירה למען היישוב היהודי בארץ, כאשר בראש המתירים היו הגר"י אלחנן, הישועות מלכו, הגר"ש מוהליבר והרב זאב קלאפפיש זצ"ל. בשנת תרנ"ו מרן האדר"ת התווכח עם הגר"ש מוהליבר בענין היתר המכירה, האדר"ת נטה לאסור ואילו הגר"ש מוהליבר החזיק בדעתו שלאחר היתר מכירה הכל מותר. באותה השנה גם הרב קוק זצ"ל היה נגד היתר המכירה, ולא עוד אלא שהיו לו שאלות קשות על המתירים. וכפי שכתב: על כל פנים מרחוק כששמע את טענת האוסרים והמתירים, היתה דעתו וכן דעתי אז נוטה להאוסרים, והיונן נקטינן בדעתין טובא על המתירים. נושא השמיטה הטרדי את מחשבת הרב קוק מאד, ובשנת תר"ס אנו מוצאים שכתב ברור הלכתי ארוך לשאלה האם אפשר לסמוך על היתר המכירה, ברור זה נכתב עוד בהיות הרב בביוסק. בתשובה זו (משפט כהן נח) מעלה הרב קוק לראשונה את דעתו שיש להיתר עשיית היתר מכירה אם אמנם גדול הדחק, עד שתלוי בזה ח"ו חרבן הישוב, אולם מכיון שהרב קוק עדיין ישב בחו"ל אין בתשובה התיחסות מעשית. האדר"ת כנראה לא ידע עדיין משני דעת חתנו משנת תרנ"ו, ולכן בשנת תרס"ב כשהועלתה ההצעה שהרב קוק יממש כרבה של יפו והמושבות, האדר"ת כותב לו: ענין החוצץ בזה אולי מפני שנת השביעית הבעל"ט, אשר בקיץ על הרב דיפו להשיגו על המושבות ולכל אשר להם, כי הוא ראש וראשון להם, ואולי לא ירצה לתת הכשרים להיין מפירות שביעית, הנעשה בהיתר שנמכר לא", כי ההיתר שהורה הרב המנוח מהרנ"ה זצ"ל, ע"פ הסכם הגאון דבריסק ז"ל. האדר"ת עצמו שינה את דעתו לתמיכה בהיתר המכירה, בעולותו לארץ בשנת תרס"א, וכפי שכתב הרב קוק: אמנם כאשר בא (האדר"ת) לארץ, וראה הכל בעיניו שהוא ממש דבר שאי אפשר הוא כלל להעלות על הדעת שלא לעשות שום תיקון על ענין קיום השמיטה, ולא יהיו עוד תלויים בעיני מסחרים של חוץ לארץ, ולא לחסדי נדיבים, כי אם יבועו מפרי אדמת הקודש אכול ושבע. המהפך שעבר האדר"ת היה בכך שעלה לארץ וקיבל על עצמו הנהגת הציבור יושבי ארץ הקודש. בשנת השמיטה תרס"ג האדר"ת היה זה שהתיר לחקלאים להמשיך עם היתר המכירה הן במטעים הן בשדות. כנגד האדר"ת נלחמו קנאי ירושלים, וכפי שקראם "בני צריה הנלהבים", עד שכתב לרב קוק "ענין השביעית ימיר את רוחי עד מאד." הרב קוק זצ"ל עלה לארץ בשנת תרס"ד (לאחר השמיטה תרס"ג) ושימש כרב העיר יפו והיישובים. הוא התמנה כאחראי על המצוות התלויות בארץ, על ידי שני זקני הדור, האדר"ת והגר"ש סלנ"ט זצ"ל, ומיד החל לעסוק במצוות התלויות בארץ. שנת השמיטה הקרובה הייתה שנת עת"ר. לקראת שנת השמיטה כתב הרב קוק זצ"ל את ספרו שבת הארץ שבו נותן הוא לחקלאי ירובני ארץ ישראל את מגוון השיטות בענין השמיטה, והוא פוסק מאסף לכל הדעות. בספרו הוא מתייחס להיתר המכירה כדעה שיש החולקים עליה. אולם ההקדמה לספרו הוא ביסוס הלכתי נרחב להיתר המכירה, המבואר בא "ללמד זכות על ישראל קדושים הנוהגים היתר זה". באותה שנה הרב קוק עצמו עשה את היתר המכירה מתוך הרגשה "אם לא אתקן את המכירה על ידי ההרשאה יופקר הענין לגמרי", כמו כן הגורם המדרבן את הרבנים שישתדלו לעשות היתר מכירה, וכפי שכתב "בטח יעשה כתר"ר בכל עז לראות שיחתמו הכל בכל הגליל, ולא יהיה הענין נעזב ח"ו." הרב קוק בעלייתו לארץ הבין שהמכירה צריכה להעשות לא רק משום חיי הישוב היהודי, אלא שאם לא יעשה היתר מכירה וחקלאים יהודים לא יוכלו לעבוד בארץ, תהא הפקרות רוחנית בארץ ישראל אנשים יפרקו על תורה ומצוות, וחילול השם בכך שעובדים בארץ ישראל יהא גדול במיוחד.

ב. הרב קוק ואכילת פירות היתר מכירה

מרן הרב קוק זצ"ל תמך בהיתר בכל יכולתו עד שכתב "שראוי לסמוך עליו בשעת הדחק בלא שום גמגום כלל", וכן כתב "אחרי כל אלה אין מקום לערער על דרך הוראה זו, במקום דחק שנוגע להפסד של רבים, אפילו אם לא היה הדבר נוגע ליישבת ארץ ישראל, וק"ו שהדבר נוגע לייסוד חיי נפש של יושבת ארץ ישראל." בנו, מו"ר הרצ"ל הכהן קוק זצ"ל הוסיף וכתב ביחס לפירות היתר מכירה "כמובן שאין לחשוב עליו פגם של חשש איסור."

אולם הרב קוק זצ"ל באגרתו להגרא"ח ברלין הוסיף וכתב:

ומי שירצה להחמיר על עצמו מי ימחה בידו, אבל לפרסם ברבים אנו צריכים לחוש לחומר התיקון שעשה מרן הב"י וסיעתו ז"ל מאד, שלא להחמיר בפירות של נכרים בקדושת שביעית, והוהגנו כן כמה דורות בשופי, וכאן אחר המכירה הרי הם של נכרי עולה מדברי הרב קוק שיש מקום להחמיר ולא לאכול פירות של היתר מכירה ובלבד שהדבר יעשה בלא פרסום שפירות היתר המכירה הם אסורים באכילה, אלא כאדם המחמיר על עצמו. ולכאורה נשאלת השאלה מדוע היה מקום להחמיר בפירות היתר המכירה? עוד יש להוסיף שמדברי הרב קוק זצ"ל נראה שהוא עצמו היה מהמחמירים בפירות היתר המכירה וכפי שכתב: ושל ישראל אע"פ שאני מקל לאחרים, מפני הדחק חיי נפש ממש, לסמוך על ההפקעה, מ"מ כשאני לעצמי אין לי עסק בפירות שביעית ח"ו, ואין אנתסק להוציאם לחו"ל, ובפרט לגבי דמר, שחזיתי לדעת' לנטות לחומרא בעיקר הענין, שאלמלא גדול ההכרח והדחק, ויסוד קיום ישוב אה"ק התלוי בזה, הייתי גם אני אומר כן. והאמת אגיד, שאם הייתי פוגש איזה מהסוחרים, אשר בלא"ה סומכים על ההיתר, משום חיותם, הייתי מראה להם כתי"ק דמר כ"ג ש', והם היו שולחים, אבל בבא מכתב קדשו כבר עבר מועד השלוח, וצריך דוקא עסק מצדי ע"ז ביחוד, שהוא דבר שאי אפשר. אמנם על הכלל כולו דעתי להיתר בפשיטות ע"י ההפקעה. מלשון הרב קוק זצ"ל עולה שהרב לא התעסק בייצוא פירות שביעית אפילו לאחר מכירה, למרות שהיתר המכירה נוסד בשביל הייצוא עצמו. חיזוק לדברים אלו אנו לומדים באגרת שכתב הגר"ח ברלין זצ"ל: ובעקבך דבר מכתבו כבר כתבתי לאהובי בכתבי העבר, שהבד"ץ ירושלים לא יחשבו שום מחשבה להרע ח"ו, ולא ללכת בנצחון עם כתר"ה שיחי' ח"ו, ואינם כופים הר כגיגית על מי ומי, לקנות ענבים מישראלים או מנכרים, ואם לא אלמן ישראל, ועדו נמצאו מי שאינם רוצים להינות מרצונם של פירות היתר המכירה, ובחורים יותר לקנות מנכרים, כמו שנמצאו מי שאינם רוצים להינות מחמץ שעבר עליו הפסח ע"י המכירה, ובחורים יותר לקנות הכל אחר הפסח מנכרים, מי ימחה בידם בזה, וכמדומני שכתר"ה ש' אמר לי בהיותו פה שגם הוא לא יאכל מהפירות של ההפקעה ע"י המכירה, כמו שאינו נהנה בלי ספק מחמץ שעבר עליו הפסח ע"י מכירה." מדברי הגר"ח ברלין למדנו שהוראות הבד"ץ היו בשנת עת"ר שאין חילוק בין פירות היתר מכירה ושאין היתר מכירה, ואולם היו יחידים שהקפידו שלא לאכול מהיתר המכירה וגם הרב קוק זצ"ל היה ביניהם. ונשאלת השאלה מדוע החמיר הרב קוק בשאלה זו?

ג. היתר המכירה ושכירות

כפי שכתבנו לעיל הרבנים הראשונים שהתירו את מכירת הקרקעות (שנת תרמ"ט) לא כתבו נוסח מבוואר כיצד עושים מכירה זו, אלא בקשו שתעשה מכירה בבית דין של הספרדים בירושלים. בשנת תר"ע כאשר הרב קוק זצ"ל ערך את היתר המכירה, הוטר שונה בנושא אחד מאד עקרונות, בעוד השטרות הראשונים היו מכירה לזמן של הקרקעות הרי שהרב קוק הוסיף שמלבד המכירה תעשה גם פעולת השכרה של הקרקעות לגוי. ונשאלת השאלה מדוע לעשות גם פעולת שכירות שהיא פחותה מפעולת המכירה, שהרי במכירת קרקעות הקרקע הופכת להיות של גוי ואילו בשכירות הקרקע נשארת של היהודי ורק מושכרת לגוי?

ד. מכירה והפקר

הרב קוק זצ"ל לאחר שעשה את היתר המכירה, הגה רעיון שהחקלאים בארץ יפקירו את השדות וכמו כן למכור בהבלעה של הפירות בארגזים. רעיון זה בא לפתור את בעיית המסחר בפירות הקדושים בקדושת שביעית. אנו לומדים שלמרות שהרב קוק זצ"ל סבר שיש תוקף למכירה וממילא אין הפירות קדושים בקדושת שביעית, בכל אופן חשש ורצה לעשות הפקר לצורך שווק הפירות עצמם. למרות שהמכירה תופסת לפי הרב קוק זצ"ל הנה מציע עוד דרך לעשות כאלו אין היתר מכירה כלל, ושוב נשאלת השאלה למה?

ה. קצירה ובצירה לאחר היתר מכירה

הרבנים שהתירו את היתר המכירה נחלקו בין הסוברים שמתורת כל העבודות כולל מלאכות האסורות מדאורייתא לבין הפוסקים שהתירו רק מלאכות דרבנן. רוב האחרונים אסרו ארבע מלאכות דאורייתא, זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. וכן כתב הרב קוק זצ"ל. הגר"ש אזעבראך זצ"ל הקשה הרי איסור קצירה ובצירה נובע מקדושת פירות שביעית ומדוע שפעולות אלו יאסרו אחר היתר המכירה, הרי ברור שאין בה קדושת שביעית (כהוראת הב"י שאין קדושת שביעית בשל עכו"ם) וא"כ הבצירה והקצירה שאינן פעולות בקרקע אלא בפירות צריכות להיות מותרות.

הרב קוק זצ"ל כתב:

והעיקר נ"ל, שאם נחזיק שהמכירה היא מועלת אז ודאי קיי"ל שהפירות של נכרים הם, ואין בהם משום שביעית, וממילא אין איסור קצירה ובצירה כלל, רק החשש הוא שמא אין קנין הנכרי מועיל, ואז באמת המכירה בטלה, שהיא כמקח טעות, שלא באה כי - אם בשביל הפקעת האיסור, מדברי הרב קוק זצ"ל אנו לומדים שהוא סובר שאם לדינא אין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, ממילא המכירה בטלה. הסיבה לאיסור קצירה ובצירה היא שמא אנו פוסקים שאין קנין לעכו"ם להפקיע וממילא לא חלה המכירה כלל ולכן צריך להחמיר גם באיסור קציר ובציר. הגר"ש איוערבאך זצ"ל ראה הערה זו וכתב על דברי הרב קוק זצ"ל: אך מה שכתב שהחשש הוא שמא אין קנין הנכרי מועיל ואז באמת המכירה בטלה, איני מבין יפה כונתו, דא"כ הרי עובר ישראל באיסור תורה זה שאינו מפקיר ואינו מבערם בזמן הביעור, וגם עושה בהם חסירה וכדומה שאף הם באיסור תורה נינהו, ועל כרחינו שגאוני הדור הקודם סמכו בזה על דעת מרן הב"י והפאה"ש ועוד שכתבו שהרי היא סוגיין דעלמא שלא לנהוג כלל קדושת שביעית בפירות הנכרים, וא"כ אף שלענין היתר העבודה ספק גדול הוא אם גם לענין זה יש קנין לנכרי, מ"מ לענין קצירה ובצירה הרי נתברר שאיסורם תלוי רק בקדושת הפירות אשר בזה לא פקפקו כלל הגאונים שהתירו וסמכו על היתרו גם לענין דאורייתא. הגר"ש ישראל זצ"ל כתב שאמנם הרב קוק זצ"ל חשש שמא אין המכירה קימת א"כ לא נשאר רק שכירות הקרקע ולכן אסורה קצירה ובצירה מהתורה. על תשובה זו כתב הגר"ש איוערבאך זצ"ל "הרב עצמו נכח כל הגאונים שהתירו לא חיישי כלל דשמא אין המכירה קימת וחשיב רק כשכירות בעלמא, שהרי לא הזהירו לנהוג בפירות קדושת שביעית רק לענין שלא לאבדם או להאכיל מאכל אדם לבהמה" למדנו שנחלקו האחרונים בדעת הרב קוק זצ"ל האם הוא עצמו חשש שמא המכירה לא תופסת.

1. לצאת ידי כל השיטות

הרב קוק זצ"ל כתב "כל מגמתי היא לצאת כמה דאפשר ידי כל הדיעות" ועוד הוסיף וכתב "וד' יודע כי הייתי חפץ להחמיר לצאת ידי כל הדיעות". שיטת הרב קוק זצ"ל הייתה להדר בכל מה שאפשר ולהחמיר בכל מה שאפשר, ולכן למרות פסוק כדעה שיש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, והפירות הם של נכרים וממילא מותר לקצור ולבצור, עדיין חשש לשיטות שהמכירה לא חלה, ולכן יש לעשות שמיטה מדאורייתא בביטול ד' מלאכות, ולא היתר לסמוך על הדעות שיש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ לענין עבודות רק באיסור דרבנן, אבל הקצירה והבצירה לגביהם לא רצה להקל כדעת הב"י. שיטתו זו שעליו להחמיר בכל מה שאפשר ולצאת ידי כל הדיעות הביאה אותו להוסיף את השכירות בשטר המכירה, למרות שברור הוא שהמכירה היא עיקר, אבל מכיוון שיש שיטות שאין המכירה חלה, על כן התקין את השכירות, וכפי שכתב "שחוף מסדר המכירה עשינו ג"כ במכוון גם כן סדר של שכירות בהבלעה, אפילו למפקקים על המכירה". ברור שגישו זה לחוש לכל הדעות הביאה אותו גם להציע שמחיר הפירות יהא בהבלעה של הארזים וכדו', למרות שהבלעה כאן היא מוזרה שהרי ערך הפירות גדול מערך הארזים, בכל אופן הרב קוק מציע לחוש לדעות שמא אין המכירה חלה וממילא יש קדושת שביעית בפירות וצריך לסחור בדרך של הבלעה.

2. סיכום

דרכו בקדוש של הרב קוק זצ"ל הביאה אותו מהצד הציבורי לדאוג שהיתר המכירה יבוצע ויערך על הצד היותר טוב, על מנת להתיר לחקלאים לעשות מלאכות דרבנן בקרקע מכורה, לייצא את הפירות, ולשמור על חקלאים וחקלאות יהודית בארץ ישראל. מאידך לחשוש באופן פרטי שלא להשתמש בפירות היתר מכירה, בודאי לא לייצאם לחו"ל. כפי שכתב "אמנם על הכלל דעתי להתיר בפשיטות ע"י ההפקעה", משמע שיש חילוק בין הנהגות האישיות ובין הנהגות הציבוריות הכלליות. באופן ציבורי לחיזוק היישוב והחקלאות היהודית ואילו באופן אישי הידור בכל פרטי ודיני שביעית, ואפילו לדעות שלא נפסקו להלכה. אחד מתלמידיו המיוחדים של הרב קוק זצ"ל, הגאון הרב משה צבי נריה זצ"ל עמד על ההבחנה של חובת הציבור והרגש הפנימי של הרב קוק זצ"ל וכתב: "מתוך הכרה מעשית של מצב העם שבשדות, החורשים וזרועים, הכורמים והיוגבים, רפיפותם ודלותם החומרית, עמוקה היתה חרדתו לקיום האתחלתא של הישוב החקלאי, אגב דאגתו שללא היתר תהייה פרצות חמורות, והן שהטילו עליו את מלא האחריות לשאת בעול ביצוע ההוראה שהורה בשעתם רבנן קשישיא, ולגייס לזה את מלוא הסמכות התורתית, גם אם הייתה מאד קשה לו מבחינת הרגשתו הרוחנית". הנהגותיו הפרטיות ועשו בצנעה למען לא יבואו חלילה להטיל ספק בהיתר המכירה, במשקל החסידי האמיתי", והתקדשתם והייתם קדושים".

הפרשת תרו"מ מפירות היתר מכירה

(הרב יהודה הלוי עמיחי אמונת עתיך מאמרים מכון התורה והארץ)

א. פירות נכרים שגמר מלאכתם על ידי ישראל

על דברי (הטור) ס'י' (שלא) שבשביעית לא מפרשים תרומות ומעשרות כתב הב"י (ס'י' שלא ד"ה ואין בה): כלומר כיון דאין זורעין בה לא שכיחא בה תרומות ומעשרות, אי נמי לפי שהדברים הצומחים בה הם הפקר והפקר פטור מתרומות ומעשרות (ע"י ב"ק דף צד). קאמר דאין בה תרומות ומעשרות. ומיהו אם גוי מכר לישראל פירות בשביעית וגמר מלאכתן ביד ישראל משמע דודאי נוהגים בהם תרומה ומעשרות, וכן כתב ספר כפתור ופרח (פמ"ז ע"מ תרגו). וכתב שבמקום מעשר שני יפריש מעשר עני כדון עמון ומואב ששנינו בפרק בתרא דמסכת ידים (מ"ג):

דין זה הובא גם ברמ"א (ס'י' שלא סעי' יט), א"כ נראה שדעת הב"י והרמ"א היא שכל פרי שנגמרה מלאכתו ביד ישראל בשביעית יש להפריש מעשר עני.

השאלה הנשאלת בפנינו היא מה הדין ביבול ששייך לעכו"ם עד שעת מכירתו ללוקה, והמירוח נעשה על ידי ישראל קודם המכירה, האם יש בו חיוב תרו"מ? יש לציין שבשטרי המכירה משנים תר"ע (משפט כהן ע"מ דסד), תר"צ (עיני משפט כהן ס' קמט), תרצ"ו (ספר השמיטה ע"מ עו), מבואר שהמכר היה עד מכירת הפרי, והגוי התחייב לשלם לעובדים את מלוא שכרם, וזה כלל את האריזה ומשלוח, וא"כ הפירות שייכים לגוי והוא העמיד פועלים יהודים למרח, וחוזרת השאלה האם בנידון זה חלה חובת תרו"מ או לא.

ב. מירוח ישראל בפירות עכו"ם

תחילה עלינו לברר את הדין הרגיל, האם ירוקת שנעשה בהם מירוח נעשה בהם מירוח עכו"ם חייבים כלל בתרו"מ. הגמ' (בכורות יא ע"ב) (אומרת): אמר רבי שמואל בר נתן אמר רבי חנינא: הלווק טבלים ממורחין מן העובד כוכבים - מעשרן והן שלו, דמרחינהו מאן? אילימא דמרחינהו עובד כוכבים - דגנך אמר רחמנא, ולא דגן עובד כוכבים! אלא דמרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים, מעשרן - דאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר, והן שלו - דאמר ליה: קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעיה דינא בהדיה. הגמ' העמידה את דינו של רבי שמואל שהלווק טבלים ממורחין מן העכו"ם חייב לעשרן במציאות שישראל מירוח מרשות עכו"ם. נחלקו הראשונים מהי המציאות שישראל ממרח מרשות עכו"ם. רש"י כתב: דאמרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים - שהיה ישראל אריס וקרקע של עובד כוכבים היא". משמע מדבריו שהגוי הוא בעל הבית, והמירוח של ישראל מחייב. התוס' (בכורות יא ע"ב ד"ה דמרחינהו) (הקשה על דברי רש"י, וז"ל: דמרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים - פירש הקונטרס ישראל אריס של עובד כוכבים, וקשה לפרושו, אי בחלק עובד כוכבים היינו מרחות עובד כוכבים, אי בחלק ישראל אין זה לוקח טבלים? ונראה לפרש מרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים אחר שלקחן ישראל, והכי קא אמר, הלווק טבלין מן העובד כוכבים והן עכשיו ממורחין).

הסבר מחלוקת בין רש"י ותוס' הוא שלדעת התוס' אם הפירות שייכים לנכרי אפילו אם מרחם ישראל הרי הם כשל נכרים, ומשמע שהקובע לתרו"מ הוא הבעלות של הפירות, ולכן אם העכו"ם הוא בעל הפירות הפרשת הישראל איננה מחייבת, אלא הרי זה מירוח עכו"ם.

רש"י סובר שאנו הולכים לפי האדם המעשר בפועל, ומכיוון שישראל הוא המעשר אפילו שהפירות של נכרי הרי זה חייב במעשר. העובדה שרש"י העמיד באריס היא לא בדווקא, אלא להסביר מאימתי הוא מפרשי תרו"מ, הרי העכו"ם הוא בעל הפירות, ולכן מסביר שיש כאן אריס שחייב לעשר, אבל אפשר להעמיד לאו דווקא באריס, אלא גם אם לאחר שישראל מרח את פירות העכו"ם, חזר יהודי וקנה את הפירות.

נראה שמחלוקתם היא גם בלשון הגמ' "דאמרחינהו ישראל מרשות עכו"ם". לרש"י יש לגרוס "אמרחינהו מרשות עכו"ם", ואילו לדעת התוס' צריך להסביר שהמירוח נעשה לאחר שנלקח מרשות העכו"ם. ועיין בהגהת הצאן קדשים (אות א) שדייק כן ברש"י, ומאידך בשטמ"ק (בכורות יא ע"ב אות כג) כתב שבתוס' יש לגרוס "מעובד כוכבים".

השפת אמת (בכורות יא ע"ב ד"ה דמרחינהו) הקשה על שיטת התוס' מדוע הגמ' אומרת שהמעשרות הם של המפריש, שהרי הוא אומר אני בא מכח גוי שאינך יכול להתעמת עמו, הרי מדובר שהפירות כעת של ישראל, ויכולים הכהנים והלוויים לכפותו לתת להם מתנותיהם, ובשלמא לרש"י גם כעת הפירות של נכרי וממילא יכול הישראל לטעון הרי החיוב שלי הוא מכח הגוי שאין הכהנים והלוויים יכולים להתעמת עמו, ונשאר בצ"ע.

העולה מדברינו שבפנינו מחלוקת ראשונים בפירות נכרים שהיהודי ממרח והם מרשות הגוי, לדעת רש"י חייבים בתרו"מ ואילו לדעת תוס' פטורים מתרו"מ.

כדעה הסוברת שמרוח ישראל בפירות העכו"ם מחייב בתרו"מ, כתב המרדכי (הל' ארץ ישראל בסעיף האחרון) וז"ל: "ואפילו דגן דגוי אם מרחו ישראל ושוב לקחו ישראל חייב במעשר"

ברור שמדובר בפירות נכרים שמורחו על ידי ישראל אם חזר היהודי ולקחם לאחר מירוח חייבים בתרו"מ.

אמנם לענין חלה הדין שונה מכיון שבחלה אין שאלה על המדגן אלא על בעלות העיסה, אבל בתרו"מ ברור למדכי שאם מרח ישראל פירות נכרי חל חיוב על הפירות. יסוד זה הובא גם בראבי"ה (ס'י קסח), וכן בתשובות הרשב"א (ח"ה ס' נו), וכן נראה ברשב"א (קידושין מא ע"ב ד"ה ולר' שמעון) וברביב"א (שם ד"ה סלקא דעתך) שמירוח יהודי בשל נכרי מחייב, וכן דייק המהרי"ט אלגאזי (בכורות פ"ד אות נא, ע"מ קצב ט"ב ד"ה הן אמת) שלדעת רמב"ן, ריטב"א ורשב"א מירוח ישראל בשל נכרי לא חשיב מרוח עכו"ם אלא מרוח ישראל. כשיטה זו כתב גם האור זרוע (ס'י רלה) שישראל מפרשי ברשות נכרי, ומשמע שהמפריש הוא הקובע למרות שהפירות של עכו"ם. ועיין בציון הלכה (תרומות פ"א ה"י"א אות רלה) שהביא עוד ראשונים כדעת רש"י שמרוח ישראל מחייב אפילו בשל נכרי, וע"ע בפרוץ ציון (כפתור ופרח פ"ד אות מז).

כדעת תוס' שאין מרוח ישראל בפירות עכו"ם מחייב, כתבו גם רבינו גרשום ושטמ"ק (בכורות יא ע"ב אות כד, בשם התוס' חיצוניות והרא"ש), כפתור ופרח (פ"ד).

ג. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם כתב (תרומות פ"א ה"א):

פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם, ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבין בכלל מן התורה, ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן, ומעשר ראשון היא שלו מפני שהוא אומר ללוי במעשר, ולכהן בתרומת מעשר, אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום.

יש לדייק בדבריו "ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבין בכל מן התורה". משמע מכאן שמרוח ישראל מחייב רק כשהפרי ברשות ישראל, ואם הפרי ברשות עכו"ם אין מרוח ישראל מעיל, וא"כ הוא כשיטת התוס' (בכורות יא ע"ב) שהקובע הוא הבעלות הממונית של הפירות, ואם הפירות בבעלות ישראל הרי זה חייב ובעלות נכרית הרי זה פטור (כן כתב בס"מ). אלא שהדבר קשה מדברי הרמב"ם עצמו שכתב (פ"א ה"ג ז"ל):
 וכן העכו"ם שגמר פירות ישראל, הואיל ודיגון ביד עכו"ם אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן.
 וכן רואים שהרמב"ם הולך לפי הממרח הגוי הפוסט, וא"כ גם בנידון של ממרח ישראל בפירות עכו"ם היה צריך לחייב בלי בעלות ישראל.
 כיסוד זה יש להקשות גם מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ד ז"ל):
 מכר עכו"ם לישראל פירות מחוברין אחר שבאו לעונת המעשרות, ומירחן העכו"ם ברשות ישראל אינן חייבין בתרומה ומעשרות, הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות עכו"ם ומירחן העכו"ם אעפ"י שהן ברשות ישראל.

מדברי הרמב"ם הללו עולה שהקובע הוא הממרח ולא הבעלים, שהרי בבעלות ישראל ומרוח עכו"ם הרמב"ם פטור.

וצריך לדייק בדבריו (ה"א) שבמקרה הראשון כתב "אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם" הרמב"ם הביא שני בטיויים א. נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם. ב. ומרחן עכו"ם, ולכאורה מה בין גמר מלאכה ומירוח, הרי המירוח הוא גמר מלאכה? אלא צריך להסביר בדעת הרמב"ם שנגמרה מלאכתם ביד העכו"ם היינו הבעלות של הפירות היא של עכו"ם וכמו כן מרחן עכו"ם דהיינו שהיה פועל נכרי, בנידון זה שיש שני צדדים לפטור, בעלות (=דגנך) ומעשה (=דיגונך) הרי זה פטורים מכלום, ואפילו חיוב דרבנן אין כאן. מאידך גיסא כתב הרמב"ם "ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבין בכל מן התורה" גם בסיפא דייק בדבריו שכתב שהבעלות (=דגנך) היא של ישראל בשעת המירוח והמעשה (=דיגונך) היה של ישראל ובכך חייבים בכל מהתורה, דהיינו יש פטור מוחלט ויש חיוב מוחלט, כאשר יש שני תנאים לפטור הרי פטור לגמרי ואילו בשני תנאים לחיוב הרי זה חייב מהתורה.

מדברי הרמב"ם ניתן לדייק שכאשר יש אחד התנאים בלבד הרי זה חייב מדבריהם, דהיינו או בעלות יהודי ללא מירוח או מירוח יהודי ובעלות עכו"ם הרי זה מתחייב מדרבנן. העולה מדבריו שגם לדעת הרמב"ם אם יהודי ממרח בפירות עכו"ם הרי זה חייב מדבריהם.

כל זאת כאשר הפירות הם תלושים (כמבואר ברמב"ם ה"א) ברם אם הפירות עדיין מחוברים והגוי תולשם וממרחם בנידון זה כתב הרמב"ם (פ"א ה"ד):
 מכר עכו"ם לישראל פירות מחוברין אחר שבאו לעונת המעשרות, ומירחן העכו"ם ברשות ישראל אינן חייבין בתרומה ומעשרות, הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות עכו"ם ומירחן העכו"ם אעפ"י שהן ברשות ישראל.

בנידון זה אין הרשות של ישראל קובעת כלל מכיוון שהפירות היו מחוברים והתלישה הייתה על ידי נכרי, אבל אם היה מירוח ישראל אפילו בפירות העכו"ם הרי זה חייב מדבריהם בתרו"מ.
 וכן ניתן לדייק מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ג): "ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם קודם שיבאו לעונת המעשרות וגמרו העכו"ם פטורין מן התרומה ומן המעשרות."
 כאשר הפירות הם של גוי לגמרי מלפני עונת המעשרות ועד הסיום אם גמרן גוי הרי אלו פטורים מהכל, ומכאן שאם היהודי יגמור אפילו שהם של נכרי חייב מדבריהם.
 וכן מדויקים הדברים בהמשך דברי הרמב"ם: "וכן העכו"ם שגמר פירות ישראל, הואיל ודיגון ביד עכו"ם אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן."

העכו"ם גמר פירות הישראל, שהוא המדגן למרות שהרשות של ישראל חייב מדבריהם, וא"כ גם במקרה הפוך שהפירות של נכרים והממרח ישראל הרי שיש כאן דיגון ישראל וחייב בתרו"מ מדבריהם.

על פי דברנו מיושבת קושיית מהרי"ט צהלון (ס' ז) מדוע בה"א כתב הרמב"ם שדוקא כשלקחן הישראלי הרי זה חייב, ומשמע שצריך בעלות ישראל, וללא בעלות הרי זה פטור, ואילו בהל" י"ג כתב שמירוח גוי פוסט, ומשמע שעושה הפעולה הוא העיקר? ההסבר הוא מכיוון שבהלכה יא החיוב מדאורייתא לכן מקיף גם בעלות וגם מעשה דיגון, ואילו בהלכה יג שהחיוב מדבריהם בלבד הרי שהדיגון לבד יכול לפטור, וממילא לחייב מדבריהם כאשר זה דיגון ישראל.

וכן משמע גם בתשובת הרמב"ם (ס' קקט) ז"ל:
 הרי דין טבל שנקנה מן הגוים, אם היה זה בא"י הגוי הוא שמרח זה הטבל וביד הגוי נגמר, הרי הוא פטור מכלום, כמו שנתבאר בכורות (י"א ב') דגנך ולא דגן גוי. ואם ישראל הוא שמרח אלה הטבלים וביד ישראל נגמרו, הרי הוא חייב בכל, כאילו צמחו בשדה ישראל.
 משמע שפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל אבל לא ברשות ישראל החיוב הוא מדבריהם.
 וכן מוכח מתשובתו (ס' שלו) ז"ל:

כן הלוך פירות מן הגוי מחוברין בארץ ישראל חייב בתרומות ומעשרות מדבריהם ונותנן לבעליהן הכהנים והלויים. ומי שאין לו קרקע ולקח פירות תלושין מן הגוי בארץ ישראל אם מרחן הגוי ונגמרה מלאכתם ביד הגוי פטורין שנאמר ראשית דגנך ולא דגן גוים (ה' תרומות פ"א ה"א). ואם מרחן ישראל ברשות הגוי הרי זה מפריש מהם.

הרמב"ם כאן כתב שיש חיוב במירוח ישראל אצל הגוי גם ללא לקיחה והיינו מדרבנן, ואילו בהלכות הצריך גם לקיחת ישראל את הפירות כדי שיהא חיוב מדאורייתא.

בדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים. המריט"ץ (ס' ז) סובר שהקובע לחיוב תרו"מ הוא הבעלים ועל כן פירות נכרים אפילו שנתמרח על ידי ישראל הרי זה פטור, ומאידך בספר חרדים (הקדמה למצוות התלויות בארץ) הוכיח בדעת הרמב"ם שהקובע הוא הממרח ולכן אם מירחן ישראל פירות נכרי וברשותו הרי זה חייב מדין תורה.

ד. להלכה בששת השנים

העולה שבפנינו ג' דעות לענין מרוח ישראל בשל נכרי.

- א. חייב בתרו"מ מכיוון שהולכים לפי הממרח (מרדכי, ריטב"א, רשב"א רמב"ן, רבב"ה, אור זרוע ועוד).
- ב. פטור מתרו"מ כיוון שהולכים לפי הממרח (תוס', ורבינו גרשום, שטמ"ק, כתור ופרח ועוד).
- ג. חייב בתרו"מ מדבריהם, כן נראה מדברי הרמב"ם.

בספר חרדים (הקדמה למצוות התלויות בארץ) הכריע שמרוח ישראל בפירות נכרים חייבים בתרו"מ מדאורייתא, והביא שכן הוא המנהג בא"י, ולא עוד אלא שהוסיף:
 שכן הורו הלכה למעשה בא"י הב"י המבי"ט על הדבס"י שעושים מן התירוש שקונים ישראל מן הנכרים כיון דגמר מלאכתן ע"י ישראל אע"פ שגומרים אותו ברשות הנכרי ואין קונין רק כשכבר הוא עשוי בכך וכך כל חוטי - חייב מן התורה, וכן הורו חכמי הדור אחר דעת הרבנים המזכירים נ"ע.
 ובשו"ת הר צ"ב (זרעים ח"א סי' יז, כ) האריך לחזק את דברי בעל ספר החרדים שיש חיוב להפריש במירוח ישראל.

בערוך השלחן (ס' נה סעי' כה), ארץ חפץ (נתיב א אות ד) והחז"א (שביעית ס' א ס"ק א ד"ה ולענין) הכריעו שיש לפסוק כדעת התו' שמירוח ישראל בשל נכרי פטור שאין לילך אלא לפי הבעלים.
 לפי מה שהראנו לדעת רוב הראשונים (רש"י, ריטב"א, רשב"א, רמב"ן, שיטה לא נודע למי) חייב מדאורייתא, ולדעת הרמב"ם חייב מדבריהם.

להלכה נראה שיש להפריש בפירות שמרח ישראל ברשות הנכרי, שהרי בספר חרדים הביא שכן היה המנהג בא"י, וברמב"ם אפשר לפרש חיוב מדאורייתא או מדרבנן או פטור כלל, והרבה ראשונים ס"ל שחייב להפריש מדאורייתא, אבל בכל מקום שהלכה מסופקת בידיך פוק חזי מאי עמא דבר, וכיון שיש עדות על המנהג בארץ ישראל שהסכימו עליו הב"י והמבי"ט א"כ לכאורה יש ללכת אחר המנהג ולהפריש בלא ברכה.

ה. קדושת שביעית

כאשר אנו באים לשאלה זו בשביעית יש להוסיף שהרי נחלקו הפוסקים בשאלת האם יש קדושת שביעית בשל נכרים או לא, דאם נימא שיש קדושת שביעית בשל נכרים א"כ אין תרו"מ נוהג בהם, וכידוע נחלקו בשאלה זו הכס"מ והמבי"ט (עיין שבת הארץ השלם פ"ד הכס אות ד בהערות לכל שיטה). לפי הסבר זה יש קשר בין דיני קדושת שביעית ודיני תרו"מ, וכל שקדושת שביעית נוהגת בו אין נוהגים בו דיני תרו"מ, ואילו בכל דבר שאין קדושת שביעית נוהגת יש בו דיני תרו"מ כבכל השנים. וא"כ לכאורה מלבד הספק כל ששת שנים הרי בשביעית יש ספק נוסף שמא אין חובת תרו"מ בפירות עכו"ם שהרי יש דעות שיש בפירות הנכרים קדושה וממילא אין בהם חיוב תרו"מ.

אלא שיש להבין שכל מי שקונה היתר מכירה ס"ל כדעת הב"י שאין קדושת שביעית בפירות נכרים, שהרי אם היו סוברים כדעה שיש קדושת שביעית בשל נכרים, אין אפשרות לגדל היתר מכירה, שהרי אחד היסודות של היתר מכירה הוא לפסוק כדעת הב"י שאמנם אין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מקדושת הארץ, אבל כל זה לענין הקונה לאחר מכן את הקרקע בחזרה, אבל כל זמן שהקרקע בידי הנכרי, א"כ בשלב זה הפירות מופקעים מקדושת שביעית, וכן אפשר לומר אולי גם לענין הקרקע, ועיין שבת הארץ (פ"ד הכ"ט) שכתב:
 ויש אומרים שהפירות מותרים הם לגמרי, ואין נוהגים בהם קדושת שביעית כלל, משום שבזמן הזה דשביעית מדרבנן היא, סומכין אנו על מי שסובר שיש קנין לנכרי, לפחות כל זמן שהוא תחת ידו, להפקיעו מקדושת שביעית, כמו שהוא מפקיע מתרו"מ, כל זמן שלא נגמרה מלאכתה ביד ישראל, ולפי סברא זו יש שנראה להם שאם הקרקע היא של נכרי – אין בהם שום קדושת שביעית לא לענין פירות שביעית, ולא אפילו לענין איסור עבודה, כיון שכל זמן שהיא ביד נכרי קדושתה נפקעת ממנה בזמן הזה, ששביעית היא דרבנן לדעת רבים.

אנו לומדים מדבריו שרק לדעת הכס"מ שאין קדושת שביעית בפירות אפשר להמשיך ולהוסיף סברא אף לענין עבודת שביעית, אבל מי שסובר שיש קדושת שביעית בפירות, בודאי שאין היתר לישראל לעבוד בשדה. ומכיוון שהדין הוא על מי שסומך על היתר מכירה, א"כ הוא הכריע כדעת הב"י שהרי גידלו בעבור, ועל כן אין אפשרות לצרף את השיטה של המבי"ט שיש קדושת שביעית בפירות עכו"ם כספק.

כמו כן נראה שהפוסקים כדעת הב"י הרי שהפירות חייבים בתרו"מ, ואם לא יפרישו הרי זה כנוקט שתי קולות הסותרות זו את זו, שהרי אם אין קדושת שביעית מדוע שיפטרו מתרו"מ. אמנם בשדה הארץ (יו"ד ח"ג ס' כט) הביא שהיו שנקטו שתי הקולות מכיוון שסוברים שאין הפרשת תרו"מ כלל בשנה השביעית, וכך למדו בדעת השו"ע (שלא סעי' יט) שכתב שבשנת השמיטה אין תרו"מ כלל, ומשמע שלא חל כלל חיובי תרו"מ, וא"כ אפילו בשל נכרים פטורים. והם נקטו שהשו"ע חזר בו וסובר שגדולי שביעית יש בהם קדושת שביעית ולכן אין בהם תרו"מ. אולם המעיין בב"י יראה שהביא שיש להפריש מעשר עני בשביעית, וא"כ מוכח דס"ל שיש תרומות ומעשרות בשביעית, וכפי שהמשנה במסכת ידים (פ"ד מ"ג) מבארת שיש מעשר עני בשביעית. ומה שכתב בספר החרדים שהשו"ע כתב שאין תרו"מ בשביעית מכיוון שהוא נקט בסוף ימיו שיש קדושה בשל עכו"ם בשביעית, כבר דונוה שאלה זו והוכרעה שבכל מקום ינהג כשיטתו, ולכאורה לא חזר בו השו"ע בסוף ימיו (עיין ילקוט יוסף עמ' תרלה-תרלז), ומה שכתב בשו"ע שבשביעית אין חיוב תרו"מ היינו בקדושת הארץ ובאופן מציאותי שאין יגדילים בשביעית, אבל אם היה דיון על נכרי היה מזכיר שיש חיוב הפרשת תרו"מ.

2. סיכום

על כן נראה שהסומכים על היתר המכירה (מפני הדחק (צריכים להפריש תרומות ומעשרות מהירקות והפירות, שהרי לשיטתם הרי זה ככל פירות עכו"ם שישראל ממרח ברשות העכו"ם, וכפי שהוכחו לעיל רבים הם המחייבים להפריש במקרה כזה, ובייחוד שכך הורו הב"י והמב"ט. וכן כתבו הגאון האדר"ת (אדר היקר טו (בשם הגר"ש סלאנט שיש לעשר, ודעת כהן (ס' רלט אות א,ב), כרם ציון (שביעית פ"ט סעי' א), ישיביל עבדי (ח"ו השמטות יו"ד ס' ו), ילקוט יוסף (שביעית עמ' תלט), מאמר מרדכי (הגר"מ אליהו שליט"א עמ' תמג אות ז).

אמנם בשנת תרפ"ד כתב הרב קוק זצ"ל שהוא נוהג להתנות שהפירות חוזרים לרשות ישראל לפני גמר מלאכה, ומשמע שאם הפירות ברשות נכרי אין מרוח ישראל מחייב, אולם כידוע השטר בשנת תרפ"א נכתב כרגיל (משפט כהן עמ' קמ"ט) כאשר הפירות היו ברשות העכו"ם בשעת גמר מלאכה, ובכל אופן הרב קוק זצ"ל כתב שיש להפריש תרומות ומעשרות הן מעשר עני והן מעשר שני, מוכח מדבריו שסובר שיש להפריש אפילו אם לא הוחזרו הפירות לרשות ישראל. ויתר על כן בספר "אשי השם" (ס' ד סעי' ו) כתב "לענין מעשר בשמיטה הרוצה להחמיר". על כך הרב קוק זצ"ל כתב לו הערה: "דעתי דמחוייב להפריש בלא ברכה, ופטור מלין לולי רק התרומות מעשר". א"כ בתשובתו (משפט כהן ס' ע) משנת תר"ע שבה בודאי הפירות היו שייכים לנכרי עד אחר המכירה (השטר הודפס במשפט כהן ס' פט), כתב הרב קוק זצ"ל שיש חובה להפריש מעשרות כיוון שהגמר היה בידי ישראל.

ההתניה שהפירות חוזרים לרשות ישראל לפני גמר מלאכה לכאורה תסבך יותר את ההיתר מכירה, שהרי בכך יוצר מצב שהתלישה תהיה ברשות ישראל ובלא שליחות ב"ד, וכיצד אפשר לבצור כמויות גדולות, שהרי אסור לבצור כדרך הבוצרים (לדעת הרב קוק זצ"ל שבצירה איננה דין בקדושת פירות שביעית). ובשלמה לאחר היתר מכירה וגוי בוצר אפשר להקל אבל ברשות ישראל הדבר צ"ע. שאלה זו מסבירה מדוע הרב קוק זצ"ל לא פטר הפרשת תרו"מ מפירות נכרים שנתמרחו בידי ישראל, וכמו כן לא שינה את הנוסחאות לגבי חזרת הבעלות קודם גמר מלאכה.

במעדני ארץ (הערות ס' ג ד"ה עוד, מנחת שלמה ח"א ס' לו) נכתב דבר פשוט שאין המירוץ מחייב אלא א"כ היה ברשות ישראל, והקשה על כך מדברי האב"ק רח"ל (ס' ח) שחייב בתרו"מ במקרה זה, וכתב שם שאין לפסוק כאב"ק רח"ל, ומשום כך כתב שאם הפירות ישארו של נכרים עד אחרי מרוח, אפילו אם ימרח ישראל לית לו בה ופטור מתרו"מ. והוסיף הגר"ש א"י איערבאך זצ"ל וכתב שזו הערה ולא להלכה פסוקה, ונראה שדקדק בדבריו, שהרי הבאנו שהסברא שמירוץ ישראל אפילו ברשות עכו"ם מחייב איננה דעת יחיד ויש רבים מהראשונים שסוברים כן, וכן נראה מדברי הרמב"ם שכשיש מרוח ישראל חייב בתרו"מ מדרבנן, שהרי הולכים לפי הממרח אפילו שאינו הבעלים של הדבר, שהרי נאמר "דיגונך ולא דיגון עכו"ם". א"כ לכאורה נראה שיש חובה להפריש תרו"מ לדעת הכ"ס"מ שאין קדושת שביעית בשל נכרים, והגר"ש א"י איערבאך זצ"ל לא כתב אלא להערה בלבד, שהרי הלכה למעשה בכרם ציון (הלכות שביעית פרק יט סעיף א) כתבו שיש חובת הפרשת תרו"מ, והביאו את הערת הגר"ש א"י איערבאך זצ"ל שצריך להפריש מעשר עני, ולא הובאה כל הסתייגות לענין עצם ההפרשה, ומשמע דס"ל להלכה שיש להפריש מפירות היתר מכירה. עוד יש להוסיף שמע בנידון של היתר מכירה הישראל אינו בעלים אלא פועל של הגוי, אבל מכיוון שלמעשה הוא נוהג מנהג בעלות בשדה, שהרי הוא מקבל לעשות כל העבודות, א"כ יש כאן מראית עין שירקות ופירות של ישראל אין מעשרים אותם בשביעית, ועל כן יש לתקן הפרשה בפירות אלו.

ח. ספק מיהו הגומר

אלא שלכאורה יש לעיין האם מכיוון שיש גם פועלים זרים בשדה שמא יש כאן עוד ספק שמא גמר המלאכה נעשתה על ידי נכרים, והיו ספק בדין שמא אין להפריש במרוח ישראל בפירות העכו"ם, וספק במציאות האם נעשה גמר מלאכה על ידי ישראל, ושמא הכי יש להקל טפי כדיני ספק ספיקא.

אולם בודאי שיש מקומות שהעיקר הם ישראל, כפי שאנו רואים וידוע לכל על בתי ארזיה ומיין (בייחוד בגזר, תפ"א ועוד) שעובדים בהם רוב ישראל, ובייחוד בקיבוצים ומשקים דתיים, ואפילו אם יש בהם מעט נכרים הרי הרוב הם יהודים. ועוד יתר על כן אפשר לברר את המציאות, מי הוא הגומר את המלאכה, וכל ספק שניתן לברור בקל לא היו ספק ובייחוד שהתוצרת מסומנת מהיכן היא באה, וא"כ יכלים לדעת מי עשה את המירוץ (עיין ש"ך ס' קי ס"ק לה, ושפתי דעת, ופר"ח, שדה חמד מערכת הס' כלל טז, נא). ועוד יתר על כן הרי אנו ההולכים בדרך של הש"ך (כללי ס"ס ס"ק לו) לא עושים ספק ספיקא מעצמנו, ועוד הרי הספק הוא בתיקון קל, ואין בו הפסד ממון (שהרי יש הרבה מהרע להפרשת תרומות ומעשרות, שהרי אין כאן חובת נתינה של מעשר ראשון ועני) וא"כ שמא יש לדמותו גם לדבר שיש לו מתירים בלא הפסד.

ט. מסקנה

לכתחילה יש להפריש תרומות ומעשרות מפירות היתר מכירה שנגמרה מלאכתם בידי ישראל, וכפי שהיה נוהג בכל הנחיות הרבנות הראשית עד השנה, שבה שינו והורו לא להפריש תרו"מ מפירות היתר מכירה.

שו"ת יחל ישראל סימן מו

שביעית בזמן הזה

ראשי פרקים:

דעת המתירים משום הצלת נפשות. השכרת הקרקע בהבלעה. אין "לא תחנם" במכירה לזמן. דברי האוסרים משום דינא דמלכותא. דעת הגר"פ פרנק דאם מהני בד"ת די בכך. תיקון החוק מהני לכו"ע. דעת החזו"א לחלק בין מתנת חנינם לחנית קרקע לגוי. למתירים ראה מהר"ן. לדעת המתירים: לטובת ישראל אין "לא תחנם". גם לדעות המתירים ראוי להחמיר. האם בזה"ז יש להחמיר יותר?. גם למתירים מלאכות דאורייתא מותר רק ע"י גוים. הראי"ה קוק: אין לכוף להקל בשביעית.

א

מראשית ההתיישבות החדשה בארץ ישראל עמדה על הפרק שאלת ההנהגה בשנת השמיטה, כיצד ניתן יהיה לשמור שביעית כהלכתה. שאלה זו הועברה לעיונם של גדולי הדור, ובראשם הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל. רבה של קובנא שכתב: "כאשר נדרשתי זה איזה חדשים לחוות דעתי ע"י הקולוניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה באה"ק, כי קרובה שנת השמיטה לבוא בשנת תרמ"ט הבע"ל, ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תושם הארץ ח"ו,,, וזה נוגע להצלת מאות נפשות, ומי יודע וכו',,, העליתי להתיר עפ"י העצה למכור השדות והכרמים לישמעאלים, הגוף, והפירות, על משך שתי שנים בלבד ואחרי כלות הזמן יחזרו הכרמים והשדות לבעלים,,, וערכתי על זה קונטרס מיוחד, בעזה"י, אך להלכה למעשה לא מצאתי עד היום, לפי שלא רציתי להיות יחיד בדבר החדש הזה,,, אך כהיום שהגיעני ממכתב, אשר נזדקקו לזה, כבוד ידי"ן הגאונים ר' ישראל יהושע אב"ד דק"ק קוטנא, הרב שמואל מאהליווער והרב שמואל זאנוויל ויצא הדבר בהיתר,,, ושמו פניהם בי והיה זה לי לנחת ולרצון בראותי כי אין אני יחיד בדבר הגדול הזה. וע"כ הנני היום לחוות דעתי להלכה ולמעשה עפ"י הצעתי הנ"ל, והעבודה בשדות ובכרמים תהיה ע"י אינם יהודים, אך העניים, אשר אין ביכלתם לשכור פועלים נכרים, אם יעשו בעצמם - נתישב בדבר, אי"ה עם הגאונים הללו שיחיו,,, ובפירוש נאמר, כי היתר זה, הוא רק לשנת תרמ"ט אבל לא לשמיטות הבאות, שאז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין, אי"ה, וה' יהיה בעזר עמנו, שלא יצטרכו להיתר וישמרו משמיטה כד"ת". עכ"ד והסכים עמו הגה"ק מקוטנא, בספר ישועות מלכו (יו"ד ס' נג).

בספר הוראת שעה להגאון רבי יוסף צבי הלוי, ראב"ד תל אביב מביא שהיסוד להיתרו של הרב מקובנא היה היתר שנשלח אליו מספר שמן המור לרבי מרדכי רויין, רב בחברון (תקנ"ג) שכותב בספרו (יו"ד ס' ד): "על איש ישראל שקנה לו כרם

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

בחברון ת"ו, ויש לו חוכר גוי לעבודת הכרם, הנוטל חלק בפירותיו, תאנים וענבים. כי בעיר הזאת אי אפשר לשומרו ולעבדו אלא ע"י גוים, שידם תקיפה וגזלנים הם, ואם לא יהיו ידי גוי באמצע, פשיטא שיחריבו את הכרם ויגזלו את כל פירותיו ולא יניחו בו זמורה ואשכול, ואי לזאת שאל האיש איך להתנהג בשנת השמיטה, כדי שלא תכשילנו עבודת הגוי החוכר, החורש ומזמר בכרמו בשנת השמיטה". ומסקנתו היא למכור את הקרקע לנכרי מכירה לזמן, דהיינו לשתי שנים, שנת ערב שמיטה, ושנת השמיטה עצמה. ואעפ"י שאסור לישראל להשכיר שדהו בשביעית אפילו לגוי, שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית ככתוב: 'שבת שבתון יהיה לארץ' ובפירושה בע"ז טו, ב - אין זה אלא כשמשכירה לצורך שנת השביעית בלבד, אבל בהבלעה, כשמוכרה לכמה שנים - מותר, כי יתכן ולא יעבוד בה בשנה השביעית, וגם אין בזה משום איסור "ולא תחנם", שאסור לתת להם חנייה בקרקע, ואין מוכרים להם שדות בא"י, כמבואר בע"ז כא. כי איסור זה אינו אלא במכירה עולמית ולא במכירה מפורשת לשתי שנים בלבד, ואדרבה ע"י מכירה זו, הוא גורם לישראל להרבות חנייה בקרקעות א"י, שיקפצו לקנות בה כרמים, ולא יחושו לאיסור עבודת הארץ בשביעית, המותרת ע"י מכירה לגוי, כנ"ל. ומצינו ברמב"ם שמכירה לזמן נחשבת מכירה גמורה לזכות הקונה ובעלותו, שבהל"ה מכירה פכ"ג ה"ה הוא פוסק: המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב - הרי זו מכירה, ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו, ואוכל הפירות כל זמן המכירה, ובסוף תחזור לבעליה.

להיתרו של הרב מקובנא הצטרפו גדולים רבים, וביניהם הראשון לציון בעל הישא ברכה (שו"ת שמחה לאיש יו"ד סי' כו דף קז, א), והראשון לציון רבי רפאל מאיר פניז'אל בעל לב מרפא.

מאידך, רבים מגדולי ישראל חלקו על המתירים, ולא הסכימו להיתר זה, ובהם גאוני ירושלים המהרי"ל דיסקין ורבי שמואל סלנט, שהודיעו בכרוז: "כי אין שום היתר לחרוש ולזרוע ולקצור ולנטוע, הן על ידי עצמו הן על ידי נכרי, לבד מעבודת האילנות 'לאוקמי אילנא' - מותר מצד הדין" (הובאו הדברים בסדר השמיטה להרי"מ טוקוינסקי עמ' עה).

כמו כן הגאון רידב"ז צ"ל בספרו על הל"ה שמיטה כתב שהיות שעל פי חוק המדינה, מכירת קרקע בלא "קושאן" אינה חלה והיא כחרס בעלמא, אם כן המכירה לא חלה. "וכי בעד איזה חתיכות נייר שימסור לנכרי נתבטלה הקדושה מהארץ". בדבריו מסתמך הוא על דברי השו"ע חושן משפט (סימן קצד סעיף ב): "בד"א במקום שאין משפט ידוע למלך, אבל אם דין אותו מלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו עושים כפי משפט המלך". מדברי השו"ע נראה שחלות הקנין תלויה בדינא דמלכותא ויש לראות כיצד מתייחס החוק לרישומים אלו. א"כ, כל עוד אין לו תוקף, לא עשה ולא כלום ולא חל הקנין.

הנצי"ב, בשו"ת משיב דבר בקונטרס דבר השמיטה כתב להתיר על פי דברי רבינו הבית יוסף בתשובת אבקת רוכל (סי' כד) דאע"פ דקיימא לן שאין קנין לעכו"ם להפקיע מתרו"מ, מכל מקום יש קנין לעכו"ם להפקיע משביעית. וראיתו מהפסוק: "והיתה שבת הארץ לכם", לכם - ולא לעכו"ם. ומקור דבריו הוא מספרא בפרשת בהר, "לכם" ולא לאחרים. למד מן הב"י שעכו"ם שזרע שדותיו בא"י, לא חל עליהם קדושת שביעית. וכן המנהג בארץ ישראל שאין נוהג שביעית בשל עכו"ם. הוסיף הנצי"ב לומר דמשמע מדברי תוספות (סוכה לא, ב, ד"ה באשרה דמשה) שמ"לכם" ממעטינן גם הפקר. ולפי זה מסיק שגם בקרקע הפקר אין צריך לחול קדושת שביעית ולכן "אם הפקיר בפני שלשה לית בי' משום שביתת שדה, ואולי ע"י הדחק יכול הישראל לעשות לבדו המלאכה בהשדה כמו דאמרינן (סנהדרין כו, א) אגיסטון אני, ופירש"י שכיר בשדה עכו"ם, הרי דאם השדה אין בה דין שביעית יכול גם הישראל עצמו לעסוק בה, ואולי כמו כן בשדה הפקר", עכת"ד.

בספר בני ציון השיג על דברי הנצי"ב הנ"ל, וכדברי הרידב"ז דלעיל, דבקרקע אין קנין בלי אישור מצד הממשלה, אם כן אין אפשרות להפקיר קרקע, והרי בחזקת בעליה עומדת.

בדבריהם דן בארוכה הגרצ"פ פראנק צ"ל בספר כרם ציון. ומביא בשם תשובות צמח צדק (סימן סא) ובשם תשובות עבודת הגרשוני שסוברים בפשיטות שכל שהקנין מועיל בדינינו למרות שבדיניהם לא הוי קנין, "מכל מקום הוי קנין גמור לענין איסורים של תורה". כמו כן, הוסיף בשלהי דבריו היות שהמכירה אינה מכירה עולמית, אלא לשנתיים בלבד, ומוכרים רק את הקרקע של שיעור היניקה, "אם כן בכהאי גוונא ליכא דינא דמלכותא".

לאחר קום המדינה הועלתה שוב שאלת המכירה. שתי שאלות יסודיות נתחדשו אז: ראשית, האם לאחר שהשלטון ביד מדינת ישראל, מועילה המכירה לנכרי להפקיעה מקדושתה. שנית, האם בעקבות המצב החדש שנהיה יש עדיין מקום להזדקק להיתר מכירה. כל הרבנים הראשיים לישראל הקודמים עד היום, קבעו באופן ברור שגם לאחר שרשות מדינת ישראל על הקרקע ואף לאחר המכירה לגוי עדיין נשארת האדמה תחת בעלות ושלטון של מדינת ישראל, בכל אופן המכירה חלה.

היות שהיו מגדולי ישראל שטענו שאין תוקף חוקי למכירה, הוחלט בשנת תשל"ט להוסיף לחוק עסקאות במקרקעין תוספת הנוגעת לענין קיום מצות שמיטה. בחוק זה הנקרא חוק עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה), התשל"ט - 1979, הוסמו שרי המשפטים והדתות באישור ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת להתקין תקנות לענין עסקאות במקרקעין לשם קיום מצות שמיטה. בחוק זה נוסף שתקנות הנוגעות למיסים יותקנו בהסכמת שר האוצר. ואכן ב - ו' באלול תשל"ט נקבעו התקנות העוסקות בקיום מצות השמיטה. על פי תקנות אלו, מכירת קרקעות בשנת השמיטה קיבלה תוקף משפטי גם ללא צורך ברישומים ו"קושאן" וכו'. לאור הנ"ל, כיום, אין מקום לערער אחר עצם מכירת הקרקעות מצד הפגם שאינו עומד במסגרת דינא דמלכותא.

ב

גדולים אחרים השיגו על ענין המכירה מצד איסור "לא תחנם".

כתב מרן החזון איש, (שביעית סי' כד ס"ק ד) שיש לחלק בין האיסור לא ליתן להם מתנת חנם, לבין האיסור לא ליתן להם חניה בקרקע. וז"ל ואף על גב דלענין לא תתן להם חן כל שעושה לרווח ישראל מותר, כמו שכתב הר"ן בשחרור עבד, לענין חניה בקרקע אין חילוק. והטעם, דנתינת חן אינו אלא ברגש החנינה אבל לא בדורש טובת עצמו, אבל חניה בקרקע, עצם המציאות של עובדי ע"ז על אדמת ישראל בקנין, שנוא לפני המקום. וכל שקנה הקרקע הרי עובד ע"ז חונה על קרקע הארץ. ומוסיף לומר היות ולא ניתנה תורה לשעורין, בכל נכרי שמכר לו, עובר בלאו אף שלפי ראות עינינו אינו מתאחז בה, עכ"ל.

החולקים עליו כתבו, כי אין סברא או ראייה לחלק בין איסור מתנת חנם לבין איסור חניה בקרקע. והביאו ראייה לדבריהם שהרי כתב הר"ן (גיטין לח, ב) שלא אמרה תורה "לעולם בהם תעבודו" אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם, כענין שכתוב בעכו"ם לא תחנם, ובעבד אין סברא לומר שהתורה הקפידה על רגש חנינה של הנותן שהרי העבד המקבל בר מצוות הוא, ואדרבא, מצוה לרחם עליו, וכדאמרין (גיטין יב, א) "ורבנן סברי מאן דמרחם אבני חרי אעבד נמי רחומי מרחם". ומעתה אין להפריד בין הדבקים וכשם שבמתנת חנם שרי לטובת ישראל, כן הוא הדין לענין חניה בקרקע.

בספר בני ציון מוסיף להביא הוכחות שאין סברא להתיר מתן חניה בשביל טובת ישראל מדברי הגמ' בגיטין (מד, א). מדוע העמידה הגמ' היכי תימצי להתיר דמי מכירת הקרקע לגוי רק בשאנס הגוי את הקרקע, ומטעם שהוא כמציל מידם, הא משכחת לן היתר מכירה לגוי בכהאי גוונא שהוא לטובת ישראל. כמו כן מביא מדברי הירושלמי עבודה זרה (פ"א הלכה ט) דא"ל יאבדו ואל תשכירם לגוי, הרי דגם כשהדבר לטובתו אמר לו יאבדו, ואפילו לר"י שהתיר הוא רק במקום שאין ישראל מצויין, ע"כ.

הגרצ"פ פראנק תמה על דבריו שהרי מהסוגיא בגיטין הוכיח בספר כפתור ופרח (פ"י) שבמקום הפסד מותר למכור לגוי. גם מה שכתב לדחות דבריו שאם כן מדוע צריכה הגמרא לכתוב את הטעם שהוא כמציל מידם, אינו בא לומר אלא שכל שבא למנוע הפסד מישראל אין איסור לא תחנם, ואינו אלא כמציל מידם.

והחזון איש (שביעית סימן י ס"ק ו) מחלק דאע"פ שיש איסור מכירה לגוי משום הלאו ד"לא תחנם", אותן המוכרים בעצמן ולא ע"י שליח, המכירה חלה למעשה. וכפל הדברים (שם סימן כ"ד ס"ק ד') דאסור למכור לגוי, והמכירה היא לאו דאורייתא כטריפה ובב"ח וכו'. והמוכר ע"י שליח ודאי לא חייל המכירה מדין אין שליח לדבר עבירה, אמנם עפ"ז יצול מאיסור המכירה, עכ"ל. וא"כ רק המוכר בעצמו תועיל מכירתו.

והגאון מוהר"י מקוטנא בספרו ישועות מלכו (יו"ד נה) כתב: "אמרתי בפשיטות להתיר למכור לנכרי, ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בא", כיון שהוא לטובת הישוב פשיטא דאין כאן איסור לא תחנם. ובשביעית בזה"ז דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר, עכ"ל. גם בספר תורת יהונתן העלה דכל היכא שעושה לטובת ישראל ליכא משום לא תחנם.

גם המתירים למכור את הקרקע לגוי ראו בכך הוראת שעה. היה זה היתר דומה להיתר להאכיל חולה מסוכן ביום הכיפורים שמאכילים אותו הקל הקל תחילה. גם המתירים את המכירה מודים שהמכירה היא בגדר של "סור מרע", ולכלל "עשה טוב" לא באה. אותם המסתמכים על היתר המכירה ואינם מקבלים על עצמם לנהוג שביעית כהלכתה, כפי שהתורה ציוותנו, מאבדים מצוה גדולה שנאמרה ונשנית בתורתנו הקדושה. למרות זאת, מאז ראשית ההתישבות ועד ימינו סברו גדולים רבים, וכל הרבנים הראשיים לדורותיהם, שיש להמשיך את היתר המכירה.

מורי ורבי הגרש"ז אויערבך זצ"ל כתב את ספרו מעדני ארץ על הל' שביעית, הסובב סביב הלכות שמיטה והיתר המכירה בשנת תש"ד. מהדורה שניה יצאה לאור בשנת תשל"ב, שנים רבות אחרי קום המדינה, ואף על פי כן דן הגרש"ז בנושא. היתרו נבע מנקודה מרכזית אחת: לאפרושי מאיסורא (סי' ב), היתר של בדיעבד שלא פג תקפו גם כיום.

לעומתם יש מגדולי ישראל הסבורים שאף שהיה בזמנו מקום להיתר המכירה לדעתם, כיום אין לו מקום כלל ועיקר. ואעפ"כ, לצערנו, עדיין לא הגיע שעת הכושר שכלל הציבור הישראלי ישמור את מצות השמיטה כמאמרה. על כן יש לסמוך בדיעבד על אלו המצדדים בהיתר המכירה.

ישנם חקלאים רבים שקבלו על עצמם לשמור מצוות שמיטה כהלכתה, ונמנעים מלעבוד עבודת קרקע בשביעית, עליהם נאמר "גבורי כח עושי דברו". חובה קדושה עלינו להטות שכמנו ולחזק את מי שיקבל עליו לשבות ממלאכת עבודת קרקע בשביעית. כמו כן זכינו שרבים מתושבי הארץ מהדרים במצוות שביעית, אוכלים פירות מאוצר בית דין, וירקות שאין עליהם חשש כלשהו.

למרות הכל, היות שלא אפשר דרא ולא הגענו לעת בה כל הארץ תשבות בשביעית, לא נותרה בידינו הברירה אלא לדאוג לכלל אחב"י שלא זכו לע"ע לאור המצוה הגדולה, וחייבים אנו להמשיך את אשר קבעו ראשונים ולהנהיג גם כיום את ענין היתר המכירה לכלל הארץ.

מאידך גיסא, במגמה לחיזוק מצוות השמיטה עלינו לעודד כל רבנות מקומית שהחליטה להחמיר ולנהוג במקומה מבלי להזדקק להיתר המכירה. כפי שכתב הגר"י קוק על עצמו (משפט כהן סי' פו), "אף על פי שאני מקיל לאחרים מפני הדחק וחי נפש ממש לסמוך על ההפקעה, מ"מ כשאני לעצמי אין לי עסק בפירות שביעית ח"ו ואיך אתעסק להוציאם לחו"ל וכו'". אמנם על הכלל כולו דעתי להתיר בפשיטות ע"י ההפקעה".

ג

אולם חובה להבהיר לציבור שגם לנזקקים להיתר המכירה אין היתר לעסוק בכל עבודות הקרקע. יש לדעת שגם לאחר היתר המכירה, ישנן מלאכות שאסור לעשותן בשביעית.

מורי ורבי, הגרש"ז אויערבך זצ"ל, בספרו מעדני ארץ על ענייני שביעית (סימן ב), הביא משו"ת בית הלוי (ח"ג סימן א ענף ה) משמו של הגאון מוהרי"א מקובנא שאין להתיר לעבוד ע"י ישראל לאחר המכירה אלא רק מלאכות דרבנן. אבל המלאכות האסורות מדאורייתא, דהיינו: זריעה, קצירה, זמירה, בצירה וחרישה, תיעשינה דוקא ע"י נכרי ולא ע"י ישראל, כדבריו כתב גם הגאון מקוטנא בספרו ישועות מלכו (סי' נו): "גם בענין שיעבוד ישראל בשנה השביעית, קשה מאד ולמי שהשעה דחוקה לו ביותר אי אפשר שיתירו לו הבי"ד אלא במלאכות שאסורין מדרבנן - אבל מלאכות דאורייתא אף על גב ששביעית בזה"ז דרבנן קשה מאד להתיר" עכ"ל.

הגרש"ז הביא שם גם את דברי הגר"י קוק זצ"ל שכתב כן בספרו שבת הארץ בכמה מקומות, שאף לאחר מכירת השדה לעכו"ם, עדיין אסור לישראל לעשות בה את העבודות המפורשות בתורה, ואלו הן: זריעה קצירה זמירה ובצירה. גם בספרו משפט כהן (סימן עא אות ב - ד), כתב: "בפרטי הדברים של ההנהגה אחרי המכירה הותנה מאתנו, כאשר הונהגו מאז, שלא לנגוע גם אחר המכר, בשום מלאכה שהיא בבירור אסורה מן התורה ע"י ישראל, ולעשות את כל אותן המלאכות ע"י פועלים נכרים. ורק המלאכות שהן אסורות רק מדרבנן גם בשביעית של תורה, וגם בלא צרוף היתר המכירה, אלה יעשו ע"י ישראל. אמנם לבאר מה הנה המלאכות שהן מה"ת, ולהתאים ג"כ עם זה את האפשרות של מצב ההוה, בררנו שרק ארבע מלאכות הינן ודאיות מן התורה, והן: א. זריעה, ב. זמירה, ג. קצירת תבואה וכל מיני ירקות וזרעים, ד. ובצירת ענבים וכל מיני פירות האילן. ומן הדין ראוי לעשותן דוקא על ידי פועלים נכרים, עכ"ל. ועיי"ש שהוסיף (בסימן זז) "הנה מה שאומרים בשמי שהתירתי לעשות אחר המכירה את כל המלאכות ע"י ישראל, זהו ללא אמת ונגד המפורסם, שהרי בארתי במכתב הנספח להרשאה מפורש, שארבע המלאכות האסורות מן התורה יעשו ע"י נכרים, ולא יצא מן הכלל, להיות נזקקות לשאלת חכם רק חרישה, ותלי"ת עד כה לא התירתי גם חרישה ע"י ישראל בשום מקום - שלא תהיה יד ישראל נוגעת גם אחר המכירה בשום איסור תורה". עכ"ל.

מורי ורבי הגרש"ז אויערבך בהמשך דבריו שם דן באריכות אלו מלאכות מותר יהיה לעשותן על ידי ישראל לאחר היתר המכירה, ומסיק ששתי מלאכות יש לעשותן אך ורק על ידי אינו יהודי, והן, זריעה וזמירה. וכתב שם ז"ל: "ברם אעיקרא דמילתא נראה לעניות דעתי, שאף שעיקר חילוק זה לחלק בין מלאכות דאורייתא למלאכות דרבנן, יש לו יסוד גדול בכללי ההלכה, בכל זאת קרוב הדבר לוודאי, דמה שמנו גם קצירה ובצירה בין המלאכות האסורות הוא רק שיגרא דלישנא, דנראה לעניות דעתי, דאף על פי שמלאכות קצירה ובצירה מפורשות הן בדאורייתא, מכל מקום מותרות הן בשדה של עכו"ם" ראה שם ראיותיו.

מן המפורסמות, כי רבים מהעובדים בחקלאות כיום, אינם בני ברית, חובה להקפיד ולקיים את ההוראה שמלאכות אלו תיעשנה על ידם. יש על הרבנות הראשית והרבניות המקומיות לעמוד על ביצוע הוראה זו, ולמצוא את הדרכים לפקח על כך.

וראה בהקדמת הגר"י קוק זצ"ל לספר שבת הארץ, שכתב:

"וכגון דא ודאי אין צריך למודעי שלא ימצא שום יחיד או מוסד שישתמש בדברי לכוף, חס ושלום, אפילו עפ"י סדרי ההיתר בדרך ההפקעה, את אלה אשר רוח אהבת ה' וחמדת מצוותיו נוססה בהם, והם רוצים בכל לבם לשמור ולקיים את מצוות השמיטה כמאמרה, בלא שום דרכי הקולות שנאמרו מפני דוחק השעה, ובודאי ידעו גם אלה לדון לכף זכות את כל אלה שמצבם מכריח אותם להתנהג עפ"י סדרי ההיתר וההפקעה - "ואיש את רעת רעהו לא תחשבו בלבבכם והאמת והשלום אהבו".

יתן ה' ונזכה כולנו להיות משובתי שביעית כראוי, בשכר זאת נזכה לשבת על הארץ לבטח עדי ביאת ינון במהרה.

שו"ת הר צבי אורח חיים ב סימן מד

נסתפקתי בעובדא דהוי בשנת השביעית בבעל אחוזת שדה וכרם שסידר קרקעותיו שלא יכשל באיסור שביעית, ומכר לנכרי כל קרקעותיו בערב שביעית בשטר מכירה באופן שהנהיגו הגאונים המפורסמים כידוע מפאת דוחק השעה שאין באפשרות לקיים מצות שביעית כהלכתה, ולכן המציאו היתר מכירה לנכרים באופנים ידועים שע"י קנין הנכרי יפקע איסור שביעית. והנה האיש נלב"ע וחיים לכל שבק והניח בנים, וביניהם יש בכור מאביו, ועלתה השאלה מה דינו אחרי שנת השביעית שחזרו וקנו הנכסים מהגוי אם הבכור יטול פי שנים בהשדות שחזרו לבני המוכר מכיון שבעת שאביהם נלב"ע הרי

היו השדות ברשות הנכרי ולא קרינן בהו בכל אשר ימצא לו, ולא יהיה עדיף מיתומים שגבו קרקע בחוב אביהם דקיי"ל שאינו נוטל פי שנים.

...גם בעיקר מה דפשיטא לו להישוע"י דבכה"ג דההקנאה הוא רק להבריא את עצמו מאיסורא דחמץ, זהו בכלל גילוי דעתא שאינו מכיון לקנין גמור, הנה דעת גדולי האחרונים שאומרים לאידך גיסא דמה שהוא רוצה לברוח מן העבירה הוא אומדנא דגמר ומקנה בלב שלם, משום דבלי הקנאה גמורה הרי שוב יעבור עבירה ואין אדם עושה מעשה קנין לבטלה, ואיסורא דחמץ כופהו שיהא מקנה באמת כדי לברוח מן העבירה שא"א לו אלא בהקנאה גמורה.

ומעין זה כתב בחידושי רע"א (יו"ד סימן רצד סעיף טו) על הא דמבואר בשו"ע דמותר למכור לעכו"ם פירות ערלה לשלש שנים מאחר שלא באו לעולם, והטעם הוא דאיסור ערלה לא חל אלא על הפירות אבל העצים לא נאסרו, ולכאורה קשה דהפירות שלא באו לעולם אי אפשר להקנות, ואימתי חל הקנין כשבאו לעולם בשעה שנאסרו, ונמצא שדמי הפירות חילופי איסורי הנאה נינהו, וע"ז כתב רע"א אף שלא אמר דקל לפירותיו מ"מ כיון דכל כוונתו במכירה לאפרושי מאיסורא ע"ד חכמים הוא מוכר באופן המועיל, ע"כ. הרי מבואר דהמדובר הוא שמקנה להגוי הפירות ולא הזכיר דקל לפירותיו, מ"מ כיון דכל כוונתו לאפרושי מאיסורא, אזלינן בתר אומדנא דמקנה זכות בדקל לפירותיו והדקל מותר בהנאה, וממנו נלמד גם במכירה להנצל מאיסור שביעית גמר ומקנה בלב שלם. וכעיי"ז במכר קרקע במקום שכותבין את השטר דהדין הוא דאינו קונה בכסף עד דמטי שטרא לידו - מביא מהרי"ט (ח"ב חו"מ סימן סה בשם מהריב"ל) דאם נשבע המוכר שלא יחזור בו קנה בכסף לחוד, שוב הוי כפירש להדיא שהוא מקנה לו בכסף לחוד דאיסורא דעבירת השבועה משוי ליה כפירש בהדיא שיקנה בכסף, ולכך במכירה להיתר שביעית אין לומר דהוי אומדנא שאין כוונתו לקנין גמור, דאיסורא דעבירת שביעית משוי ליה כמו שפירש דלקנין גמור קא מכווין, ומה שבמחצית השקל (סימן תמח) מפקפק שהגוי אינו מכווין לקנין, הנה בזמן שאומרים מפורש שיתן הכסף ובעבור זה מקנים לו שהקרקע יהא שלו, והגוי נותן הכסף על מנת כן, אין לנו אומדנא ברורה שאינו רוצה לקנות. ויעוין חת"ס יו"ד שמדבר בדברי המחצה"ש ובפרט שיש לפנינו שיטת הרשב"א בחידושי לגיטין דבדעת אחרת מקנה סגי בכוונת המקנה ובלי כוונת הקונה נמי קונה, וממילא דהדרינן להשאלה אי בכור נוטל פי שנים בקרקעות כאלה שהיו ברשות הגוי כשמת האב...

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנח

להרב דעיה"ק טברי'.

וז"ל הרב השואל הנ"ל. הן בני המושבה החדשה הסמוכה לעיר קדשינו טברי' ת"ו הנקראת בשמה יעמא באו בחודש אלול העבר סמוך לר"ה של שביעית לשאול אם יש איזה צד היתר שיעבדו בשנה זו בשדותיהם. ומה שהמריצים לזה הוא כי יפחדו שאם לא יעבדו בשדותיהם יסבו הערלים את נחלתם לעצמם וישבר מטה לחמם כי בשנה העברה אשר הי' להם השנה הראשונה לבואם אל הנחלה הגישו הגוים קובלנא להשופט קודם קצירת התבואה לאמר כי השדות שקנו היהודים הם גזולים מהם שהמוכר שמכר להיהודים גזל מהם את הקרקעות והראו ע"ז איזה ראיות ויבאו בטענותיהם לקחת לעצמם את השדות אינון ועמליהון ושבחיהון וכל תבואת השדה. ואחרי עמל רב ויגיעות ופיוסים יצא דבר משפט על התבואה שכבר גדלה בהשדות ההם שאם יביאו היהודים עדים שיעידו שהם חרשו וזרעו ועשו את כל עבודה בשדה כנהוג אזי אין רשות להערלים לקחת מהם את התבואה. אולם על גוף הקרקע לא יצא עדיין דבר משפט מוחלט למי שייכים גוף הקרקעות והדבר תלוי ועומד עדיין. והיודעים קצת בתהלוכות משפטיהם אמרו שאם יובירו בשנה זאת את השדות יאבדו את זכות חזקתם בהשדות. וקרוב הדבר מאד שיצא המשפט שהקרקעות שייכים להערלים. ובהגיע סמוך לר"ה העבר באו לשאול מה יעשו ויצא לבם מרוב פחדם כי לא דבר קטן הוא אם ח"ו יטלו מהם מקור פרנסתם וחיותם. ומה יעשו אח"כ המה וטפיהם ואם ישכרו גוים לעבוד בשדותיהם הנה מלבד כי גם זה אסור. אך גם בזה לא יוסר פחדם כי אם יקראו את הפועלים הגוים בעת גמר המשפט מי יודע מה יגידו ואפשר כי יקלקלו בהגדתם עוד יותר מאם הי' מובירים את שדותיהם. ונכמרו רחמי מאד עליהם והמתקנו סוד ב"ד של הספרדים יצ"ו והתרנו להם שימכרו את שדותיהם לגוי אשר נכון לבם בטוח עליו שלא יעשה עמהם רעה ובעת המכירה יסכימו הסכמה חזקה וגמורה בלבם שאחר שתעבור שנת השמטה יחזרו ויקנו מהגוי הקונה את הקרקעות בכל אופן שיוכלו להתפשר עמו רק לא יזכירו שום תנאי בהמכירה ואחרי המכירה אם ירצה הגוי הקונה לשכור את היהודים שהם יהיו אצלו פועלים לעבודתו בהשדות ההם מותרים הם לעבוד בהשדות ההם והם ישכירו לו כל כלי העבודה והשורים. עכ"ל הרב השואל:

וזאת אשר השבתי.

א) בדבר למכור לגוי קרקע [שקנה הישראל קרקע והוא מגוים] בא"י טרם חל שנת שמטה. והישראל יהיו פועלים אצלם לעבוד בשדה ואחר עבור שביעית יחזרו ויקנו מגוי כדרך שעושין שטר מכירה לשבת ובפסח לחמץ. שפיר דמי למיעבד הכי או לא. והנה לענין הפירות אם חל עליהם קדושת שביעית. וכן אם הישראלים מותרים לעבוד בשדות כתב כ"ת לסמוך בשביעית בזה"ז דלרוב הפוסקים דקיי"ל כרבי [מו"ק ב ע"ב] דאין שמיטה נוהג בזמן שאין יובל נוהג. מצורף לזה דעת הפוסקים דבזה"ז פסקה קדושת הארץ כרבנן דר' יוסי [יבמות פב ע"ב] ובצירוף ודאי רוב פוסקים שאינו נוהג מה"ת ובדרבנן נסמוך על ספר התרומה [הל' א"י עמ' 125] שכתב דבזה"ז שפסקה קדושת הארץ אפשר דכ"ע מודים דיש קנין. ואף דלמ"ד יש קנין מ"מ מדרבנן חייב בתרומה. מ"מ בזה"ז דאף בשל ישראל דרבנן. אפשר בשל גוי לא גזרו חכמים ולגמרי מותר. גם הגר"א [סי' של"א] ס"ק כ"ח כתב דבזה"ז דקדושת הארץ דרבנן דומה לסוריא:

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

(ב) והנה לכאורה לסמוך על ספר התרומה הדבר רחוק מאחר דלרמב"ם פשיטא לי'. פ"ח [ה"ח] מה' שביעית. אין עודרין עם הנכרי בשביעית. גם בספ"ד [הכ"ט] מה' שביעית התיר רק הספיחים אבל פירותי' משמע שהם שביעית כמ"ש בכ"מ שם בשם כפתור ופרח. ואפי' לכ"מ שם החולק מ"מ מודה שישראל הי' אסור לעבוד כמבואר שם. וא"כ אין ספיקו של ספר התרומה מוציא מידי ודאי של רמב"ם:

(ג) אך ז"א דודאי להרמב"ם דקדושת עזרא לא פסקה [אך גם בימי עזרא הי' תרומה דרבנן] ודאי אין כח בגוי להפקיע קדושת הארץ וכיון שהארץ נשאר בקדושתה שוב מדרבנן חייבת בתרומה ומעשרות וכן אסור מדרבנן לעבוד בה בשביעית. אף שבזה"ז לרמב"ם מדרבנן כמו שהוכיח במל"מ [שמיטה ויובל] פרק ד' ה' כ"ה דלא ככ"מ שם. דמ"מ כיון שהארץ מקודשת ואין קנין להפקיע גזרו בה איסור עבודה כמו בשל ישראל. אך סה"ת דבשיטת ר"י בעל התוס' קאי דבימי עזרא דאורייתא. אך בזה"ז פסקה קדושת הארץ כרבנן דר' יוסי. ע"כ יש קנין לנכרי להפקיע קדושה דרבנן. נמצא שדבר זה מחלוקת ודאי אם פסקה קדושת הארץ. וכיון דקנין לנכרי תלוי בזה שפיר י"ל דברבנן נקטינן כדברי המיקל:

(ד) אך עדיין יש לפקפק דמ"מ הוי ס"ס שמא לא פסקה קדושת הארץ כרמב"ם ואין קנין לגוי ואת"ל דפסקה קדושת הארץ כר"י בעל התוס'. עדיין בס' התרומה מסתפק אם יש קנין לגוי להפקיע. ומה שדימה בגר"א לסוריא עי' תוס' מגילה (י"ט ע"ב) מחלקים בין קטן שהגיע לחינוך שמעולם הי' דרבנן בין סומא שתחילה הי' מחויב מדאורייתא וחילוק זה ג"כ בין סוריא בין בזה"ז וק"ל:

(ה) אך במל"מ וקצת אחרונים הביאו ראי' ממתני' ידיים פ"ב מ"ד מר' מאיר דאפי' בס"ס מקילין דרבנן. ור' יוסי פליג היכא דאיכא חזקה לאיסור אבל בלא חזקה אין חולק על ר' מאיר במה שמטהר בס"ס. ולדידי' ודאי אין ראי' מר' מאיר לר' יוסי שהרי תוס' פסחים (י' ע"א) ב"ב (נ"ה ע"ב) כתבו דטעם ס"ס דטמא ברה"י משום דמן הדין לטהר אפי' בספק אחד משום חזקת טהרה ואעפי"כ טמא ה"ה דלא מועיל ס"ס. וא"כ לר"מ לשיטתו דחזקה אינו מועיל דרבנן ה"ה דאף ס"ס אינו מועיל. אבל לר' יוסי דמטמא במקום חזקה אף דרבנן ה"ה דמטמא בס"ס אף במקום דליכא חזקה:

(ו) האומנם כי במג"א סי' ק"ס [ס"ק י"ג] פסק בספיקות אלו להכשיר. כתב הב"י בשם הר' מנוח משום דאין לו עיקר מה"ת. והיינו דאף דבעירובין מבואר דטעמא דר' יוסי משום דיש לטומאה עיקר מה"ת. וא"כ ע"כ לומר שגם טומאת ידיים חשיב יש לו עיקר מה"ת. דאל"כ למה ר' יוסי מטמא. לק"מ דודאי לתרומה דטומאה דאורייתא אסור מה"ת חשיב טומאה דרבנן יש לו עיקר מה"ת. אבל לחולין דאפי' טומאה דאורייתא מותר וכולנו טמאי מתים ואוכלין וחכמים גזרו בידיים חשיב אין לו עיקר מה"ת וזה פשוט:

(ז) נמצא במה שאין לו עיקר מה"ת נקטינן להקל אפי' בס"ס. ובדבר שיש לו עיקר מה"ת מחלוקת ראשונים. הרמב"ם פסק כר"מ בחזקה. ובתשו' רשב"א [ח"א סי' ת"א] פסק כר' יוסי. וכן באחרונים הש"ך יו"ד סי' ק"י [בכללי ס"ס אות כ'] פוסק כתשו' הרשב"א. ובאבן עוזר למס' שבת [דף לד ע"א] פוסק כר"מ ולענין תרומה בזה"ז אי חשיב יש לו עיקר מה"ת [וכן שביעית בזה"ז] הנוב"י חלק אהע"ז סי' ב' כתב בפשיטות דחשיב יש לו עיקר מה"ת וא"כ הדבר ספק להלכה:

(ח) אך למ"ש הש"ך ביו"ד סי' ס' דבמקום הפס"מ סומכין על יחיד נגד רבים אף דרובא דאורייתא. וה"ה בס"ס. וכמ"ש תוס' הנ"ל כיון דלא מהני חזקה ברה"י ה"ה ס"ס. כן אני אומר ברוב. וכ"ש הוא דרובא עדיף מס"ס. דרוב מהני ברה"י אפי' ליתא קמן כמבואר בתוס' ריש המפלת אף שאין ס"ס מועלת. ובנ"ד הא כתב כבודו שאם לא הי' עובדין בשביעית היתה נחלטת ביד העוררים על השדה ויש הפסד מרובה. וגם לענין שלא יצטרך לנהוג בפירות קדושת שביעית. ויש להישראל הפסד אם יצטרך לנהוג בהם קדושת שביעית וביותר איסור סחורה שהרי אין לו ממה לגבות שכר עבודתו זולת מפירות אלו:

(ט) ולענין מה שנסתפק בזה"ז דאף דרבנן או שמא כיון דברקע ישראל אינו מחויב בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן בשל גוי לא גזרו. נ"ל דלענין שביעית יש עוד טעם להתיר. כי מה שמוכח פ' הקומץ רבה דאף דיש קנין מ"מ מדרבנן חייב. יש לפרש עפ"י המשנה רפ"ב דחלה. פירות ח"ל שנכנסו לארץ חייבים בחלה וכתב רמב"ם פ"א מה' תרומות ה"ב דה"ה פירות ח"ל שנכנסו לארץ ונקבעו למעשרות בא"י חייבין במעשרות מדבריהם. וא"כ למ"ד יש קנין לגוי דהיינו שנעשה חו"ל [וע"כ כתב רמב"ם שאם חזר ישראל וקנהו הו"ל כיבוש יחיד] וא"כ כשקנה ישראל ומרחן ברשותו הו"ל כפירות ח"ל שנכנסו לא"י ונתמרחו שם שחייבין מדבריהם. וזה נ"ל הוכחת רמב"ם במ"ש שאין חייבין אלא מדבריהם. והכ"מ הקשה ע"ז. ונ"ל שהוכחתו מהא דאיכא מ"ד יש קנין וע"כ שלקחן קודם מירוח [דאי לאחר מירוח גם למ"ד אין קנין פטור דמירוח גוי פטור] ומרחן הוא ומ"מ אינו חייב אלא מדרבנן. וע"כ הטעם דלמ"ד יש קנין חייב מדרבנן פשוט כנ"ל. אבל לענין שביעית שהאיסור חל במחובר בעודו ביד גוי גם מדרבנן פטור:

(י) אך לענין היתר מכירה דיש בזה משום דמבטל לי' ממצות התלויות בארץ. דכתב כבודו משום דאחר שביעית יחזור ויקנה מהגוי ובשביעית אין תרומות ומעשרות רק דמפקע לי' ממצות שביעית והוא מצוה דשב ואל תעשה ושבתה הארץ שבת לה' והא לא איכפת לן דאל"כ יאסור למכור בהמה לגוי דמפקע לי' ממצות שביעית בהמתו עכ"ד. ולדידי' אין זה ראי' דשביעית בהמתו אינה נמנית מצוה בפ"ע. וע"כ שהמצוה שישבות האדם וכל השייכים אליו. ואם שבת האדם לבד ולא בהמתו לא שבת שביעית גמורה. אבל אם לא הי' לו בהמה ושבת הוא מקיים המצוה כמו מי שיש לו בהמות ושבתו גם הם שזה וזה שבתו שביעית גמורה:

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

יא) ותדע לך עוד שהרי מבואר בש"ע סי' רמ"ו ס"ב שמי שיש לו בהמה אצל גוי מחויב להפקירה כדי שלא יעבור על שביתת בהמתו ואם היו שביתת בהמתו מצוה בפ"ע. יהי' דומה למי שיש לו טלית ואין לו ציצית לתלות בו או שיש בית ואין לו מזוזה דמותר ללבוש הטלית בלא ציצית ולדור בבית בלא מזוזה כי אין איסור הלבשה והדירה. רק מצוה לתלות ציצית ולקבוע מזוזה ובשאינו יכול פטור [עיי' לעיל סי' שפ"א א']. ה"נ בזה אם הוא אצל הגוי וא"א לקיים המצוה לא בשביל זה יאסור להיות הבהמה שלו:

יב) ולדעת רש"י ור"ן פ"ק דע"ז [טו ע"א] שביתת בהמתו בל"ת אינו דומה לציצית ומזוזה שאין בהם ל"ת. אך התוס' ריש פ' במה בהמה [נא ע"ב] שאין בשביתת בהמתו רק עשה. וכן דעת רמב"ן בחי' ריש פרק מי שהחשיך [קנג ע"ב]. וא"כ דומה לציצית ומזוזה. ובפוסקים אין שום חולק לומר שלא יהי' מחויב להפקיר. אלא ודאי מי שאין לו בהמה הוא מקיים כמו מי שיש לו בהמה ושובתה. ע"כ כשיש לו בהמה אצל הגוי ואינה שובתת הוא מבטל מצות שביתה גמורה ומחויב להפקירה כדי שיקיים שביתה גמורה. ואינו דומה לטלית ובית שאם לא ילבוש הבגד ולא ידור בבית לא יקיים מצוה. משא"כ זה במה שמפקיר מקיים שביתה גמורה. מעתה המוכר בהמתו לגוי אינו מפקיע שום מצוה שכך הוא מקיים מצות שביתה כשאין לו בהמה במה ששובת הוא כמו מי שיש לו ושובתים גם הם. אך מטעם אחר אין בזה משום הפקעה משביעית ויתבאר לפנינו:

יג) והנה בענין האיסור ליתן לגוי חני' בארץ מייתי כבודו דברי מהרש"א גיטין (מ"ז ע"א) בהא דישראל שקנה קרקע מגוי וחרז ומכרה לו משהביא שלישי. כתב מהרש"א הא דנקט בכה"ג ולא נקט ישראל שמכר שדהו לגוי משהביאה שלישי דכיון דאסור למכור קרקע לגוי בא"י לא בעי למנקט גוונא דאיסורא. אבל בלקח מגוי וחרז ומכרה לו אפשר כה"ג ליכא איסורא עכ"ד מהרש"א. וא"כ בנ"ד שישאל קנאה מגוי ליכא איסורא במכירה. ואין חילוק בין מכרה לאותו גוי בין לגוי אחר עכ"ד מעלתו:

יד) והנה בעיקר סברת מהרש"א נראה דתליא בטעמי איסור המכירה, או משום דמפקע לי' ממצות. או משום שנותן לגוי חני' בקרקע. דלטעם דמפקע כו' מותר. ולטעמא דנותן חני' אסור. דהנה בב"ק (כט ע"ב) מצא בור מגולה וכסהו וחרז וגלהו פטור. אבל אם טממה וחרז וחרפה חייב דאסתלק מעשה ראשון ובור חדש הוא כורה ע"ש היטב. וה"נ הקונה קרקע מגוי דבקנייתו מייתי לה לידי חיוב מצות וחרז ומכרה ואפקעינהו לאו מידי עביד דאינו רק מפקיע החיוב שעשה הוא וכלוקח הכסוי שכיסה הוא דפטור. אבל לענין נותן חני' לגוי אף שמתחילה הי' הגוי חונה בה כשלקחה ממנו והוציא הגוי מתוכה דומה למוצא בור וטממה דשוב לא הי' לגוי חני' בה כלל וכשחוזר ומוכרה לגוי זה או לאחר הוא כחופר בור מחדש ואסור ודו"ק היטב ותראה כי הוא נכון וברור:

טו) מ"מ נכונים דברי מהרש"א דהנה הרמב"ם פ"א מה' תרומות ה"ח כתב דלמ"ד יש קנין לנכרי להפקיע אם קנה ישראל מהנכרי הרי הוא ככיבוש יחיד. ובפ"ק דע"ז (כ"א ע"א) ר' יוסי אומר בסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות. ובגמ' משום דס"ל כיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש בשדות דאיכא תרתי שנותן חני' ומפקע ממצות גזרינן. בתים דלית בהו רק חדא שנותן חני' לא גזרינן. ובגמ' אמר שמואל הלכה כר' יוסי. והכא דלמסקנא קאי בסוריא. וכיון דבלקח וחרז ומכר אין איסור משום

דמפקע כנ"ל רק משום נותן חני' הו"ל שדות כבתים דאין איסור במכירתו בסוריא. וכן למה דס"ד משום דיש קנין בשקנאו ישראל הו"ל כיבוש יחיד וא"י כסוריא ואין איסור בלקח וחרז ומכר כנ"ל. ודברי מהרש"א ברורים:

טז) אך לדידן דקי"ל אין קנין רק בשביעית דרבנן נסמוך על סה"ת דפסקה קדושת הארץ ויש קנין. אך לענין איסור חני' דאורייתא נחוש דלא פסקה קדושת הארץ וכשלקחה ישראל לא הוה כיבוש יחיד ואף לקח מגוי וחרז ומכר אסור. וזה מ"ש לעיל דטעמא דמפקע ליכא בלקח וחרז ומכרה דלענין זה דומה לבור מגולה שכסהו וחרז וגלהו:

יז) זולת מ"ש בשם הפמ"ג [סי' ש"ו בא"א סק"כ] דבזה"ז שאנו בין האומות לית בי' משום לא תתן להם חני'. אינני מבין דברים אלו והא דפ"ק דע"ז הלכה פסוקה בש"ע [יו"ד סי' קנ"א ח'] בזה"ז. ומ"ש בשם תשו' שמן המור התשובה הוא איננו בידי לראות טעמו ונמוקו ומצד הסברא לא נ"ל:

יח) אך מצאתי בס' כפתור ופרח פרק עשירי זז"ל ישראל הדר בעיר שכולה עכו"ם בא"י ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת ויש לו שם בית יכול למוכרה לגוים כי הוא מתיירא שהגוים יחריבוהו או שיחזיקו בו וידורו שם בע"כ עכ"ל יע"ש. וא"כ ה"ה בנ"ד שירא שאם לא ימכור וע"כ לא יעבוד בו בשביעית עי"ז יחזיקו בו המעירים על השדות וכ"ש שיכול אח"כ לחזור לקנותו מגוי. וכן בהסכם אצלו לחזור ולקנותו לאחר שביעית:

יט) נשוב לדין היתר הפירות. הסומך על סה"ת משום הפס"מ שכר עבודתם שאם יהי' מחויבין לנהוג בה קדושת שביעית לאלה ולא לסחורה ושאר דברים לא יספיק ויחסר הרבה משכר עבודה. לא הפסיד. וכ"ש גוף עבודת ישראל לפמ"ש מעלתו שאם לא הי' עובדים הי' נחלטים השדות ביד המערר ואיכא הפסד גדול יכולים לסמוך על סה"ת כן נ"ל:

כ) אך אם אין במה שינהג קדושת שביעית בפירות הפס"מ. שאף אם ינהוג שביעית בפירות לא יגרע מזה שכר עבודתם [דהא ודאי שלא יצטרך להפקיר שגוי אינה מוזהר במצות והשביעית תשמטנה ונטשתה ודומה ללקט של נכרי אף למ"ד אין קנין לנכרי להפקיע. מ"מ הלקט אינו של עניים אא"כ הפקיר [גיטין מז ע"א] ופרש"י משום דגוי אינו מוזהר על המצות. אף דלקט ממילא נעשה של עניים. מ"מ של גוי שאינו מחויב במצות לא נעשה של עניים ה"נ בשביעית אף דאפקעתא דמלכא הוא. מ"מ

כשהוא של גוי לא נעשה הפקר] טוב לנהוג בהם קדושת פירות שביעית. הגם שי"ל כיון דלענין עבודה בשביעית סמכי' על סה"ת. ממילא אין בפירות קדושת שביעית אינו מוכרח. ועיין שלהי חגיגה לאחר שעבר הרגל מעבירין על טהרת הכלים: הדושת' הק' אברהם:

שו"ת מנחת יצחק חלק ח סימן צו

בנדון דאין שום סמך לסמוך על ההיתר מכירה להפקעת איסור שביעית.

בס"ד, ירושלים ערב שנת השביעית (תש"מ) תשל"ט לפ"ק.

אקדים מה שאמרתי בדרשה לשבת שובה ושבת הגדול שנת תשל"ג (נדפס בספרי מנחת יצחק עה"ת פ' האזינו) עה"פ האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי וגו' אמרתי אפאיהם אשביטה מאנוש זכרם, פי' רש"י ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר.

והנה הכלי יקר העיר, וכי הפאה לבדה הפקר והלא לקט שכחה ופאה כולם הפקר ולמה נקט פאה דוקא. ותי' כי שכחה בכלל אשביטה וגו', ולקט בשלשה לא הוי לקט עיין שם. אבל עדיין צ"ע הלא יש גם שמיטה דהוי הפקר.

הקדמתי זאת מפני הזמן העומד על הפרק היא השנה השביעית שאנחנו עומדים בתוכה כעת, והרבה נכשלים בשמירתה שלא כדת וכהלכה בעוה"ר, ובהקדמה להרידב"ז צווח ככרוכיא בדברים החוצבים להבות אש על אלו שסומכים על היתר המכירה, וכתב שכל הנייר אינו ראוי רק לצור על פי צלוחיתו, וכן רוב גדולי ישראל התנגדו להיתר מטעמים שונים, וגודל האיסור שלא להקל בקדושת שביעית יש לראות ממה שאיתא בדברי חכמינו ז"ל (סנהדרין דף ל"ט), א"ל האי צדוקי לר' אבהו א' גחן הוא דא"ל ליחזקאל שכב על צדך השמאלית והדר א"ל שכב על צדך הימנית. אתא האי תלמידא א"ל מ"ט דשביעתא, א"ל השתא מינא לכו מילתא דשויה לתרווייכו, א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שש וקצרו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי הוא, והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו, מנהגו של מלך בשר ודם אם סרחה עליו מדינה וכו' אף הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל כדי למרק עוונותיהם של ישראל ע"כ, והנה הב' שאלות שייכים זה לזה, דהימים ששכב יחזקאל היו יום לשנה, ועוד שש שנים עד גלותם, כשנים שביטלו בהם יובלות ושמיטות, ונענשו בגלות בבל ע' שנה, כמנין היובלות והשמיטות בשנים הנ"ל. אך עדיין צריך ביאור מה תלוי זה בטעם דשביעית דוקא.

והנראה דלכאורה צ"ע על טעם גלותם משום איסור שביעית דוקא, וכמו שנאמר בקרא אז תרצה הארץ את שבתותי', הלא היו אז עוד עבירות שעברו עליהן כמבואר בדברי הנביא (יחזקאל), ואמאי נתחייבו גלות על עבירה דשביעית דוקא. וראיתי בספרים שפירשו עפ"י המבואר במדרש רבה (בראשית) וברש"י על התורה (ר"פ בראשית), דעל טענת או"ה = אומות העולם = לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' אומות באה התשובה, כל הארץ של הקדוש ברוך הוא ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, א"כ כל זה הוא אם רק מאמינים בזה, אבל כיון שלא שמרו שביעית, הוכיחו בזה שאינם מאמינים שהארץ שלו, שכן הוא טעמא דשביעיתא, וחזרה טענת לסטים אתם, ועל כן בדין הוא שגלו.

אבל עדיין צריך ביאור דאף שהיו כמה חשודים על שביעית, אבל בודאי היו הרבה שהיו שומרי שביעית כהלכתו, ולמה יצאה גזירת הגלות על הכלל כולו. אך התירוץ הפשוט הוא משום שלא מיחו, וכמבואר (בשבת דף נ"ה) בגזירה ההיא של גלות בבל שנתחייבו על שלא מיחו, ואף שהי' גלוי וידוע לפניו שאם מיחו בהם לא יקבלו, וכטענת מה"ד דלהם מי גלוי עיין שם.

ומה נורא העון הזה שבמתני' (אבות פ"ה מ"ט) נחשב בין השלשה עבירות החמורות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים שבכולן עונשן גלות ר"ל.

והנה לפי שיטת רבי דשביעית מן התורה תלוי בזמן שהיובל נוהג, א"כ גם בזמן בית ראשון הי' זמן דהי' רק מדרבנן משעה שגלו שבת ראובן גד וחצי שבת מנשה, ומכל מקום נענשו גם על אי שמירת שמיטה בזמן ההוא, ש"מ דגם על מה שעברו על שביעית כבזמן הזה נענשו בגלות, והנה בודאי אם הי' אפשר להתיר על ידי חתימה על נייר מכירה לנכרי, הי' אפשר לפעול אצלם, אלא על כרחך שהן המה דברים של מה בכך.

והנה כפי אשר ראיתי במחברים שחשבו וקבעו שהשנים שלא שמרו שביעית היו באותן השנים שעבדו ע"ז, מובן ממילא שלפי טעמא דשביעיותא הא בהא תלי', דהכחשה בבואר עולם ח"ו היינו עבודה זרה ר"ל.

ובזה אתיא שפיר מה שמצינו בערכין (דף ל"ב ע"ב), שבביאתן בימי עזרא התחילו למנות שמיטין ויובלות לקדש שמיטין לרבנן דר"י, ובטלו יצרא דע"ז, והגם דפליגי בזה תרי מ"ד, אבל פליגי רק בפירוש הקרא (דנחמי' ח') במה דכתיב שם ויעשו כל הקהלה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון וגו', אבל לכולי עלמא מודים דלמעשה שניהם הוו, דלמאן דאמר דקדשה לעתיד לבא והקרא מיירי בביטול עבודה זרה, מכל מקום מודה דמנו שמיטין באותה קדושה דמעיקרא, ולמאן דאמר דקאי על קדושת הארץ למנות שמיטין, מכל מקום מודה דביטולו גם כן ע"ז כדאיתא (בסנהדרין דף ס"ד ע"א עיין שם), דכיון דמה שעברו על שמירת שמיטין הי' מחמת חטא עבודה זרה, ע"כ כדי לקיים מצות שמיטה, שקבלו עליהם בעת חזירתן לארץ לתקן החטא שגלו על ידי זה, היו צריכין לביטול יצרא דעבודה זרה.

(ואגב הנה במה דאיתא שם /דף ל"ב/ (בערכין), דבעי רחמי על יצרא דעכו"ם ובטלי' ואגין זכותא עלי', כי סוכה וכו', ופי' רש"י ואגין זכותא דעזרא עלייהו כי סוכה וצ"ב מה הדמיון לסוכה, אם הכוונה הגנה גשמית מזרם וממטר, הלא בית יותר מגין, ואם הכוונה הגנה רוחנית, הלא יש עוד מצוות, ואמאי סוכה דוקא. ואמרת'י בזה באסרו חג דסוכות ביומא דהלולא של כ"ק הגאון האדיר וכו' מוהר"ד יונגרייז ז"ל ראב"ד פעה"ק ת"ו, לפרש על פי מה שראיתי בספרו אור דוד שיצא כעת לאור, שפירש מה דתלה הכתוב חג הסוכות באסיפת הגורן דכתיב (דברים ט"ז י"ג), חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך, על פי מה דאיתא במדרש (בראשית רבה פ' פ"ג) התבן והקש והמוץ מריבין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה השדה, וזה אומר בשבילי נזרעה השדה, אמרו החיטים המתינו עד שתבא הגורן ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה, באו לגורן ויצא בעה"ב לזרותה, הלך לו המוץ ברוח וכו' נטל את החיטים ועשה אותו כרי וכו', כך אומות העולם הללו אומרים אנו עיקר, בשבילנו נברא העולם, והללו אומרים בשבילנו נברא העולם, אמר להם לישראל המתינו עד שיגיע היום ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם, הה"ד כי הנה היום בא בוער כתנור וגו', ועליהם הוא אומר תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם, אבל ישראל ואתה תגיל בד' בקדוש ישראל תתהלל עכ"ד, וג' רגלים הם כנגד האבות כמ"ש בטור (או"ח סימן תי"ז), פסח שבועות הם כנגד אברהם ויצחק, ואז עדיין לא הי' מבורר תכלית הזריעה (עי' בעה"ט פ' ראה ט"ז, י"א) בטעם שבפסח לא נכתב שמחה, ובשבועות נכתב פעם אחת שמחה, ובסוכות ב' פעמים), כמו באברהם ויצחק שילדו גם רשעים, אבל סוכות רומז ליעקב שהיתה מטתו שלימה ורומז לבית שלישי לעתיד לבוא שיבורר תכלית הזריעה, לכן עושין סוכות בזמן אסיפת הגורן ויקב לבית, דנתברר תכלית הזריעה עכ"ד ודפח"ח, ואם כן שסוכות מורה על בירור הגמור שבין ישראל לאומות העולם, שפיר מצוה זו מסוגלת לביטול יצרא דעבודה זרה היינו המוץ ותבן והקש כנ"ל.

ובזה י"ל ג"כ מה דכתיב (בזכרי' י"ד, ט"ז), והי' כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מידי שנה בשנה וגו' ולחוג את חג הסוכות, אמאי חג הסוכות דוקא, עיין פרש"י ומצודות שם. ולהנ"ל י"ל כיון דכתיב שם מקודם והי' ד' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ד' אחד ושמו אחד, היינו שכל העכו"ם יעזבו את אלהיהם כפרש"י שם, וזה הבירור הגמור שיש לו שייכות עם חה"ס = חג הסוכות = ונכון בעזה"י).

ובכן חוב גדול על כל אחד ואחד לשמור שביעית כדת וכהלכה ולא לסמוך על היתרים הפורחים באויר (וכלשון הגאון מוה"ר מאיר אריק ז"ל בעל מחבר שאלות ותשובות אמרי יושר כנדפס בספר פאת השלחן שם), וכאשר מזה היתה הסיבה לגלותינו בעוה"ר, כן בשמירתה נזכה לגאולה שלימה בביאת משיח צדקינו בבי"א.

ובזה נבוא לפירוש הכתוב אמרתי אפאיהם וגו' אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר כנזכר, דבאותו עונש הגדול ח"ו נטמן ג"כ נחמה גדולה, דהנה יש חילוק בין הפקר דפאה להפקר דשמיטה, דשמיטה הוי הפקר אף לנכרים, ופאה רק לעניי ישראל, כמבואר בירושלמי (פ"ו דפאה ה"א) וגם בשמיטה יוצא מיד אף מרשותו, משא"כ בפאה רק עד שיבוא ליד הזוכה כמבואר במל"מ (פ"ב דתרומות), שאף אם ח"ו יצא דבר מלכות כזה (בודאי יצילנו השי"ת), מ"מ יהי' ברחמים גדולים, שלא יפקיר כשמיטה ח"ו, שיהי' הפקר גם לנכרים שיהי' להם רשות לזכות בנו, אלא כפאה של"ה הפקר לנכרים, וממילא לא נצא מרשותו ית' שמו עד שיטהר לבבנו ונקבל כולנו עול מלכותו ית"ש, ויגאלנו גאולת עולם בבי"א.

ובדרשתי לשבת הגדול בשנה הנ"ל (נדפס שם בפ' צו) אמרתי ע"ד מה דאיתא במדרש רבה (פ' מצורע), מעשה ברוכל אחד שהי' מחזיר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי, והי' מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים, אודקין עלי'. רבי ינאי הוי יתיב וכו' א"ל תא סק להכא זבין לי, אמר לי' לאו אנת צריך לי' ולא דכוותך, אטרח עלי' סליק לגבי' הוציא לו ספר תהלים הראה לו פסוק מי האיש החפץ חיים. מה כתיב בתרי' נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה סור מרע ועשה טוב וכו' עכ"ל.

והנראה בזה בהקדם לפרש טעם על מה שנקרא שבת זה שבת הגדול, דהנה כמה טעמים נאמרו על קריאת השבת הזו בשם שבת הגדול, ויש עוד לא' מילין, דהנה הטו"ז (או"ח ריש ה' שבת) כתב לפרש מה שאמרו רז"ל כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עו"ז כדור אנוש מוחלין לו. וקשה ממ"נ אם עושה תשובה ל"ל שבת, ואם לא עשה תשובה מאי מהני שבת. ותי' דמיירי דעשה תשובה, אלא דתשובה ל"מ שיהא מוחלין כדאיתא (בפ' יוה"כ) עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה תולה ומיתה (בודאי צ"ל ויסורין) ממרקת (לפי הנ"ל צ"ל ממרקין), קמ"ל דאם בעשותו תשובה שומר שבת כהלכתו, מהני התשובה שיהא נמחל לו עכ"ד.

ובזה י"ל הא דמסבב כל הסיבות עשה שיהא משכו בעשור לחודש בשבת, משום דדרשו חכז"ל, משכו ידיכם מע"ז, והיינו שיעשו תשובה על חטא ע"ז, אבל שיהא נמחל בלא יסורין צריך עוד שמירת שבת כהלכתו, ובה צירף הקדוש ברוך הוא שניהם ביחד שיהי' משכו בשבת, משום דרק ע"י שמירת שבת כהלכתו מהני התשובה שיהא נמחל להם חטא ע"ז מיד כנזכר. וכיון דבזה ראו גודל הענין של שמירת שבת כהלכתו, קראוהו שבת הגדול, כנלענ"ד.

והנה אנחנו עומדים כעת גם בשבת הגדול אחר והוא שנת השמיטה שנקרא שבת לד', והוא שבת דכולי שתא, ובזה נראה ליתן טעם נוסף לקריאת שבת הגדול, מילתא דשויה לתרווייהו, ויהי' מדויק דברי רש"י (בהר) עה"פ ושבתה הארץ שבת לד', לשם ד' כמו שנאמר בשבת בראשית, כי שבת אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וגו', וגם הא גופא טעמא דשמיטתא כמבואר (בסנהדרין ל"ט) זרעו שש וקצרו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי הוא, וכבר דרשתי בזה אשתקד ביתר ביאור. וי"ל דמה"ט נקרא שבת של משכו וקחו. שבת הגדול, דהנה נודע דגם במצרים היו שומרים את השבת, כי מרע"ה בירר להם יום השבת למנוחה ועונג כדאיתא במדרש, אבל אז שבתו רק למנוחת הגוף, ועכשיו כשפרשו מע"ז וקבלו עליהם עול מלכות שמים ואמונה האמיתית, התחילו לשמור השבת לשם ד', כי אות הוא לעולם וגו' כנ"ל,

ועל כן נקרא שבת הגדול לשם גדול העולמים, וכמו שדרשו במדרש על הקרא דיעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, שה' שם גדול העולמים, וכן בשמיטה אין לשמור כדי שתוסיף הארץ תת כחה, אלא כדי שתדעו שהארץ שלי הוא כנ"ל, ועי' בכלי יקר באריכות מזה. ולפי"ז גם שנת השמיטה חוץ ממה דהוי שבת הגדול דהוי שבת דכולי שתא, עוד הוי שבת הגדול שהוא שבת לשם גדול העולמים.

שוב ראיתי ברמב"ן (בהר) שם, וז"ל: וכוף אזניך לשמוע וכו', כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי ירמוז לאשר שבת לד"א, כי יהי' שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומ' מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים, והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית, והשנים ירמוז לאשר יהי' בבריאת כל ימי עולם, ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וחייב גלות עלי' כמו שהחמיר בעריות שנאמר וכו' וכן שנינו גלות באה על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכו' עכ"ל.

ותרתי שמעינן מינה, (א') דשפיר נכון הטעם שנקרא שבת הגדול, דאז נתחדש להם בטעם שביתת שבת, שהוא שבת לשם הגדול, וכן הוא בטעם השמיטה כנ"ל, ויל"פ בזה דברי חכז"ל (שבת קי"ח ע"ב) דאלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין, היינו שמירת שבת כמשמעו ושמירת שנת השמיטה, (ב') מה שכתב בחומר המחלל שנת השביעית דהוי ככופר במעשה בראשית ובעולם הבא, ומי הוא אשר יראת ד' נוגע בלבבו אשר לא יירא ולא יפחד מפחד הדר גאון שלא יהי' בכלל אשר יאמר עליו כי זה הכופר במעשה בראשית ובעוה"ב ח"ו ולא יחזור אחרי קולות באיסורי שביעית, שיסמוך על היתר מכירה שכל הגדולים כבר צווחו ככרוכיא על הסומכים על ההיתר הזה, וכמו שראיתי בקונטרס שלש תשובות מאת כ"ק רבינו זצ"ל מסאטמאר גאב"ד פעה"ק ירושלם ת"ו שרב אחד כתב לו שבענין זה אם מהני המכירה היום בא"י כיון דהוי הערמה ניכרת אין רצונו להכניס ראשו בין הרים הגדולים, ע"ז השיב רבינו זצ"ל בזה"ל: הנה לא ידעתי מי המה ההרים הגדולים בעיניו, הן אמת שלצדיקים נדמה היצה"ר כהר, אבל היצה"ר הזה כבר אינו אפילו כחוט השערה, דגם בהתחלת הענין בשנת תרמ"ט, אותן הגדולים שהתחילו בהיתר אח"כ חזרו מדבריהם, וגם מעיקרא נכתב ההיתר באופנים ותנאים שלא נתקיימו ולא היו ולא נבראו, וא"כ בטל ההיתר מעיקרא, וגם על אופני ההיתר שכתבו התאספו כל גדולי ירושלים וכל בתי דינים ובראשם הגאון האדיר מוהרי"ל דיסקין זלה"ה מרא דארעא דישראל, והגאון מוה"ר שמואל סאלאנט זלה"ה ועמהם כל הרבנים הגאונים שבירושלים חתומים כולם כאחד בקול חוצב להבות אש באזהרה נוראה, שלא לעבוד עבודת אדמה בשביעית, לא ע"י עצמו ולא ע"י נכרי, ושלא להניח מדרך כף רגל לבטל שביטת הארץ בלא הוראת שום היתר ותחבולה שבעולם כלל וכו' וכו', ובספר ערוך השלחן שעל מצות התלויות בארץ וכו' כתב בסופו וז"ל: מה שהקילו בעוה"ר בעת הזאת בישובי אה"ק לעשות בשביעית ע"י היתר שטרי היתר מכירה, זה עלבון התוה"ק ועלבון אה"ק וכו' וכו' עכ"ל, וע"כ מי שחש לנפשו שלא ישל באיסורי שביעית החמורים כנ"ל, לא יקח שום דבר שיש בו חשש שביעית רק מהמקומות שיש עליהם הכשר הבד"צ שליט"א.

והנה בבואינו לתור דבר הלכה בזה, כבר מבואר בדברי הרידב"ז והחז"א ובקונ' שלש תשובות לכ"ק מרן הגה"ק מסאטמאר (שליט"א) זצ"ל הנ"ל, ובשאר גדולי הפוסקים טעמים ונימוקים שאין שום חלות להפקעת איסור שביעית ע"י ההיתר מכירה הנ"ל, ואין לי להוסיף עוד חוץ מקצת נופך על המבואר בדבריהם שם. הנה בספר חזון איש (שביעית סי' כ"ד) האריך בכל פרטי האיסורים ושאל חלות להמכירה עיין שם, ושם (סי' כ"ז אות ז') כלל כ"ז בג' טעמים שלא חייל המכירה, א' מפני שנמכרו ע"י שליח ואין שליח לדבר עבירה, ב' מפני שלא נמסר להם בטב"ו/בספרי אחוזה/, ואם הי' הערבי תובע לקיום המקח היו אומרים לו כך דינכם דבלא רשימת הטב"ו לא קנה, ג' מפני שבלב כל אדם שאינו קנין באמת, ובמכירת חמץ אמרינן כדי שלא יעבור בב"י =בבל יראה= גמר ומקנה, אבל הכא בשביל הפקעת מצות שביעית לא ימכרו כל הארץ לנכרי, אדרבה נוח לנו לשמור את השביעית מלמכור כל הארץ לנכרי עכ"ל.

ובמה דסיים החזו"א ז"ל אפתח, דכטעם הג' מבואר בס' בכור שור (פסחים כ"א) לחלק בין מכירת חמץ, ובין מכירת בהמות שלו לנכרי קודם פסח והנכרי מאכילם חמץ בפסח, ואחר הפסח חוזר ולוקח אותם מהנכרי, דס"ל דאסור, וכתב שם וז"ל ותו דבשלמא במכירת חמץ כיון דלא סגי בל"ה או שימכור או שיבער אמרינן דגמר ומקנה אבל הכא למה לו למכור בהמותיו בשביל הפסד מועט שיקולקלו זמן מה וחוזרים בשבוע או שתיים ושלוש לאיתנם, ודמי למ"ש התוס' והרא"ש בשבת (דף י"ח ע"ב) דאין להשכיר סוס לגוי ויעשה בו מלאכה בשבת ע"י שיפקירו ול"ד לגיגית וקדרה דשרי ע"י דמפקר להו משום דהתם לא אפשר בענין אחר, פי' ולהכי מפקר להו באמת וכו', ולכן יתקע/ישתקע/ הדבר ולא יעשה כן בישראל וכו' עכ"ל. ואם אמרינן כן לענין מכירת בהמות, מכש"כ דיש עוד הרבה טעמים ידועים דלא גמר ומקנה מכירת קרקעות שלו לערבי מחמת הפקעת מצות שביעית, ואף המקילים במכירת הבהמות, הוא באופן שאם לא היו מוכרם קודם פסח, יכחישו הרבה שלא יהיו שוים כפי הסך שמוכר עתה, שאז מוכר לו בכל לבו, וכמ"ש בס' בגדי ישע (סי' ב') הובא בשד"ח (אספ"ד מע' חו"מ סי' ט' חות ג'), וכן החת"ס בתשו' (או"ח סי' קי"ג) כתב דהפסד בהמה טהורה רב מהכיל אם תעמוד שמנה ימים בלי פיתום הראוי לה עיין שם, ועוד הובא בשד"ח שם מדברי הפוסקים סניפי היתרא דל"ש אלא לענין חב"פ =חמץ בפסח=, הא זולת זה דברי התב"ש בחילוקו הנ"ל שרירים וקיימין עיין שם. ומכ"ז יש לדון לענין נד"ד ביתר שאת ויתר עוז דאין שום תוקף לקנין דא.

והנה הרידב"ז בהקדמה שם, אחרי שהאריך בראיות והוכחות בסתירת היתר מכירה הנ"ל, הזכיר את דברי השואלים מאי שנא ממה שעשו היתר על מכירת חמץ וכו', וכתב ע"ז בזה"ל הענין של מכירת חמץ אינו קולא אלא חומרא הוא מדרבנן, שמחויבים למכור החמץ, אעפ"י שמה"ת ומדרבנן אין שום איסור, כיון שלחמץ בביטול בעלמא סגי, אך רבנן הטילו חומרא זו למכור החמץ וכו' ישראל עם קדוש בני אבות הקדושים תפקחו עיניכם ותביטו בעין פקוחה, כל איש ישראל בר דעת אף על פי שאינו תלמיד חכם אך בינת אדם לו, יבין מעצמו, יסוד ההיתר הוא למכור לנכרי ערבי את כל ארץ ישראל להפקיע הקדושה

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

מארצנו, והנה מלבד שאסור למכור קרקע בא"י, ומלבד עוד האיסורים התלויים בזה, עצם גוף המכירה הלכה פשוטה (גמרא מפורשת ובחו"מ ס' קנ"ד) שבקרקע לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות של הממשלה, וע"כ הגע בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכה נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל א"י שביד היהודים שייך לו, האם בזה קנה הערבי ונפקעה א"י מן קדושתה, והנייר אינו ראוי אלא לצור ע"פ צלוחית, ובאמת חפצנו לעשות זה ע"י קרעפישיץ כמו ברוסיה או טאבא כמו בכאן והגידו לנו וכו' וכיון שזה אי אפשר ממילא לא יצאה הקרקע מרשות ישראל והוי בקדושתה, ולא דמי למכירת מטלטלין, מלבד שלהרבה פוסקים לא נפקע קדושת שביעית אפילו שהיא בשדה נכרים, והדברים פשוטים וכו' עכ"ל. הרי נמצא בדברי הרידב"ז הנ"ל מהטעמים שכתב החזו"א, דעצם המכירת קרקע בא"י לנכרי אסור, ואין תוקף להמכירה בלא טאב"ו, וא"כ אין ראוי כלל ממכירת חמץ, ונוסף על הנ"ל בחמץ הוי רק חומרא דרבנן דמה"ת בביטול בעלמא סגי, (ומש"כ הרידב"ז שמן התורה ומדרבנן אין שום איסור וכו', ר"ל זולת מה שהחמירו מדרבנן שלא לסמוך על הביטול מטעם המבואר בש"ס ופוסקים).

והנה כחילוק הנ"ל מבואר ג"כ בדברי הבכור שור שם, שא' מן הטעמים שאסר את מכירת הבהמות להאכיל חמץ בפסח, הוא משום דהא דהתירו מכירת חמץ הנהוג, דהוי רק הערמה, הוא משום דהאיסור מדרבנן הוא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, וכ"א מבטל חמצו בלב שלם כמ"ש הפוס' דצריך ליתן כל ממונו ולא יעבור על ל"ת, וכ"ש איסור חמור כזה, ולא נשאר כ"א איסור דרבנן שצריך לבערו מן העולם, הם אמרו והם אמרו להתיר מכירה כמו שכתב בתוספתא הביאה הב"י (ס' תמ"ח), אבל להפקיע איסור דאורייתא דהיינו להאכיל בהמות ישראל חמץ בפסח ל"מ עתכ"ד.

ואף אמנם דנתקשה החת"ס בתשו' (או"ח ס' ס"ב) בשיטת התב"ש הנ"ל, דממ"נ אם ביטל קודם שוב איך מוכר לנכרי מה שכבר ביטל והפקיר, ואי מכר תחילה קודם שביטל הרי אין כלום תועלת במכירה זו לשיטתו, אכן בתשו' חת"ס הנדפס בס' עטרת חכמים (חו"מ ס' י"ד) הסכים עם העטר"ח שדעת התב"ש שכל אחד מישראל גמר ומבטל בלבו אף החמץ שמכר דרך הערמה להנכרי, כי ידוע שאין המכירה גרוע מוציאו מאזהרת בל ישראל דאו' עיין שם, וכ"כ החת"ס בתשו' (או"ח ס' קי"ט), לפי"ז צריך להיות הביטול אחרי המכירה דוקא, ובמק"א כתבתי מזה, לצדד דאף אם עושה הביטול קודם המכירה מהני.

והנה בתשו' חת"ס שם (ס' כ"ב) כתב, דהגאון התב"ש בבכור שור הנ"ל אתי עלי' מב' טעמי, א' דאסור להערים בדאו', והיינו כנ"ל, דדוקא בחמב"פ = בחמץ בפסח = מהני הערמה דהוי רק דרבנן, משום דמה"ת בביטול בעלמא סגי עלי', ב' דגוף הקנין אינו קנין המועיל, היינו דלא גמר ומקנה, וע"י ביטול מהני כדלהלן, והחת"ס אף דלא הודה לו בטעם הערמה, דמצינו בש"ס מקומות דאסור הערמה אף בדרבנן, ומקומות דהתירו אף בדאורייתא, ויש שחלקו בין ת"ח לשאר אינשי, ומ"מ במקום שאינו מפורש בש"ס אין בידינו לאוסרו מגזירה (וכה"ג כתב החת"ס בתשו' שם ס' קי"ג), אכן בנוגע לטעם הב' כתב מקודם להצדיק דבריו, דמדברי הש"ס (גיטין ס"ה ע"א) שרמז לזה התב"ש שם, יש ראיה לחשש הנ"ל, והוא עפ"י המבואר בחי' הרשב"א שם דש"מ דבקנין הערמה מי שאין בדעתו שלימה אין ביכולתו לקנות כה"ג, א"כ עכ"פ י"ל אצל גוי כה"ג דאין בדעתו לקנות בהערמה, ויש עוד ראיה לזה מדברי הש"ס (מנחות ס"ז ע"ב) גבי גזירת בעלי כיסין, דעל הא דאמר שם אי הכי חלה נמי אי בעי אפי לה פחות מה' רבעים, ופרש"י דאי בעי לאערומי הוי מצי לאערומי בהיתרא, דמשמע דהערמה דבעלי כיסין איסורא הוא, ומשום דאין דעת גוי לקנות, אך בצירוף הביטול דעושה אחר המכירה מהני, דהנה הא דלא סמכינן על הביטול לבד, י"ל הטעם דחששו דיפקירו בדעתו רק על ז' ימים, והפקר לזמן ל"ה הפקר רק בבא ליד זוכה, וע"י המכירה הוי כאילו בא כבר ליד זוכה שהרי הוא ביד הקונה עתכ"ד.

וא"כ לפי החת"ס הנ"ל ניתוסף לנו עוד טעם מה דלא מהני מכירת קרקעות לנכרי להתיר איסורי שביעית, דאף אם אצל ישראל מהני מכירת הערמה, אבל לגבי נכרי לא מהני כנ"ל. ובחמץ שאני דמבטל. ונרויח בזה ליישב עוד טענת השואלים שהביא הרידב"ז שם, דמ"ש מה שתקנו פרוזבול, ומהיתר עיסקא, וברידיב"ז כתב לדחות טענתם בדברי טעם ודעת תורה, ולהנ"ל יש לנו עוד חילוק, דשם הוי בין ישראל לחבירו, מה שאין כן בין ישראל לנכרי ל"מ, משום שאין דעת גוי לקנות בקנין הערמה כנ"ל, וביותר היכא דגם הישראל בעל הקרקע הוא עברין דבכה"ג אף בחמץ כתבו דל"ש גמר בלבו למכור וכמ"ש בשע"ת (ס' תמ"ח סק"ח) בשם תשו' מהר"ם בכת"י. (ורק בחמץ מחמת חשש חשע"ע = חמץ שעבר עליו = הפסח סומכין דל"ש קנסא) וא"כ הוי הערמה מב' צדדים, עי' מג"א (ס' שכ"ה סק"ל) בשם הרא"ש בנדון דשם דל"מ.

אמנם החת"ס שם שוב שדי בה נרגא, דקשה ממבכרת דהתירו ע"י מכירה לנכרי, וש"מ דיש לו דעת לקנות אף בהערמה, והי' אפ"ל דמבכרת שאני, דלפי"מ דאיתא בתשו' רש"י דאף רק ע"י שהנכרי מקבל אחריות מיתה גזילה גניבה ויוקרא זולא פוטר מבכורה, ואף שיש חולקים מ"מ היכא שעושה ע"ד מכירה גם החולקים יודו, אך אי נימא בגוי אין לו דעת לקנות, גם כל קבלת אחריות הוי רק לפנים, ומדמהני גבי מבכרת ש"מ דגם לגוי יש בו דעת לקנות אף בהערמה עתכ"ד.

ובספר שבילי דוד על יו"ד (קונטרס הקנינים אות ט"ז) כתב, דבכור ל"ה מקח רב, ועיקר השגת התב"ש על מכירת הבהמות משום דהוי מקח רב, דאין דרך של זה לקנות מקח רב עיין שם, והחת"ס נראה דלא סבירא ליה לחלק כן, אם נאמר דבגוי אין דעתו לקנות בקנין הערמה כנ"ל.

וראיתי במחצית השקל (ס' תמ"ח סק"ד) דהעיר על עיקר הנהוג במכירת חמץ לעת כזאת, אשר נודע ביהודה ובגוים אשר המכירה היא רק להפקיע איסור החמץ, דאף החרדים על דבר ד' ומכרו בלב שלם, מ"מ אין דעת הגוי לקנות המקום ולא החמץ, ולבי א"ל דדוקא בימים הקדמונים שהי' דבר זה במכירת חמץ לגוי דרך מקרה, והי' המכירה בלב שלם בין אצל ישראל המוכר ובין אצל הגוי הקונה, אבל עתה בעו"ה הן רבים עתה ע"ה שגם בעיניהם הדבר רק מצות אנשים ומנהג אבותיהם בידיהם, כ"ש שאין דעת הגוי לקנות כלל, אם לא שנסמוך על מש"כ הב"י בשם הר"ן /או"ח/ (בס' תנ"א) כיון דבלא"ה אין

החמץ ברשותו וכו' וכמ"ש המג"א בשם המ"ב, אך אין זה מספיק לענ"ד, ושוב מצאתי בנימוקי יוסף על המתני' דראה את המציאה ונפל עלי' דאמרי' כיון דגלי אדעתי' דלא ניחא לי' לקנות בד"א = בד' אמות, כתב הנמק"י כיון דתקנת חכמים היא שומעין לו באומר אי אפשרי בתק"ח עכ"ל, א"כ משמע בקנין דאו' קונה אפי' לא ניחא לי' דליקני. וא"כ במכירה שאנו מוכרים החמץ בקנין דאו' אפילו אין דעתו של גוי לקנות קונה, ועוד מצאתי בשיטה מקובצת בשם הרא"ה דלמסקנא לא קיי"ל כהאי תירוץא דבנפילה ניחא לי' דליקני וכו', א"כ אפילו בקנין דרבנן קונה אף על פי שאין דעתו לקנות עכ"ל. ובתשו' חת"ס (חיו"ד סי' ש"י) הרבה להפליא על המהש"ק דאם קושייתו וערעורו על מכירת חמץ ערעור, לא הועיל כלום בתירוץו במח"כ, כי לא יעלה על דעת אדם מעולם שיקנה אדם שלא לרצונו לא בקנין דאו' ולא בקנין דרבנן. ובמציאה איירי שבאמת רוצה לקנות הך מילתא אלא שאינו רוצה בד"א כ"א בנפילה, ומש"ה ס"ל להנמק"י דבקנין דאו' לא כל כמיני' לומר לא בעינא למקנא בקנין דאו', והרא"ה ס"ל דלמסקנא אפילו בקנין דרבנן קונה על כרחו כיון שעכ"פ הוא רוצה לקנות, אבל מי שאינו רוצה לקנות כלל, מי יכריחנו בשום קנין בעולם, אמנם הקושי' מעיקרא ליתא מב' טעמי', א' אף דגוי לא קנה שלא מדעת מ"מ נפיק מרשות ישראל ונעשה הפקר, ב' כיון שיודע הגוי שקונים בו מדינא כה"ג אמרינן דברים שבלב ל"ה דברים עכ"ל, ותירוץו הב' יתכן רק עפ"י מסקנתו שם (באו"ח סי' ס"ב), דגם הגוי גמר ומקנה בקנין הערמה כנ"ל.

ולפי הנ"ל נתחזק הריעותא בקונה נכרי בעוד טעמים לגרעותא, דל"ש בנד"ד בהפקעת איסור שביעית, לא מה שרצה לומר המהש"ק בתחילה מחמת דחמץ אינו ברשותו של אדם כנ"ל, ולא דברי החת"ס בתי' הא', דבשביעית אנו צריכים דוקא לקנינו של הנכרי, ואף מה שכתב החת"ס בתי' הב' כיון שהגוי יודע שקונה בזה מדינא אמרינן דברים שבלב אינם דברים, אזל בה לשיטתו שם (באו"ח סי' ס"ב), דהוכיח ממבכרת דאף בקנין הערמה ובגוי אמרינן דגמר ומקני כנ"ל, ולא ס"ל כהתב"ש דצריכין לצירוף הביטול, אבל להתב"ש ודעימי' שאני חמץ דמה"ת בביטול בעלמא סגי לי' כנ"ל, או כמ"ש החת"ס אליבי' דע"י המכירה מהני הביטול דהוי כמו שאתי לרשות זוכה ומהני אפילו לא הפקיר רק לזמן כנ"ל, ומ"מ גם החת"ס דקדק בזה שהשטר מכירה של חמץ יהי' נעשה עפ"י דינא דמלכותא כמבואר שם /או"ח/ (סי' ס"ב וקו"ג) ושאר מקומות, וזה ליתא בהערמה של מכירת קרקעות להפקיע מאיסור שביעית דאין שום תוקף להמכירה בין בד"י = בדיני ישראל = ובין בדא"ה = בדיני אומות העולם = כנ"ל, וגם מה שכתב גבי מכירת חמץ דהוי דברים שבלב ואינן דברים כנ"ל, עכצ"ל דל"ה דברים שבלב המוכיחין, דאם הוי מוכיחין הוין דברים כמבואר (בנדרים כ"ח) ברא"ש ותוס' שם, וכמ"ש המק"ח (סי' תמ"ח ביאורים סק"ט), ובמכירת קרקעות כתב החז"א דהוין דברים המוכיחין דאין מתכוונים להקנות ולקנות, וכמו שאמרו לי בשם החז"א ז"ל שאמר בזה"ל דאס אפילו סזאל קימען אענגלישע לארד - כלומר אף בעל אישיות גדולה ויש לו הון רב - לא ימכרו לו כל הקרקעות - לא משום איסור לא תחנם, שזה לא איכפת להו, אלא משום המדיניות שלהם כנודע.

אמנם יש לדון על החילוק של הרידב"ז דשאני מכירת חמץ דהוי רק דרבנן, דבביטול בעלמא סגי מה"ת, דא"כ אם נאמר דשביעית בזמן הזה הוי רק דרבנן, הוי כמו בחמץ אחרי ביטול דל"ה רק דרבנן, אולם הרידב"ז לשיטתו דהוכיח בשיטת הרמב"ם דס"ל דשביעית בזה"ל דאו', כמבואר בדבריו על הרמב"ם (פ"ד ה"ט) עיין שם. (הציון הנ"ל כפי סימנים הנדפס בפאת השלחן עם הרידב"ז, וברמב"ם היא פ"ד הכ"ה).

והנה עמדו המפורשים על סתירת הכ"מ בזה דאלו שם כתב דלהרמב"ם שביעית בזה"ל דאו', וכ"כ שם /הל' שמיטין ויובלות/ (בפ"ט ה"ב ובפ"י ה"ט), ואלו שם /בהל' שמיטין ויובלות/ (פ"ד הכ"ט) כתב דלהרמב"ם שביעית בזה"ל הוי רק דרבנן, וכתבו דעכ"ח צ"ל דהכ"מ חזר ממש"כ דהוי מדאו' וס"ל דהוי רק מדרבנן, דהרי כן כתב גם בתשו' אבקת רוכל (סי' כ"ד) (ונדפס בתשו' מהרי"ט סי' מ"ב), והתשובה הנ"ל כתב בסוף ימיו עי' בפאת השלחן (דפוס הנ"ל סי' ד') בבית ישראל (ס"ק כ"ג), אבל צ"ע הלשון בהדיא כתב רבינו וכו' שכתב הכ"מ (פ"ד הכ"ה) שם, דבשלמא (בפ"י) שם כתב, ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלה חוץ משביעי' בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו עכ"ל, ואם נאמר דתיבת מדבריהם קאי גם על שביעית בארץ, הרי כתב להדיא כן, אלא שהכ"מ דחק שם דמדבריהם קאי רק על השמטת כספים עיין שם, (ונראה דמה"ט נדפס נקודה המפסקת בין שביעית בארץ ובין השמטת כספים עיין שם), אבל כיון שזה דוחק כמו שכתבו המפורשים, דא"כ למה כתב בראשית דבריו, דבזמן שהיובל נוהג שביעית דלמה הזכיר כאן שביעית כיון שאינו תלוי ביובל כלל עיין שם, ע"כ שפיר י"ל דאחרי החזרה ס"ל להכ"מ דנחשב להדיא מש"כ הרמב"ם שם דשביעית רק מדבריהם בזה"ל, אבל (בפ"ט) שם /מהל' שמיטה ויובל/, אין שום זכר לשמיטת קרקע בשביעית שיהי' מדרבנן בזה"ל רק להשמטת כספים עיין שם, וז"ל שם: אין שמיטת כספים נוהגת מה"ת אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא. אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל בין בארץ בין בחו"ל. ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ עכ"ל, וכתב שם הכ"מ ז"ל: בפרק השולח (גיטין ל"ו) וכרבי, ונראה מדברי רבינו שמפרש מה שאמרו שם בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים, ליובל קרי משמיט קרקע שהרי שדות חוזרות לבעלים וכמו שכתב (בספ"י), אבל שמיטת קרקע אף בזה"ל נוהגת מה"ת עכ"ל, וא"כ אף דמסקנת הכ"מ בשביעית שיהי' מה"ת לא מפורש ברמב"ם שם, אבל שיהי' מדרבנן לא איתא שם דמיירי רק בשמיטת כספים כנזכר.

ואולי י"ל עפ"מ שראיתי בספר גדולי תרומה על ספר התרומות (שער מ"ה אות ד') שתמה על הכ"מ הנ"ל, דהרי בהדיא אמרינן (בריש מוע"ק) תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בשלמא במועד משום טירחא, אלא שביעית בין למ"ד משום זורע בין למ"ד משום חורש, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי, אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא, דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר וכו', הרי בהדיא דלרבי זריעה וחרישה מדרבנן, וא"כ הרמב"ם כשאמר דינו כרבי אי אפשר שיסבור השמטת קרקע בזה"ל נוהגת מה"ת וכו' גם פירושו ז"ל דהשמטת קרקע קרי ליובל אינו מההכרח

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

להבין כן בדברי הרמב"ם וכו' עכ"ל, ושוב ראיתי שכן העיר ג"כ במל"מ שם (פ"ד הכ"ה) עיין שם, ובזה י"ל הכוונה גם בדברי הכ"מ אחרי חזרה, דכוונתו במש"כ דכתב הרמב"ם להדיא היינו כיון שס"ל כרבי וכו"ל.

אמנם בחי' ספר מים חיים (גיטין ל"ו ע"א) כתב על סתירת הכ"מ, דסמי חדא מקמי תלתא, דבג' מקומות כתב דהרמב"ם ס"ל דשביעית בזה"ז דאו' כנ"ל, וצ"ל הפירוש ברמב"ם (פ"ט) הנ"ל, כמ"ש הכ"מ שם, ואף דהוא דרשת רבי, ורבי ס"ל אף בשמיטת קרקע כן כדמוכח (ממוע"ק) שם כנ"ל, צ"ל דאף דבשמיטת כספים פסק כרבי, אבל בשמיטת קרקע ס"ל כרבנן, דקיי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, רק בשמיטת כספים ס"ל כתוס' (בגיטין) שם, דשינויא דרבא דהפקר ב"ד הפקר לא קאי אקושיא קמייתא, א"כ עכ"ח הלל ובית דינו ס"ל כרבי בהא דשמיטת כספים דהוי רק דרבנן בזה"ז ופסק הרמב"ם כוותיהו עכת"ד, ועי' בספרי (ח"ו סי' קכ"ח) מזה, וכן ס"ל להרידב"ז כנ"ל.

וגם בלא"ה י"ל עפ"ד הבית הלוי (ח"ג סי' ו') דכתב דלהשיטה דקדושה שני' קדשה לע"ל, ורק בשמיטה אף בזמן הבית ל"ה רק דרבנן משום דתלוי ביובל, וא"כ גם עתה נוהג מכח התקנה שתיקנו עולי גולה אז בימי עזרא שקבלו עליהם לשמור שמיטה אף על גב דאין היובל נוהג, לא נקרא שמיטה דרבנן, רק היא דברי קבלה, דתקנת עזרא מפורש בפסוק (נחמ"ד ד') וקבלו באלה ובשבועה, ויש לה כל דין חומר איסורא דאו' כדן דברי קבלה וספיקא לחומרא עייש"ה, ועי' בקונטרס תוס' שביעית מהגאון מדאמבראווא ז"ל (הנספח לספר פאת השלחן עם הרידב"ז ה' שביעית) מה שהאריך בזה, ועי' בספרי שם (סוסי' קכ"ו) מזה, וא"כ לפי"ז גם לנד"ד הוי כדאו', אף אם נאמר כמ"ד דל"ה דאו' כנ"ל.

וכ"ז ליתר שאת, דבאמת אף אם הוי רק דרבנן, כבר נתבאר כמה טעמים דאין שום קיום למכירת מרמה כזו, (עי' בחת"ס שם (או"ח סי' ס"ב) דתיבת שם הערמה לכאורה מורה לשון היתר, כמ"ש רמב"ם וגם תי"ט (רפ"ה דתמורה), דשם מרמה הונח על האיסור, הערמה על היתר, ומ"מ כמה פעמים שאסרו להערים ממילא הוא מרמה ואסור עיין שם), והנה אף בלתי טעמים הנ"ל, מצינו כמה פעמים בש"ס דאסרו הערמה אף דרבנן כנ"ל, ואך כתב החת"ס שם, דמ"מ מה שאינו מפורש בש"ס אין בידינו לאוסרו מגזירה כנ"ל, אמנם בנוגע למכירת ערמה הנ"ל, אם הי' איזה ממש בזה, הרי מבואר בדברי חכז"ל העונשים הגדולים שנענשו ונתחייבו גלות כמנין היובלות ושמיטות שעברו, ואם הי' מותר ע"י חתימה על נייר של מכירה לנכרי, בודאי הי' אפשר לפעול אצלם, אלא עכ"ח אין שום קיום למכירה כזו כנזכר, וכן ראיתי לאחד גדול מדבר, שהובא בספר עטה אור (ואפיריון נמטי' להרה"ג המחבר שליט"א על אשר בירר הדברים כשמלה שאין שום תוקף להיתר מכירה הנ"ל להפקעת איסור שביעית), ושם (סי' י"ד אות ב') כתב דיש ראי' ברורה שמכר כזה ל"ה מכר מדינא דגמרא, ממה דאיתא (ביבמות ט"ז) הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית וכו', ואם נאמר שיש היתר ע"י מכירה למה לא כבשו אותם עולי בבל, ובשנה השביעית יעשו היתר מכירה, ועוד ראי' ממה דאיתא (בסנהדרין) שא"ל ר' ינאי פוקו וזרעו וכו', ולמה הוצרך לכך, הי' לומר להם שישתמשו בהיתר מכירה, אלא ודאי דהיתר זה אין לו שום יסוד עכת"ד, וא"כ הרי אין לך מפורש יותר בש"ס דאסרו הערמה כזו בשביעית וכ"ז פשוט וברור.

וכ"ז אף אם לא היו עובדים עבודת אדמה בשביעית, אבל בעוה"ר עושים כל מיני עבודה בשדותיהם בשביעית, וכבר הזכרתי לעיל מדברי מרן הגה"ק צ"ל דגם מעיקרא אותן שצדדו להקל התנו תנאים שלא נתקיימו ולא היו ולא נבראו כנ"ל, ונודע שאף מה שנהגו להקל בקרקע שקנה עכו"ם וזרעה בשביעית, יסודו ברמב"ם (פ"ד מה' שמיטה ויובל הכ"ט), וכבר הבאתי בספרי תשו' מנחת יצחק (ח"ו סי' קכ"ח), לבאר פלוגתת הב"י והמבי"ט בזה, דהנה זה לשון הרמב"ם שם, עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותי' מותרים, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהן עכ"ל, והנה נודע פלוגתת הב"י והמבי"ט בפירוש דברי הרמב"ם, דלהב"י הפירוש מותרין לגמרי ואין בהם קדושת שביעית, והמבי"ט ס"ל הפירוש מותרין לאוכלן בקדושת שביעית, ואין בהם איסור ספיחין, והנה הכ"מ שם כתב על טענת הכפתור ופרח, דמה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע אותו איסור בקנינו מטעם שאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשר ושביעית וכו', ע"ז כתב הכ"מ דלא דק דבהדיא כתב רבינו (בפ"ט ובפ"ו) דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם, ומ"ש לא נפקע אותו איסור בקנינו מטעם שאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשר ושביעית, אשתמיטתי' מה שכתב רבינו (בפ"א מה' תרומות), שמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות, היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינו ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם, אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא, ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא עכ"ל.

והנה בתשובתו בס' אבקת רוכל (סי' כ"ד) ונדפס בתשו' מהרי"ט (סי' מ"ב) כתב ב' תשובות על טענה הנ"ל, וז"ל, ואם באנו לדון יותר יש טעם לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לכם ולא לעכו"ם, ועוד שהרמב"ם מפרש שמה שאמרו אין קנין לנכרי בארץ להפקיע מן המצות היינו בענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו דלא מקרי כיבוש יחיד וכו' עכ"ל, וראיתי בס' פאת השלחן (סי' כ"ג) בבית ישראל שם, דמצא כן בספרא (פ' בהר פ"א פסקא ו'), דדרש שם, לכם ולא לאחרים, ופי' הקרבן אהרן ולא להאכיל לגוים ולשכיר כמ"ש בתוספתא (פ"ה דשביעית), שאסור להאכילם לעכו"ם, והרמב"ם לא ניחא לי' לפרש כן, דבת"כ דרש אח"כ, ולשכירך ולתושבך מן העכו"ם, (והיינו אפילו מן העכו"ם ועי' בפרש"י עה"ת), ע"כ ס"ל לפרש שבא למעט עכו"ם שקנה קרקע וזרעה, דלא חל ע"ז קדושת שביעית עיין שם, וראיתי שגם בס' התורה והמצוה מהמלבי"ם ז"ל כתב ג"כ לפרש כן אליבא דהרמב"ם עיין שם, וצ"ע דאם נאמר כהתשובה הב' דיש קנין בעודה ביד עכו"ם אף לתו"מ = לתרומות ומעשרות =, א"כ שוב למה לן להמיעוט דלכם למעט עכו"ם בשביעית דוקא.

והנראה בזה בהקדם מה דס"ל להכ"מ שם, אף לשיטתו בדברי הרמב"ם, מ"מ אסור לישראל לעבוד בשדה עכו"ם בשביעית, כמ"ש שם וז"ל שפירוש דברי רבינו וכו' כלומר מפני שהשדה של עכו"ם וגם לא נעבד עבודה ע"י ישראל וכו' עכ"ל וכ"כ שם

קנין עכו"ם להפקיע קדושת הארץ בכורות יא

עוד איזה פעמים, וכן מוכח מדברי הרמב"ם שם (פ"ח ה"ח), וז"ל כגון שראה חורש וכו' אבל לא יסעדנו ביד וכו' עכ"ל, ועי' תוס' (גיטין ס"ב ע"א ד"ה אין עודרין), וא"כ שוב שייך בזה הערת החכם כר' שלמה שהובא בתשו' המבי"ט (ח"א סי' כ"א), וז"ל המבי"ט, עוד כתב והביא ראי' שפירות גוי חייבים בביעור, מדברי הרמב"ם ז"ל והגאון ז"ל שכתבו, דא"י אף על גב שנלקחה מידינו חייבת במעשרות ושביעית ושגויים שהחזיקו בה אין להם חזקה דקרקע אינה נגזלת ובחזקתינו עומדת לעולם, וצריך לבאר זה דאע"ג דמצינו למימר דהיינו לקדושת הארץ ועבודתה, דאפילו שיהא ביד גוי אסור לחרוש בה ולעובדה אבל לענין ביעור ה"א דליכא ראי' מוכרחת מהכא, לא היא דכיון דאיסור עבודת הארץ הוא משום דבקדושתה עומדת וחייבים בביעור וכו' דמה לי לעבודה מה לי לקדושת הפירות דכולה חד טעמא היא דאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיעה מקדושתה וכו' ואדרבה קדושת הפירות חמירא מחרישת הקרקע, דחרישא לא אסירא אלא מדרבנן ואפי"ה בקרקעי גוי דאין קנין להפקיע כדא', כ"ש קדושת הפירות ואיסורן לאחר הביעור דהוא מדא' דפשיטא דאין קנין לגוי בא"י להפקיעה מקדושתה לפירות שביעית כדאמרין עכ"ל, וא"כ כ"ז יוקשה להכ"מ, כיון דס"ל דאסור בעבודתה מכ"ש דהי' צריך לאסור פירותי', ועוד קשה מש"כ שם הכ"מ דאלו הי' הספיחים אסורין מן הדין הי' כדברך עיין שם, ואמאי יהי' כן לשיטת הר"מ דיש קנין בעודו ביד נכרי.

והנראה בזה עפי"מ שכתב הכ"מ (פ"א מה' תרומות הי"ג) דכן מפורש בירושלמי (כשיטת הרמב"ם הנ"ל בקנין עכו"ם) בפ"ה דדמאי (הלכה ח') רבי זעירא אמר קומי ר' אבהו בשם ר"א אף על גב דר"מ אמר אין קנין לעכו"ם בא"י לפוטרו מן המעשרות מודה הוא הכא דיש לו קנין נכסים א"ר בא לאכילת פירות, פירוש דכי אמר ר"מ אין קנין היינו לענין זרעה ישראל בקבלנות או בחכירות דבקדושתה קיימא, דלא תימא דהוא כי סוריא, אם חזר ישראל ולקח מן העכו"ם הפירות קודם מירוח, אבל אם העכו"ם זרעה וגם עשה מירוח לכ"ע יש קנין, דנהי דלא קני קרקע, פירות מיהא קני עכ"ל, (והנה לשונו קצת מגומגם ואולי צ"ל וכן קודם תיבת אם חזר וכו' ודו"ק), והיינו דס"ל קנין פירות כקנין הגוף דמי, עי' במפרשי הירושלמי שם, ובתשו' ר' בצלאל אשכנזי (סי' א'), וא"כ כיון דהטעם מה דאם זרעה העכו"ם ועשה מירוח פטור מתו"מ, משום דקנין פירות כקנין הגוף דמי, והכ"מ מדמה לזה גם הא דל"ה בהו קדושת שביעית בעודו ביד עכו"ם, א"כ כ"ז בנוגע להפירות, אבל בגוף הקרקע דל"ה קנין, שפיר אסור בה עבודה כנלענ"ד. ובזה שפיר י"ל מש"כ דאם הי' הספיחים אסורין מן הדין פירות של נכרי ג"כ אסורין, משום דבקרקע אין קנין ויוצאין מקרקע של ישראל ודו"ק. וצ"ע עוד.

אמנם יוקשה לפי זה על הרמב"ם לשיטתו דפסק (בפ"ד מה' ביכורים ה"ו), המוכר שדהו לפירות הלוקח מביא ואינו קורא שקנין פירות אינו כקנין הגוף וכו' עיין שם, אבל י"ל בזה עפי"ד המל"מ (פ"ד מה' מלוה הי"ד ד"ה עוד כתב מוהרי"מ ט), דע"כ לא פליגו רבי יוחנן ור"ל אלא דוקא היכא שהפירות הם לשעה כגון ההיא דמוכר שדהו לפירות דהוי לזמן, וכמו שפירש רש"י (גיטין מ"ז ע"ב), ובתשלום הזמן יחזירו הפירות לבעליהן, וכן בההיא דכותב לבנו שאין לו פירות אלא בעודנו חי ולאחר מותו הוי הכל לבנו, בהא הוא דקאמר ר"ל קנין פירות שהם לזמן לאו כקנין הגוף דמי, אבל אם תמיד שייך הפירות לו כגון בהניח מעות שיאכלו העניים פירות לעולם אף לר"ל כקנין הגוף דמי עיין שם, ובזה ניחא גם בנד"ד, דל"מ בזמן שאין היובל נוהג, כל מכירה אם ל"ה לזמן הוי לעולם, כמ"ש רש"י (בגיטין) שם, אלא אף בזמן שהיובל נוהג, מ"מ במוכר לנכרי הוי לעולם, וכמבואר בירושלמי (דמאי) שם, דאמר שם, ודא מסייע לר"מ והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ לחולטנית א"ל כל גרמא אמר דהוא מסייע לר"ש לא תמכר הא אם נמכרה חלוטה היא, ופי' הפני משה והיינו שלא תמכר לעכו"ם כ"א לישראל וביובל יצא ש"מ הא אם נמכרה לעכו"ם מכירה לחלוטין היא עיין שם, וא"כ למסקנא דאף לר"מ יש קנין פירות, היינו לחלוטין, בכה"ג לכ"ע קנין פירות כקנין הגוף להמל"מ כנ"ל, וא"ש דברי הרמב"ם.

ובהנ"ל י"ל ליישב מה שראיתי שהעיר כ"ק מרן הגה"ק מסאטמאר (שליט"א) זצ"ל על דברי השאגת ארי' (סי' צ'), שכתב שם בתוך דבריו, על הא דאיתא (בב"ב דף כ"ז ע"ב) כי אתי רבין אמר רבי יוחנן אחד אילן הסמוך למיצר ואחד אילן הנוטה מביא וקורא שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ ע"כ, ע"ז כתב בשאגת ארי' דזה אתיא דוקא למ"ד קנין פירות כקנין הגוף דמי, דבדודאי מחמת תקנה זו ל"ה כקנין הגוף עיין שם, וע"ז הקשה כ"ק מרן קושיא חזקה כברזל דא"כ יוקשה על הרמב"ם שפסק ג"כ כדברי רבין בשם ר"י הנ"ל (בפ"ב מה' ביכורים הי"א), והרי הרמב"ם ס"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי כנ"ל, ולהנ"ל ניחא, דהרי של יהושע אין לו הפסק והוי קנין פירות לעולם בכה"ג גם לרמב"ם כקנין הגוף דמי.

אמנם מ"מ ל"ה ברור כ"כ דהוי לכ"ע, דראיתי בתשו' בית יצחק (חאו"ח סי' ל"ג אות ג' במוסגר), שהביא קושי' הפני" (גיטין מ"ז ע"ב על תוס' ד"ה מתה וכו'), דהק' על דס"ל לרבי יהודה (ספ"ק דביכורים), דאריסין וחכירין מביאין וקורין, והרי אין להם אלא קנין פירות, ורבי יהודה ס"ל דלאו כקנין הגוף דמי עיין שם, וכתב הבי"צ ליישב עפי"ד המל"מ הנ"ל, דהנה בירושלמי הביאו הר"ש והתו"ט שם, בחכירי בתי אבו' היא מתניתין, תני חכירי בתי אבות אינן מביאין ר"י אומר הן עצמן מביאין וקורין עכ"ל, והיינו דדוקא בחכירי בתי אבות ס"ל לר"י דמביאין וקורין, אבל באינן חכירין ואריסין מבתי אבות גם ר"י מודה דאינן מביאין וכמו דאיתא במתני' שם /ביכורים פרק א' / (מ"ב) עיין שם, והנה מבואר ברשב"ם (בבא בתרא מ"ו ע"ב) ובטור (ח"מ סי' קמ"ט סעי' ל'), דאינן יכולין לסלקן לעולם, בכה"ג י"ל גם לרבי יהודה דקנין הגוף דמי, ומיושב קושי' הפני"י.

אמנם הרמב"ם בפיה"מ שם, לא הביא דברי הירושלמי הנ"ל, אך כתב סתם דר' יהודה סובר שאריס וחוכר יש לו קנין בארץ, וע"ז כתב דאין הלכה כר' יהודה עיין שם, וכ"פ בספר היד (פ"ב הי"ב) עיין שם, ויש לומר דאזיל בזה לשיטתו כנ"ל, דהיכא דהוי לעולם לכ"ע כקנין הגוף דמי, ומביאין וקורין, ובטעם דר"י שם צ"ל כמ"ש הפני יהושע שם עיין שם, ובהנ"ל י"ל דהת"כ אזל בזה בשיטת הירושלמי דאף בקנין פירות לעולם פליגו רבנן ור"י, ואליבא דרבנן לאו כקנין הגוף דמי, וע"כ צריך למעט עכו"ם מלכם.

ודאתאן מהנ"ל, דנדוע מה דאחד מהטענות דגדולי ישראל לא הסכימו להיתר המכירה שהנהיגו הנוהגין להקל, שעוברין במכירה על איסור דלא תחנם, ורצו המקילין לתקן זאת במכירה רק לזמן, דבזה אינו עובר על לא תחנם, עי' אוצרות יוסף

מההגרי"ע בענין שביעית בזה"ז (דף ק'), ועי' בתשו' הר צבי (סי' קכ"ג) דנהגו לסדר באופן בטוח שמכירה זו לא תביאהו שישתקע בארץ, ובכן אין בכלל לא תחנם עיין שם.

והנה ראיתי שם בקונטרס שלש תשו' ממרן הגה"ק מסאטמאר (שליט"א) זצ"ל (בענין אתרוגי א"י בשנת השמיטה דס"ג וס"ד מדה"ס) שהביא התולין עצמן בדברי החינוך (מצוה של"ט) להוכיח דבמכירה לשעה לנכרי ליכא איסור, דכתב שם בשם הרמב"ן בלאו דוהארץ לא תמכר לצמיתות, שלא ימכרנה לעכו"ם, ואם התנה עם העכו"ם להחזירה לו מותר, ואף על גב דמירי התם רק מלאו דלא תמכר לצמיתות, מ"מ כיון שכתב סתם מותר, משמע לגמרי, וליכא עוד איסור דלא תחנם. ומרן זצ"ל דחה זה מכמה טעמים, דהביא כמה ראיות מש"ס ופוסקים בכה"ג דאמר מותר ומ"מ הכוונה דרק מצד זה דאירי בי' מותר, אבל עדיין יש איסור מצד אחר, ועוד י"ל בהקדם דנתקשו המפר' למה צריכים ב' לאוין לא תחנם ולא תמכר לצמיתות, אף דאיכא למימר לעבור עליו בב' לאוין, אבל כל היכא דאיכא למדרש דרשינן, וי"ל דתרויהו צריכי, דמבואר בחינוך (מצוה תכ"ו) דבגר תושב ליכא לאו דלא תחנם, וכן הוא ברמב"ם (פ"י מה' עכו"ם), אבל בנוגע ללאו דלא תמכר לצמיתות, גם בגר תושב שייך לאו זה, דאף הוא לא נצטוה על היובל, והוי מכירה לחלוטין, ובזה תרווייהו מצריך צריכי, דבגר תושב ל"ש הלאו דלא תחנם, אבל עובר על הלאו דלא תמכר לצמיתות, והלאו דלא תחנם צריך על מכירה לזמן, דגם בזה שייך לא תחנם, וא"כ כיון שעיקר הלאו דלא תמכר לצמיתות נאמר על גר תושב שפיר כתב החינוך דבלזמן ליכא איסור, אבל בנכרי שפיר יש איסור משום לא תחנם עכ"ד, וכ"כ באמת במנ"ח שם (במצוה תכ"ו) דבמכירה לזמן שייך ג"כ באיסור דלא תחנם עיין שם. ועוד כתב מרן שם דכ"ז צריכין לבתים וקרקעות שאין בהם שדות, דבשדות דמפקע ממצות בודאי שייך גם במכירה לזמן עיין שם, ומצאתי דכתב כן להדיא בס' מגלת אסתר על סה"מ (מצוה רכ"ז לאוין) עיין שם.

ויש להביא ראיה לאיסור ממה דאיתא (בע"ז י"ד ע"ב) דפריך לר"מ, דקל טב הוא דלא מזבנין, הא דקל ביש מזבנין וכו' עיין שם, ואם נאמר דבמכירה לשעה ליכא משום לא תחנם, א"כ לוקמא הא דר"מ במכירה לשעה, וכה"ג ראיתי בס' אפקעתא דמלכא לדחות מכח גמ' הנ"ל מה שרצה לומר רב א' דבגוי דבלא"ה יש לו חניה בקרקע אין בתוס' איסור מה"ת עיין שם.

ולדברינו אף אם יהי' כדבריהם, מ"מ גרעו בזה, דבכה"ג ל"ה קנין פירות רק לשעה, ול"ה קנין הגוף להרמב"ם, אשר כל ההיתר בנוי על שיטתו דאין איסור שביעית נוהג בנכרי, שוב ראיתי שכוונתי מכמה דברים הנ"ל לדברי מרן (שליט"א) זצ"ל שם.

(ובהיותי בזה אזכיר לפלא דברי החרדים (פ"ז בענין הפרשת תרומות ומעש' בשביעית), הביא פלוגתת המבי"ט והב"י בפירות שגדלו בקרקע של נכרי, ופסק כהמבי"ט וכתב בזה"ל: גם גדולי הדור כבוד מהר"ר ר' יוסף קארו ז"ל בסוף ימיו כשחבר שלחן ערוך כתב סתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות ולא חלק בין פירות הנכרי לפירות ישראל וכן עמא דבר עכ"ל, ובס' ברכי יוסף יו"ד (סי' של"ה) טען ע"ז, דבש"ע שם כתב ששנת השמיטה שנת שיי"ג, ובתשו' אבקת רוכל (סי' כ"ה) שכתב בשנת של"ה שנה קודם שנלקח ארון הא' מבואר שעמד בשיטתי'. והרב מהר"ם גאלנטי העיד שהוא כתב ידו עיין שם, ואנכי בעניי מצאתי בתשו' מבי"ט (ח"א סימן של"ו), שכתב בשנת השגי"ח (היינו ה' שכ"א), שכתב בזה"ל: ועתה בשמיטה זו ראיתי את החכם הר"ר יוסף נר"ו שהי' מורה להפריש תרומה ומעשר ושלח לי שאלח לו טופס מה שכתבתי על ענין זה ושלחתי לו וכתב דחיות וכו' עכ"ל, והן המה התשובות שנדפסו בס' אבקת רוכל (סי' כ"ב ולהלן) עיין שם, וא"כ יש מיני' ובי' סתירה להא לומר שחזר בש"ע, דהרי נכתב בשנת ה' שיי"ג, והתשובות הנ"ל נכתבו בשנת שכ"א. ועי' בס' חזון איש שביעית (סי' כ') מזה. ועי' בספרי שם מה שכתבתי עוד בזה).

ודאתאן מהנ"ל דכל היסוד להתיר איסור ספיחים בפירות עכו"ם היא מדברי מרן הכ"מ, והרי הוא אוסר בפירוש לישראל לעבוד בשביעית בקרקע של נכרי ויש במה שזרע משום איסור ספיחים וא"כ כהיום הזה שהישראל זורעים לא הועילה כלום המכירה אף אם הי' איזה חלות למכירה הנ"ל, ובפרט שאין בזה לא הא ולא הא, ושומר נפשו ירחק שלא להכשל באיסורי שביעית החמורים, ולהמזהיר והנזהר שלומים תן כמי נהר, ונזכה כולנו לביאת גואל צדק ואז תרצה הארץ ונקיים המצות כתיקונם.

שו"ת מהרי"ט חלק ב - יורה דעה סימן נב

...ולענין שכירות דבהמות לעכו"ם כי יחרוש בבקרי' בשביעית לא תבעי לן דשרי שאין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כדרך שהוא מצווה בשבת ועכו"ם נמי אינו מצווה על שביתת הארץ בשביעית שיהא אסור משום מחזיק ידי ע"ע כמו שאסו' למכור לישראל החשוד דעכו"ם לאו בר חיובא ושרי כי תבעי לך אם מותר להשכיר לעכו"ם שדהו בלא טעמא דארנונא ונראה דבהבלעה שרי ואף על פי שבשנת שביעית עצמה לא שייך הבלעה כדכת' החכם השלם נר"ו מ"מ כשהשכיר לו לשבע שנים בשבע מאות זוז שרי ולא דמי למשכי' תנור וריחים שלוקח ריוח יום יום דהכא כיון שהשכיר לו לשני' מרובות אם יוביר ולא יעביד בחד שתא מינייהו משלם במטבא דאורחא דמילתא הוא שאינה זורעה שנה אחר שנה שמא תכחיש אלא כאותה ששנינו הופך שער שתי שורות לכאן וזורע את הבור נמצא שכשהוא נוטל שכר שדהו לאו שכר שביעית הוא נוטל אלא שכר שאר שנים והא דאמרין בפר' המקבל המקבל שדהו מחבירו לשבע שנים בשבע מאות זוז אין השביעית מן המנין התם בישראל קתני דמידע ידע שאין דרך ישראל לעבוד בשנת השמיט' והוה ליה לשש שנים אבל גבי העכו"ם השביעית מן המנין ודרך הבלעה שרי וכן מצאתי לרב אבא מארי זכר צדיק לברכה בתשובה שהתיר להשכיר שדהו לעכו"ם בהבלעה על ידי שנים אחרות...

שו"ת מבי"ט חלק ב סימן טד

שאלה תהלתו מלאה הארץ מעלת הרב נר"ו בהיות כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק תפרתי עלי גלדי ועוללתי בעפר קרני על שבעוונותי הקדיח תבשילי ונאלמתי דומיה כאבל אם קודר שחתי ומי שצריך מנחמים אינו יכול לנחם ונחמתי על עפר ואפר לכתוב דברי תנחומין על פטירת הרבנית אשר הלכה לעולמה ועתה באתי בקצרה להתפלל לאל המנחם ציון תלך למנוחות עם נשים שאננות בוטחות המנחם ציון ובונה ברחמי בנין ירושלים ישקהו כוס של תנחומין ויבנה לו בישראל בית נאמן גדול יהיה כבוד הבית האחרון ועתה אדוני סבת קדושת הארץ הכשירני להסיר שקי מעלי וללבוש בגדי ישע לבא אל המלך להתחנן לו על דבר אמת וענוה צדק לבשתי להורות לי אי זה הדרך ישכון אור בעיני שמיטת קרקעות כי ידעתי נאמנ' כי ידו בכל ועל הכל במצות התלויות בארץ ארץ הצבי אשר גדלתהו על מים רבים ורוממתהו על כל המעשים ונטעתהו כארז בלבנון. אחת שאלתי מאת אדוני אותה אבקש לא תאחר תשובתי כי היא מצות עשה שהזמן גרמא ואודיע לרב אשר חפשתי ומצאתי ובדקתי עד מקום שידי מגעת והרב בדעתו הנכונה יברר אוכל מתוך פסולת כי לא היה לי כפתור ופרח ובו בטח לבי יעמידני על נכון. **שאלה ילמדנו רבינו ישראל ששכר שדה מגוי לזמן עשר שנים במעות בעין בכל שנה ושנה והתנה עם הגוי שלא יסלקנו לזמן עשר שנים והישראל הוריד בשדה ההיא אריסין גוים אשר היו אריסי בתי אבות בשדה ההיא מקדמת והגיע שנת השמיטה אם יניח הישרא' האריסין גוים לעבוד את האדמה בכל שנה כמנהג ויקח חלקו הואיל והוא אינו אומר עתה לאריס לרדת והוא מעצמו יורד לתוך השדה או דלמא הואיל והקרקע הוא של זה הישראל כי שכירות ליומי ממכר הוא וחייב שהארץ תשבות מעבודה אם לא יניח האריס הגוי לעבוד את האדמה ולהיות המוביל נחוץ לא היה לי זמן לכתוב את אשר מצא' ידי בדין זה אבל הכלל העולה מאשר חפשתי ומצאתי כי אין ללמוד שביעית מענין שבת אבל מצאתי בתוספתא דשביעית פ"ב ז"ל המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו על מנת שהגוי זורע' ונראה לי שאין משם ראייה לנדון דידן שהמקבל אין לו חלק בקרקע רק במה שתוציא חציו או שלישי או מה שיתנו ביניהם ושוכר הוא שהשוכר הקרקע במעות בין תעשה הארץ פירות בין לא תעשה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר ראשון פ"ו והנדון דידן הוא שוכר במעות ושכירות ליומי ממכר הוא ובכן אוחילה לאל אחלה פניו יחתום לחיים טובים הוא זרע זרעו ויאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל כיש את נפש חכמ' גם חסיד' בשמים וכנפש נרצע לעבוד עבודת איש חי ומתפלל בשלמו לאל חי הצעיר אלעזר בן יוחאי. ואם ת"ל שיניח הגוי האריס לעבוד את האדמה כמנהגו להיות ששמיטת קרקעות הוא מדרבנן ואפשר שהגוי יכריח' בדיניהם לרדת לאריותו אם יכול הישראל השוכר להחזיקו ולת' לאריס תבוא' וזרעים לזרוע כי לא הותר כי אם להחזיקו בדברים וגם הוא מנהג לתת לאריס תבואה וזרעים כדי שיזרע וש"ש.**

תשובה כאח לי החכם הה"ר אלעזר נר"ו חפשתי ולא מצאתי תשובת היתר לשאלתך כי אם לדעת הפוסקים ז"ל אשר פסקו כר' דשביעי' בזמן הזה דרבנן ועלה דמתניתין ר"פ זה בור' משרבו האנסים חזרו לקרותן וכו' ואמרינן בגמרא משרבו האנסים ומאי נינהו ארנונ' כדמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונ' פירש רש"י ז"ל ארנונ' מס שגוב' המלך מן התבוא' כך וכך כורין מן השד' בשבח פוקו זרעו בשביעי' דשביעי' בזמן הזה דרבנן דבטלה קדושת הארץ ואמרינן נמי יכול לומר אגיסטון אני בתוכו פירש רש"י שכירו' קרקע של גוי הוא אי נמי משום ארנונא שכרו וכתבו התוספות ומאי נינהו ארנונא וא"ת משום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא דאורייתא וי"ל דמיירי בשביעי' בזמן הזה דרבנן וגבי אגיסטון פי' רש"י לשון ראשו' שכי' אני בתוכ' ולא נהי' דאמרי' בגיטין אין עודרין עם הגוי בשביעית על כן נראה כפי' שני שפי' משום ארנונא ובסוף פ' הניזקין כתבו התוספות גבי אין עודרין עם הגוי בשביעית והא דקאמר בפ' זה בורר גבי כהן וחריש יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה ולא כמו שפירש הקונט' שכיר לגוי דהא משמע הכא דאסור ולא מסתב' לחלק בין חנם לבשכ' אלא מפרש ר"ת אגיסטון בקרקע שמקבלי' מן המלך לפרוע כך וכך לתבואה כך בשנה כדאמ' התם לעיל מינה ר' ינאי מכריז פוקו וזרעו ארנונ' בשביעי' סכנת נפשו' איכא כו' א"נ קסב' יש קנין לגוי בא"י להפקיע משביעי' א"נ דשביעית בזמן הזה דרבנן ואע"ג דמדרבנן אסור לגוי אחר גבי מלך התירו ע"כ ובספר התרומ' כתוב ז"ל ומטעה זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן והא דתנן בפרק הניזקין אין עודרין עם הגוי בשביעית יסבור קדשה לעתיד לבוא וכו' יתיישב בכך פירש רש"י ז"ל פרק זה בורר כהן וחריש כול' אגיסטון אני בתוכו ופירש שכיר עכו"ם אני והא דמכריז רבי אמי פוקו וזרעו משום ארנונ' כדי לשלם למלך וכולו היינו אפילו בקרקע ישראל כיון דליכא איסורא אלא מדרבנן הילכך משום ארנונ' שרי לגמרי ולא נצטרך לומר משום סכנת ארנונא וכולי' אבל בקרקע דעכו"ם בלאו הכי מותר לחרוש ולזרוע עכ"ל ואע"ג שהלשון קצת מגומגם בספר הנז' הרי בספר כפתור ופרח הביא פ' מ"ז ז"ל והב"ת כתב דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע העכו"ם ואפילו מדרבנן ולא הסכי' בזה טהור קדש מדרבי אלעזר כולי' ע"כ...

ויצא לנו מכל זה כי ישראל שיש לו שדה שחכר אותו מן הגוי או אפילו הוא שלו ממש ויש למלך או לעבדו חק על כל מה שיצא מן הזריעה חלק ידוע ואפילו לא יזרע אותו יכריחונו לתת לו החלק שהיה מוציא הקרקע אם היה זורע אותו שהוא מותר לחרוש בו דהוי כמו ארנוני לפירש רש"י ז"ל וכל הני רבנותא דסברי דשביעית בזמן הזה מדרבנן יכולים לפרש פירוש זה ואינו צריך שיהיה אונס גדול וכן יכול לחרוש בבקרים שלו כמו שהוא זורע בקרקע שלו וכ"ש אם השדה שאינו שלו אלא שחכר אותו מן הגוי דהיינו כמו שכירות שאם יכריחוהו לפרוע חק המלך אם לא יזרענו שמותר לו לזרעו ולחרוש בבקרין וישראל שמשכיר לגוי שדה שלו או שכר מגוי שדה והשכירו לגוי קודם שנת שביעית לכמה שנים מותר דהוי כשוכר לגוי לכמה ימים לעשות מלאכה דיכול לעשות אפילו בשבת אבל להשכיר שדה לגוי בשביעית אסור אבל שורו מותר להשכיר בשביעית דאינו מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כדאיתא פ"ק דע"ז וכתב רבינו ישעיה מטראני בפסקיו שם ז"ל אעפ"י שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית ויכול להשכיר לגוי לחרוש בו בשביעית אבל לא ישכירנה לישראל החשוד לחרוש בה בשביעית מפני שעובר על לפני עור וכולי' ולא ישכור שדה בשביעית אפילו לגוי שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית שנא' שבת שבתון יהיה לארץ עכ"ל ונראה מכאן דדוקא בשנת שביעית עצמו או מקודם לצורך שביעית הוא דאסור להשכיר לגוי אבל בהבלעה כמה שנים שרי אפילו עובדה בשנת השמיטה דאיפשר שלא יעבוד בה שנת שביעית אפילו שדה ששכר ישראל מגוי נראה דלא שרי להשכירה לגוי אחר בשנת שביעית עצמה או לצורך שנת שביעית נראה דה"ה בזרעים שיכול למכור או להשאיל לגוי שיזרע בשביעית

כמו בשור דאיני מצווה אלא על שביתת קרקע לחוד וכשמשכיר לגוי בהמתו בשנת שביעית יזהר בדין שבת. ולענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם הא תנן ריש מ"ק משקין את בית השלחין במועד ובשביעית וכיון דתני להו בהדי הדדי משמע דכל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית וכל הני מותר להשקות בח"ה דאיכא בהו פסידא וכן בשביעית ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא דהא לא חלקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו לא מפלגין ביניהו והתר זה לכ"ע אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא והוא היתר שכירות בהמה לגוי לחרוש בשביעי' ונתינת זרעים לזרוע בשביעית והשקאת הירקות ועשב ועצי הבשמים הנפסדים אם לא ישקום אבל היתר זריעת ישראל שדהו או שדה המושכר לו מפני ששואלים ממנו חלק מה שהיה יוציא אפילו לא היה זורעה אינו אלא להני רבוותא דסבר דשביעית בזמן הזה דרבנן דלמאן דסבר דאורייתא אינו מותר אלא כשאוונסים אותו לצורך חיל המלך דהוי אונס גמור וכדאי הם הסוברים דשביעית דרבנן לסמוך עליהם כ"ש בשעת הדחק ומענין פירות שביעית שגדלו בשדה הגוי בא"י כתבתי בשמטות שעברו משנת הר"צב שהיתה שנת שמטה עד עתה כמה פעמים שהם חייבים בביעור כמו שהוא כתוב אצלי בארוכ' נאם המבי"ט חשון השכ"ז שנת שמטה.

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

...א"כ נראה ברור דאיסור עבודת השדה בזה"ז הוא איסור דרבנן כ"ז דעת גאוני בתראי, וגם הביאו הרבה מאמרים בירושלמי ויבואר לפנינו ובספ"ט דשביעית מפורש דשביעית ר"ג וב"ד תקנו:
אבל לאחר העיון בפסקי ראשונים, לא נמצא בשום פוסק דאיסור עבודת אדמה בזה"ז דרבנן...
 ...נחזור לענין דאיסור עבודת האדמה בזה"ז אסור מה"ת וא"א להקל בזה... וכן יש מקום לומר להקל ולשמור את האילן שלא יתקלקל, אבל לעבוד עבודת השדה חלילה להתיר ויהיה חה"ש בדבר, והא דר' ינאי דאמר פוקו זרעו בשביעית משום ארנונא. כבר נאמרו בזה בראשונים ז"ל וממש"כ הרמב"ם דמותר לזרוע מעט בשביל מס המלך, משמע לי דס"ל דלא אסרה תורה אלא כדי אסיפה לגורן דהיינו לאכילה משא"כ בשביל ארנונא. והנה בזמן שישובו בני"י על אדמתם היה מצוה זו קשה הרבה מאשר עתה דאז לא הוי מקום לקנות מעו"ג באותה שנה, וגם מחו"ל לא היו מנדבים, ומכ"מ ברבה ובתנחומא ר"פ ויקרא דקרי לשומרי שביעית גבורי כח עשי /עושי/ דברו, מפרש מהו הגבורה חזי שדהו ביורי כרמי ביורי ויהיב ארנונא ושתיק, ובתנחומא אי' רואה שדהו מופקרת אילנותיו מופקרין והסייגין מפורצין פירותיו נאכלין וכובש יצרו ושותק וזהו גבורה, ולא חשיב מניעת חו"ז לגבורה, משום דמצוי בא"י העדר גשמי השנה ואין ליושביה אפילו מים לשתיה, ומי גרע אפקעתא דמלכא במה שהיא מונע ע"פ מצותיה ממה שמונע ע"פ עונש ומכש"כ במצות שביעית שתלה הכתוב שכרה ועונשה בצדה בשכרה כתיב ונתתי גשמיכם בעתם, ובארץ הנהלאה הזאת אשר אין בה הרבה מים הוא עיקר קיום הישוב, ועוד הרבה ברכות שם פ' בחקותי מה שיהיה אחר שנת שביעית אם ישמרו מעבודת השדה בשביעית, וגם בשנת השביעית עצמה כתיב ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה, ואין זו ברכה שבפ' בחוקותי דשם כתיב ונתנה הארץ יבולה דמשמעו הובלה ממקום אחר, משום שיש תחבולות לאומנים כו' כמבואר בהעמק דבר ע"ז המקרא, זהו הברכה בשני תבואות, אבל הברכה בשנת שביעית דכתיב בפ' בהר שיהיו האילנות נותנים פירותיהן גם בלי עבודה, וכן יש ירקות הגדלים מאליהן, ואכלתם לשבע כמבואר בהע"ד, והיה ניכר מזה השגחת ה' ביחוד לשומרי שביעית, וראינו שני פרשיות במצות עליה לירושלים בשלש רגלים בפ' משפטים ובפ' תשא ומשונים בלשון, כמבואר בהע"ד, כ"ז ביארנו בשעה שכל ישראל ישבו בארץ והיה באמת הדבר לפלא איך נתפרנסו בלי עבודת השדה וכתוב עוד וכי תאמרו מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי וגו'.

אכן עתה בהיות יושביה הגוים עובדים את אדמתם ומעט היושבים בקאלאניות אין זה דבר קשה כלל לקנות תבואה מהגוים יושבי הארץ, וגם היום רבו המתנדבים ומשתדלים בישוב הארץ, מכש"כ בהגיע שנה שביעית אפקעתא דמלכא מלך ה' צבאות אלהי הארץ, ועם ה' יושבי חו"ל שמחים לשמוע כי הגיעו לקיים קדושת הארץ ובשמחת לבבם יודו את ה' ואת עמו יושבי הקאלאניות אשר יצאו להיות חלוצים במלחמת החיים תחת השגחת ה' הפרטית בארצו, וכבר שמענו אשר אחר שנתברך בתבואות השדה בשנה זו הששית מה שלא היה כן זה עשר שנים, ואין זה אלא השגחת ה' כדי שימצאו רצון לשמור משמרת התורה וישוב הארץ וכן ירבה נדבות מיראי ה' ושומרי תורה, ובזה יקום ישוב הארץ בשלימות ברצון ה', וכן יהיו מאמינים שאם לא ישמרו מצות שביעית הרבה עונשים יש למקום ית' כמו עצירת גשמים וארבה וכדומה ח"ו, הכלל יש לנו לדעת ולשום אל לבבנו, דכמו קיום האומה הישראלית תחת זרעות עולם ואין קיומם ע"פ שכל אנושי הטבעי בהליכות עולם, אשר לפי הנראה אין טוב לישראל כי אם להתבולל בעמים ולחפוף קרבתם בכל האפשר, ואנחנו רואים את ההיפך, שכל מה שאנחנו רוצים להתקרב למעשי אוה"ע ולהתקרב להם יותר מהמדה הדרושה לצרכי פרנסה, המה שונאים אותנו ביותר...אכן יותר מאשר עלינו לחוש לבטול הישוב ע"י העדר עבודת הארץ בשנה אחת, עלינו לחוש לקלקול יושבי הארץ אשר יהיו הולכי בטל מכל עבודה בשדה שנה שלמה...ככה בזה"ז עלינו לשית עצות שלא ילכו אנשי הקאלאניות בטל, ולהעמיד לכל קאלאניע אנשי תורה ומוסר שיטיפו לפני האנשים כפי ערכם בהלכות ואגדות ומוסרים טובים ואמונה בה'...כי לא להושיב ארץ פלשתים אנחנו מנדבים כי אם להושיב נשמות ארץ הקדושה לה' ולישראל עמו ובאופן זה שיהיה נשמר בקרב יושביה התורה והמצוה, ואם יהי נשמע במרחקים כי שבתו בשביעית יתרבו המתנדבים כדכתיב בנחמיה כי שמחת יהודה על הכהנים וגו' ולהיפך אם יהי נשמע כי לא שבתו מעבודת השדה חלילה אזי ירפו ידי המתנדבים, ולא יוסיפו להיות גורמים מצות הישוב הבאה בעבירה, ויחדלו לשלוח עוד, ורעה זאת להיושבים הרבה מאשר ישבתו מעבודת השדה. ואנחנו בשם ה' נדגול ואל אלהי ישראל ואלהי הארץ נשים בטחוננו. הנני העמוס בעבודה: נפתלי צבי יהודא ברליון.

והנה הרבה מרבני הזמן יוצאים במחול לבקש עצה ותושיה עבור אחינו האכרים והכורמים באה"ק בשנת השמטה וראיתי מהם הרבה דברים אשר לא כד"ת אמרתי לזרות ולהבר את התבן מן הבר ויתבררו ויתלבנו והמשכילים יבינו:

רב אחד כי יחם לבבו על מאות נפש אחב"י בארץ והפריז על המדה וכתב שאפילו אם היה שביעית בזה"ז מדאורייתא היה מקום להקל על פי דברי התוס' סנהדרין (דף כ"ו) וז"ל א"נ י"ל דפק"נ הוא ששואל להם המלך מס ואין להם במה לפרוע ומתים בתפיסת המלך וכונת התוס' בתירוץ הב' אפילו את"ל שביעית בזה"ז מדאורייתא אבל משום חשש פק"נ שרי, וסיים, וכיון שכן צא ולמד אם התירו איסור שביעית מחשש שהמלך ישאל את המס ועי"ז יוכל למות בתפיסה על אחת כמה וכמה יש להתיר איסור זה מחשש הודאי שבני ביתם ישאלו מאתם את המס הטבעי הבו לנו לחם וכו' עי"ש: נשתוממתי לראות, אשר רב יתיר בפומבי איסור דאורייתא בשביל מזון האשה והבנים באמרו שהוא פק"נ הלא התוס' כתבו ומתים בתפיסת המלך היינו משום דעבור מס הארנונא כשאין לו לשלם יאסר בתפיסה עד שישלם או עד זמן הקבוע מטעם המלך... אבל פרנסת אשה ובנים לא מקרי פק"נ להתיר ע"ז איסור דאורייתא, ואדרבה עד שאתה אומר לו שיעבור על איסור דאורייתא לפרנס את אשתו ובניו, אמור לשכניו וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו... ע"כ אם שביעית בזה"ז דאורייתא, ח"ו להתיר משום חסרון פרנסת אשה ובנים...

ואפילו נימא דהלכה דשביעית בזה"ז דרבנן, צריכה רביה רבה שיהא מותר לעבור על איסור דרבנן משום פרנסת אשה ובנים וכל סמיכותם של הרבנים אשר התירו עד עתה יסוד ראיתם הוא רק מהא דר' ינאי הכריז פוקו זרעו בשביעית משום ארנונא והקשו בתוס' איך התיר איסור תורה משום ממון ותיצו דשביעית בזה"ז דרבנן וכתבו הרבנים הנ"ל הרי לנו היתר מפורש שלא לנהוג דיני שמיטה משום הפסד ממון ואם משום ארנונא התיר ר' ינאי עבודת קרקע בשביעית מכש"כ משום פרנסת האכרים שאין להם מקום אחר למחיתם הכי צדיקים אנחנו יותר מר' ינאי עכ"ל, אמינא במטותא מיניינו רבנן אם כה תאמרו שמקרי הפסד ממון מה שהשדות נשארין בורים בשעת השמטה ואין להם מוצא לחיות נפשם וכבר אמרתם ששביעית בזה"ז דרבנן מותר משום הפסד ממון וא"כ נפל איסור דרבנן בשביעית בבירא, ואדרבא חזינן בריש מו"ק דתנן משקין בית השלחין בשביעית ומקשים שם בין למ"ד משום חורש בין למ"ד משום זורע בשביעית מי שרי ומתיר בזה"ז דרבנן ומכ"מ רק משקין בית השלחין אבל חרישה וזריעה אסור, וע"כ דזה לא מקרי פסידא רק אעבורי רוחא וזה לא שרי... אבל משקין בית השלחין וכן שדה האילנות דשרי הטעם כמש"כ הרמב"ם (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"י) וז"ל ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימית כל עץ שבה והואיל שאיסור הדברים האלה מדבריהם לא גזרו על אילן וכן בארנונא דר' ינאי זה מקרי פסידא ממש שצריך לשלם את המס כמה שעתידי השדה הזה להוציא וא"כ ע"י זה הפסיד מכיסו ולא אעבורי רוחי וע"כ שרי אבל כאן דהוא חסרון פרנסה מקרי רק אין לו מה יאכל וזה ההיתר דאין לו מה יאכל לא מצינו רק בחוה"מ ובאבל לאחר ג' ימים אבל בשביעית לא מצינו בתלמוד שהתירו מלאכה האסורה באין לו מה יאכל...

ואפילו אם אמינא כדעת הרב דלמד מק"ו ממה דהתיר ר' ינאי משום ארנונא דהוי פסידא מכש"כ פרנסת האכרים שאין להם מקום אחר לפרנסתם ג"כ אין שום היתר מזה דבאמת כל מילי דאסרו רבנן אפילו במקום פסידא לא שרינן... אבל הא דאסרו רבנן שביעית בזה"ז הוא כעין דאורייתא שהיה בזמן הבית והוי ככל איסורי דרבנן שאסור במקום פסידא וכ"כ השל"ה בשער האותיות להדיא על שביעית בזה"ז אפילו למ"ד דרבנן מ"מ כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון וע"כ לא מצינו הלשון בש"ס גבי שביעית ובמקום פסידא שרו רבנן רק הש"ס מתיר בשביעית בזה"ז דרבנן וע"כ משקין בית השלחין ובאמת לאו משום פסידא שרו דהא אין לך פסידא גדולה מזו שמניח שדהו בור שנה אחת ואפ"ה אסרו רבנן רק הטעם של משקין בית השלחין הוא כמ"ש הנ"י שם שכל המלאכות חשובות דסגי להו פעם אחד בשנה אסרו חז"ל אבל השקאה דצריכה תמיד לא מקרי עבודה חשובה ולפיכך שרי... וצ"ל דהשקאה הוא הפסד מרובה אבל ניכוש הוי הפסד מועט ומצינו לחז"ל באיסורי דרבנן נפקותא בין הפסד מועט להפסד מרובה כמו דאמרין בשבת (דף קנ"ד) היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות מתיר את החבלין והשקין נופלין אע"פ שמשתברין וקאמר הש"ס מאי אע"פ שמשתברין מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו קמ"ל וע"כ מוכרחין לומר דהשקאה קים להו לחז"ל דהוי הפסד מרובה וחששו אבל ניכוש הוי הפסד מועט ולא חששו, וא"כ הדבר מסור לחז"ל מהו הפסד מועט ומהו הפסד מרובה ומה דלא מצינו שהתירו בפירוש אין בידינו להתיר משום... והא דמכריז ר' ינאי פוקו זרעו בשביעית משום ארנונא התם לא משום פסידא דהא קתני שם במשנה משרבו האנסים וקאמר עלה בגמרא מהו ניהו ארנונא הרי דקרי להו אונס היינו שאנסו אותם שיזרעו בשביעית כדי שיהיה להם לקחת את הארנונא, ואפילו לתירוץ הראשון בתוס' שלא היה פק"נ מ"מ אנסו אותם בעונש יסורים ומניעת מאכל ומשתה או הכאת הגוף בפרט שכן היה צווי מלך אשר מחויבים לזרוע וענוש יענוש מי שיעבור על זה וא"כ כיון שהוא דרבנן במקום אונס המלך לא העמידו חכמים דבריהם אף כי לא היה חשש סכנה, וראיה לזה דגבי ר' ינאי מטעם אונס התיר ולא משום פסידא הוא מירושלמי סנהדרין ובמס' שביעית דמקשי על ר' ינאי הא ברבים אפילו על מצוה קלה ימסור נפשו דס"ד דירושלמי שכוונתם היה להעבירם על הדת, ומסיק שלא היה כוונתם אלא למגבי ארנונא להנאת... והרמב"ם (פ"א מה' שמיטה ויובל ה"א) כתב וז"ל משרבו והטילו מלכים על ישראל לעשות מזונות לחיילותיהן התירו לזרוע בשביעית דברים שצריכים להם עבדי המלך בלבד וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהם ה"ז עושה ומהשגת הראב"ד שם משמע דהרמב"ם אפי' בזמן שהוא מה"ת התיר ואם נימא שבמקום סכנה מיירי ומשום פק"נ שריא א"כ למה נקט וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית כיון דמשום פק"נ שריא מה לי אנס מלך או אנס אחר, וע"כ הנראה דבאמת ברישא לא מיירי הרמב"ם במקום שיש סכנת נפשות רק הטילו המלכים לעשות מזונות לחיילותיהם ומי שלא ימלא את פקודתו ענוש יענוש כחק הקצוב, ופסק הרמב"ם דאף שאין זה סכנת נפשות רק משום דבר מלך שלטון משום הך אונס לבד התירו לזרוע אף בעת שהיה מה"ת, והטעם י"ל כמו שפסק המג"א באו"ח (סי' תרנ"ו) שמותר לעבור על ל"ת מפני שלום מלכות והביא רביה מהא דרצו חז"ל להקריב את הקרבן אשר הביא בר קמצא ועשה בו מום אלא שר"ז בן אבוקולס מיחה שלא יאמרו בעלי מומים קרבים ע"ג המזבח שלא ידעו שהטעם היה משום שלום מלכות משמע לולא האי גזרה היו עוברים על ל"ת להקריב בע"מ ע"ג המזבח משום שלום מלכות, וע"כ פסק הרמב"ם הכא נמי שמותר וכתב עוד וכן מי שכפאו אנס לעשות ה"ז עושה והכא מטעם אונס וחשש סכנה מותר לעשות והוא שני דינים דשניין דא מן דא דברי הרמב"ם כמין חומר. עכ"פ מהא דר' ינאי אין ראייה לנידון דידן דאין כאן אונס מן אחרים רק שאין לו פרנסת אשתו ובניו דזה מקרי

אונסא דנפשיה, ובצדק נוכל לומר כאן פרכת הש"ס בב"ב (דף מ"ז) ודילמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחרינא אונסא דאחרינא מקרי אונס ואונסא דנפשיה לא מקרי אונס:

וראיתי לגאון א' שכתב וליתר שאת יכולים למכור לישמעאל המכירו, אלא שאסור למכור שדות לעו"ג בא"י ולפ"ז בחמץ קודם הפסח שנהגו שהמדידה אחר הפסח וא"כ האחריות חלה על המוכר צריך למכור גם החדר דשכירות לא קניא והרי אסור למכור בית בא"י וצ"ל דסומכין על מש"כ הט"ז ביו"ד (סי' קכ"ד סק"ד), דישמעאלים דינם כגר תושב, וראיה דר"י שדר קורבנא לאבידרנא ורב לבר ששך, וצ"ל דלא תחנם לא קאי רק על מאן דפלח לע"ג וה"נ לענין מכירה דנפקא לן מלא תחנם לא קאי עליהם וא"כ אפשר למכור לישמעאל המכירו ותהוי שביעית של עו"ג, ואכתי י"ל דר"י ורב משום דרך שלום הוו משדרי, ומ"מ י"ל דמשום הפסד נמי יש להקל בזה עכ"ל, ובאמת הה"ג הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע, ומה שהביא ראה ממכירת חמץ וע"כ דסומכין על מש"כ הט"ז דישמעאלים דינם כגר תושב וראיה דר"י שדר קורבנא לאבידרנא, נשתוממתי על המראה, כי מעולם לא אמר הט"ז דישמעאלים דינם כגר תושב, דהא גר תושב בעי לקבל עליו ז' מצות בפני ג' חברים ואין מקבלין ג"ת אלא בזמן שהיובל נוהג, רק הט"ז כתב הטעם על כך דינא שהביא המחבר בעו"ג שאינו עובד שאינו אוסר ברואה דהא הא דאסור בהנאה הוא רק מדרבנן שמא פלח וגר תושב לא פלח וה"ה עו"ג שאינו עובד נמי אינו אסור רק בשתיים וראיתו מהא דר"י שלח קורבנא לעו"ג ביום אידו ואמר ידענא דלא פלח הרי דלדברים שחששו חז"ל דילמא פלח מהני כשידעין דלא פלח אבל לדברים שאסור לעו"ג מה"ת מאי מהני דלא פלח סוף סוף עו"ג הוא ולא גר תושב:

והרב הנ"ל חשב דהראיה הוא האיך נתן מתנה ר"י לאבידרנא הא אסור ליתן מתנה וניחא ליה משום דלא פלח מותר ליתן מתנה ולא קאי הלאו דלא תחנם אם אין עע"ז וא"כ גם מכירת קרקע בכלל זה, וכל זה הוא טעות גמור דהלאו דלא תחנם הן במתנה הן במכירת קרקע שהוא איסור דאורייתא בעו"ג ומותר בגר תושב אף אם הוא עו"ג דלא פלח נמי אסור... ומעתה נחפשה ונחקרה בעצה לאחב"י הנתונים במצוק ודפקום שנה אחד לפי מש"כ רבינו בית יוסף בתשובת אבקת רוכל (סי' כ"ד) להכריע דבשל עו"ג אינו נוהג שביעית אף דקיי"ל אין קנין לעו"ג להפקיע מתו"מ מכ"מ יכול להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם ולא לעו"ג והוא מספרא פ' בהר (פ"א פ"סקא ו') לכם ולא לאחרים ולמד מן הב"י דה"ה בהא דכתיב והיתה שבת הארץ דחל קדושת שביעית על הארץ היינו בקרקע שלכם ולא לאחרים דעו"ג שזרע בשדהו בא"י לא חל קדושת שביעית ולא כפירוש קרבן אהרן שם כאשר האריך בזה הגאון בעל פאת השלחן וכתב שכן המנהג בארץ ישראל שאין נוהג שביעית בשל עו"ג...הא מיהא דס"ל להתוס' דמשמעות דלכם שיהיה שלו וממעט קרא אפילו של הפקר א"כ לפ"ז הכא דכתיב נמי והיתה שבת הארץ לכם לאכלה דחל קדושת שביעית על הארץ לכם ולא לאחרים א"כ בקרקע דהפקירא אין צריך לחול קדושת שביעית דלא הוי...וא"כ הלא יכולים אחינו בעל הנחלות להפקיר את אחוזתם בפני שלשה דהוי הפקר לכ"ע כמו דמצינו בשו"ע או"ח (סי' רמ"ו) אם השכיר או השאיל בהמה לעו"ג והתנה עמו שיחזיר לו ליום השבת ושוב לא החזיר לו דיכול להפקיר ואינו עובר ולדעת הרבה פוסקים מותר להשכיר לכתחלה על דעת זה שיפקיר א"כ יפקירו את נחלתם והאדמה לא תשם, וא"כ על ידי פועלים עו"ג לפ"ז נראה לכאורה דבדאי שרי דהא עו"ג אינו מצווה על מלאכת שביעית והשדה נמי לאו דישאל הוא אלא דהפקירא ואין בה משום שביתת שדהו...וכן מצאתי לאבא מארי שהתיר להשכיר שדהו ובהבלעה ע"י שנים אחרים עי"ש:

ונפלאתי עליו הפלא ופלא בתלתא חדא האיך משכחת לה להשכיר לעו"ג בא"י, הא קיי"ל דאסור להשכיר לעו"ג מדרבנן גזירה אטו מכירה ועוד שמפקיע ממעשר והוא הלכה פסוקה ביו"ד (סי' קנ"א סעיף ח'), שנית כמו דאסור להשאיל או להשכיר בהמה לעו"ג בשבת משום דאדם מצווה על שביתת שדהו לעו"ג בשביעית משום דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, דכן אמרין במס' ע"ז (ט"ו) א"ר מי דמי התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת א"ל אב"י וכל היכא דאדם מצווה אסור והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית ותנן כו' חזינן דגמרא מדמי לה לשביתת בהמה בשבת ואיך מצי להשכיר לעו"ג ע"י הבלעה, שלישית, תמהני אם שרי להשכיר שדה לעו"ג מאי טעמא דצריך ע"י הבלעה, בשלמא בשבת אשכחן השוכר את הפועל לשמור את הפרה וכו' אין נותנין/נותנין/ לו שכר שבת ואם היה שכיר חודש נותנין לו שכר שבת דבשבת אסור שכר שבת והטעם פרש"י בכתובות (ד"ט) דאסור משום מקח וממכר ושכירות אבל בשביעית אפילו הוי שכר שביעית מאי איכפת לן וכי בשביעית אסור פרקמטיא דנאסר שכר שביעית דהא דאמרין לאכלה ולא לסחורה הוא רק בפירות שביעית אבל לא בשאר דברים ע"כ דבריו תמוהין לי להתיר ע"י שכירות בהבלעה ולאסור שכירות בלא הבלעה, אלא תרווייהו צריך לאסור משום שביתת שדה אבל אם הפקיר בפני שלשה אז גם בהמה בשבת שרי ולית ביה משום שביתת בהמתו גם בשדה לית ביה משום שביתת שדה, וכה"ג מצינו בירושלמי (פ"ט משביעית) ר' יצחק הוי ליה עובדא שהיה זמן לבער פירות שביעית אתא שאל לר' יאשיהו א"ל חמי תלת רחמין ואפקר קדמיהון. הרי מצינו עצה זו לענין פירות שביעית כן לדידן גבי קרקע עצמה, ואולי ע"י הדחק יכול הישראל לבדו לעשות המלאכה בהשדה כמו דאמרין בסנהדרין (כ"ו) אגוסטין אני ופרש"י שכיר בשדה עו"ג הרי דאם השדה אין בה דין שביעית יכול גם הישראל עצמו לעסוק בה, ואפילו התוס' שהקשו עליו מהא דאין עוודין עם העו"ג בשביעית ראיתי הרבה מתרצין קושית התוס' משום דרב סבר בברכות (ל"ז) קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא יסבור דשביעית בזה"ז דאורייתא אבל אי שביעית בזה"ז דרבנן מותר לעשות עם עו"ג בשדה ואולי כמ"כ בשדה הפקר, ואיני אומר כן להלכה רק לתפוס את הרע במיעוטו, וה' יזכנו למנות שמיטין ויובלות ויזכנו לראות בנחמת ציון, בשוב ה' שבות עמו:

מנחת חינוך מצוה קיב

מהשמי' בר"מ ושטה"מ. ודע דשביעית
 צענין א' חסור משוי"ט דכשוי"ט איכא
 איסור על העושה מלאכה בעלמו אבל ע"י
 טו"ס הוא רק שבות אך יש טעה בשנת
 דבהמתו לריכה לשבות ואם משאל או
 משכיר בהמתו לפטו"ס עובר משום ט"ב
 בעשה דגזה"כ דבהמתו אסורה במלאכה
 וכן לב"ש שכיח כלים דאם הכלי עושה
 מלאכה שבירים הכעלים בעשה אך שאר
 מלאכות כגון חרישה חריעה עובר אם
 עושה בעלמו אבל ע"י טו"ס א"ע כלל
 ובשמיטה אם עושה עבודת הארץ כגון
 שחרש שדה או זורע או קולר ע"י טו"ס
 נהי דהל"ם של עבודת הארץ אינו כי הכל
 כחוב לטעם שדך לא הורע אך בעשה עובר
 בכל עבודת קרקע אפילו ע"י אחרים דכתיב
 שנת שבתו יהי לארץ ושנתה הארץ מבואר
 גזירת הכתוב דהארץ השבות וזמן שמיטת
 על שביח כלים ושביח בהמה בשנת כן
 פוחרים על שביח הארץ בשמיטה
 והמשכיר לעכו"ם או לישראל השדה
 עובר המשכיר משום שביח שדה הכלל
 כמו שביח בהמה בשנת כ"ה שביח
 קרקע בשמיטה ואם כי הדברים בעלמם
 נטוים ט"ס מפורש הוא בעכו"ם דט"ו
 נבי שביח בהמה נטוים ואמרינן אין
 אדם מוזהר על שביח כ' וחו בשביעית
 אמר ליה אביי וברי שדה דחדס מוזהר על
 שביח שדה בשביעית והנן כו' מפורש
 ד"ו ואין חילוק. וע' רס"י כ' דשנת שבתו
 יהי לארץ אם כן כל הדינים דשביח
 ואם אחד עושה מלאכה בשדה עובר וכן
 אריך עיון שלי"ם בר"מ דין זה מפורש אך
 ודאי הלכה היא באין חולק. והנה

הזה נאה מאוד לדרוש טכנו
 וכשדרו"ל כ"ם שנא' השחר פן
 שם אזהרה. גם ראיתי גדולים
 מצוה קי"ב דין
 (א) כבטל עבודת הארץ בשנה
 השבות ובא הפי' שעני
 שלא לעסוק בה כלל בעבודת ה'
 במק"א שבת שבתו יהי לארץ
 וכבר כתבתי כל ענינה משלם
 במצות והשביעית השמיטה ונג
 פירות שנה זו לכל ואנ
 מצוה קי"ג שא
 (א) שלא לאכול בשר בחלב ש
 נדי בחלב אמו. וזה ה'
 כב"ח ואל יקשה אליך א"כ למה נ'
 והוציאו בלשון בישול שהתשוב
 אבירתו מאיסור שאר אכילת אי
 נהנה באכילתו וכאן אפי' לא נה
 יבלענו הם ששורף גרונו בו וכיו
 כשארז"ל בפ"ב דפסחים להבי
 למיטרא שדוקן עליו שלא כד
 דרך בישול בלשון שהוציא הב
 שנכתב בתורה איסור הבישול נ
 ואיסור בהנאה ואיסור בישול
 הלאוין אלא שנים לפי שאיסור
 כשאז"ל כ"ם שנא' לא תאכל ל
 איסור הנאה במשמע כי התורה
 נהג נבי שביח שדה בשמיטה
 המשכיר לעכו"ם וכדומה. וקלת
 ודאי הלכה היא באין חולק. והנה